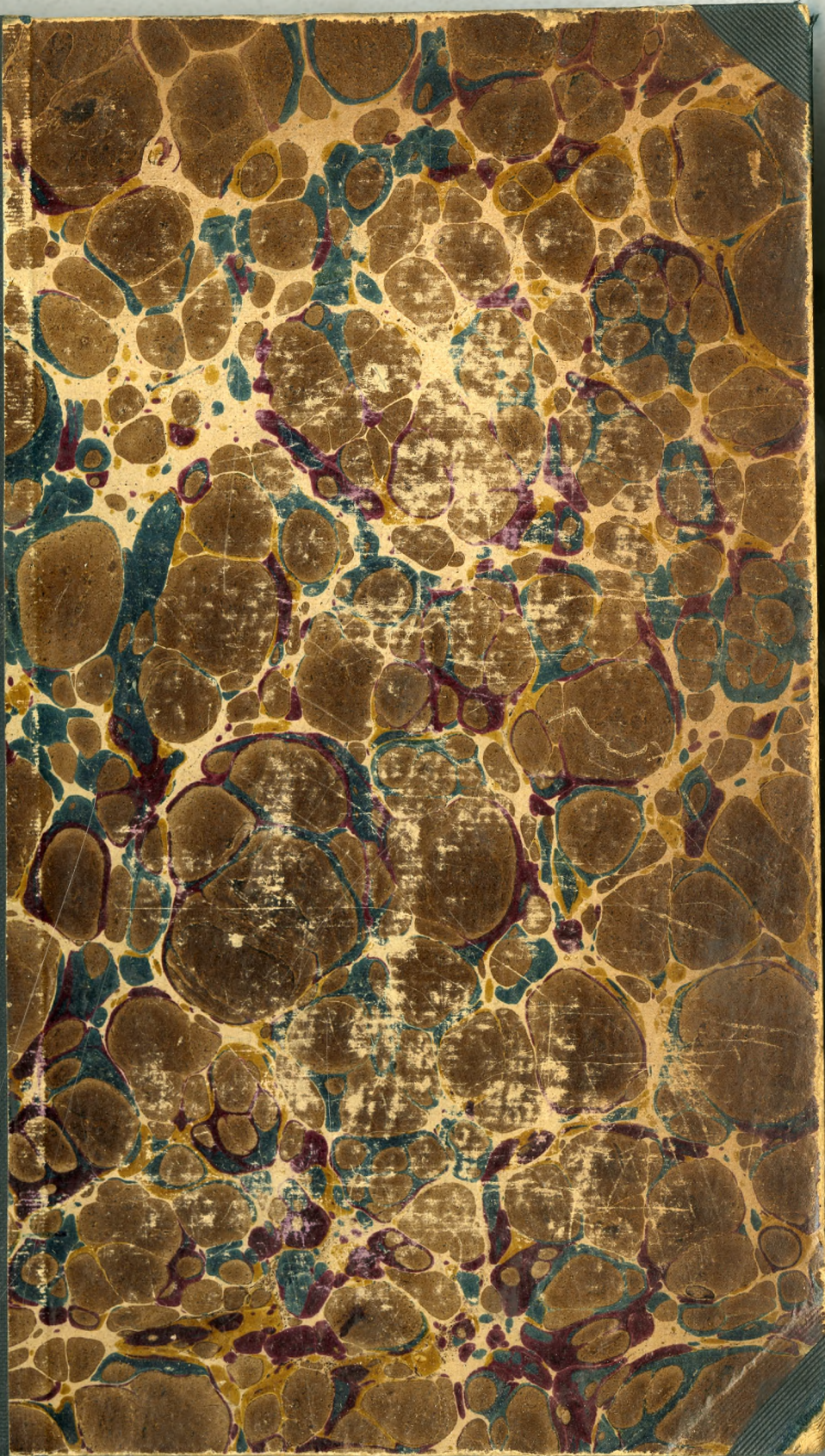

Politikai
röpiratok.

198.

198
1848

EMLÉKIRAT.

A

ROMÁN VÁLASZTÓK KÉPVISELŐINEK

NAGYSZEBENBEN

1881 ÉVI MÁJUS HÓ 12-ÉTŐL 14-ÉIG

TARTOTT

EGYETEMES ÉRTEKEZLETE

MEGHAGYÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE ÉS KÖZZÉTESZI

A

KIKÜLDÖTT BIZOTTSÁG.

FORDÍTÁS.

5.

NAGYSZEBEN.

A BIZOTTSÁG KIADÁSA.

1882.

Emlékirat.

A román választók képviselőinek

Nagyszebenben 1881 évi május hó 12-étől 14-éig
tartott

egyetemes értekezlete

meghagyásából

szerkesztette és közzéteszi

a kiküldött bizottság.

(Fordítás.)

Nagyszeben,

Kraft V. (Filtch S.) könyvnyomdája.

1882.

5157:1191089

DE BALLAGI GÉZA.

Midőn az 1881. év május havában az országgyűlési képviselők választása előtt egybehívott s 153 tagból álló értekezlet, megállapított határozatának s programmjának keresztülvitelére egy bizottságot küldött ki, ugyanezt megbizta azzal is, hogy egy felvilágosító, részletes és tárgyyszerű emlékiratot szerkesszen s ezt lehetőleg széles körben elterjessze.

Alólirott bizottság, a fennebbi határozat fontosságától s a reábizott és megoldandó feladat nagyságától áthatva, mielőtt a kitűzött tárgyhoz fogott volna, legelső teendőjének tartotta, magával számot vetni az iránt, valljon mit jelent ama kifejezés: felvilágosító, részletes és tárgyyszerű emlékirat.

A keresett értelem, sőt mondhatni, magának az értekezletnek világos akarata, ugyanannak komoly s három napig tartott tanácskozásai és vitatkozásaiból közelebbről látható. Tehát miként az értekezlet, hogy a jelen helyzetet kellően megvilágítsa, kénytelen volt kissé messzebb a múltba is visszanyulni, épen így a bizottság is kötelességének ismerte, feltárni az olvasó szemei elé mindazon történeti tényeket és eseményeket, valamint a közjog köréből amaz állami intézkedéseket, melyek könnyebben felismerhetőkké s méltányolhatókká tehetik: a román nemzet jogos követeléseit, egyuttal pedig valódi okait annak is, hogy miért nem lehetnek megelégedve ezen állam románjai, sem a dolgok jelenlegi állásával s magával a rendszerrel, sem a mostohánál is rosszabb bánásmóddal, mely alatt görnyedni és sohajtozni kénytelenek.

Tehát a jelen emlékirat alakja s az ebben érintett kérdések tárgyalási módja, maga az elérni kívánt cél által világosan elénk volt írva.

Az osztrák-magyar monarchia alkatelemeit képező népek közül, a románok, egy latin fajú nép, lakhelyeikkel s birtokukkal igen nagy területet foglalnak el, mely a kel. hossz. 40°—46° s az éjsz. szél. 45°—48° között fekszik. A legrégebb, még a 7. századból fennmaradt byzáncki krónikásoktól kezdve, fel napjainkig, a

történetirók előtt, görög és latin nyelven, a középkori és újabb törvényhozásban 1848-ig, a román nép az általa lakott vidékeken: „*Valachi, Vlachi, Vlasi, gens Valachorum, natio Valachica, populus Valachicus*“ név alatt volt ismeretes. Mindezen elnevezések megfelelnek a német „*Wälsch*“ szónak, mely latint és olaszt jelent.

A román nyelv anyaga nagyrészt régi latin eredetű, s a nyelv alakjai, melyek gyakran hathatósabb tanubizonytságot tesznek valamely nép eredete felől, mint annak története, kizárólag a latin nyelv alakjai.

A román nép életképességét, állhatatosságát és szívósságát, melylyel saját nemzeti egyediségét, daczára hosszú századok kedvezőtlen áramlatainak, fenntartotta s fenntartja, csupán az fogja eléggé méltányolhatni, ki a léte körüli évezredek küzdelmeit s a fennállása ellen intézett összes támadásokat és üldözéseket ismeri. A római gyarmat, a régi világuralom központjától távol fekvő, minden oldalról ellenséges elemek által körülvéve, folyton kitéve éjszokról és keletről, az idegenek és barbárok betöréseinek, kik hazájokat ezer év alatt ezerszer pusztították el, később 600 éven át még a fanatikus vallási üldöztetéseknek is kitéve, mindezek daczára megőrizte saját léte fenntartására irányzott ösztönét, s a veszélyekkel szemben, melyek körülvették, s épen ezek aránya szerint, ellentállási ereje csak is növekedett.

Ugyanezen hatalmas ösztön, ezen ellentállási képesség, megmentették a román nép nyelvét és nemzeti életét, oly viszonyok között és oly időkből, mikor más, nem kevesebb számú népségek annyira eltűntek, hogy a történetben még nyomuk is alig maradt hátra.

A román nemzet, annyi küzdelem közepette, több ízben ugyszólván a falhoz szorított, de minden nagy időszakban és egyéb alkalmaknál, megint épen annyi életjelt adott magáról, s mintegy a viszontagságoknak daczára, soha sem vesztette el öntudatát, miként ez alábbi fejtegetéseinkből ki fog tűnhetni.

Az osztrák-magyar dualismus rendszere, úgy a mint ez az illető alaptörvényben, vagyis az 1867. évi XII. t. cz. ben kifejezve s e szerint keresztülvéve van, nemcsak a habsburg-lotharingiai uralkodó háznak monarchiáját két részre hasította, hanem egyuttal feladatává tette, hogy megoldja a legvakmerőbb s a mi nézetünk szerint teljességgel lehetetlen problémák egyikét, mely a kétségbeesett kísérletek miatt, hogyan iparkodnak azt megvalósítani amaz

államférfiak, kik tervezték és makacsul védelmezik, még azonfelül a legnagyobb mértékben veszélyteljes is.

Az osztrák-magyar dualismus igazi célja abban áll: hogy a Lajthán tul a német, s a Lajthán innen a magyar elemnek hegemóniáját biztosítsa; mert habár ezen két elem a monarchia polyglott országaiban szembeszökő kisebbségben van, képviselőik ama szerencsétlen szerződés megállapításakor mégis azt hitték, hog a fennebbi célrt biztosabban elérhetik, ha minden nem német s nem magyar nemzetiséget paránynyá felosztatnak, ha kiirtják ezek nyelvét, jellemét s a népelet összes nyilvánulásait, s ha egyuttal lehetőleg erősítik, gazdagítják s gyarapítják a német elemet az ugynevezett örökös vagy Lajthán tuli tartományokban, s a magyart az ugynevezett magyar korona országaiban.

De az egész monarchiának összes népei közül egyre sem nehezedik oly nagy nyomás, s egy sem szenved annyit, mint a román, különösen azért, mert ez, miként a multban, ugy a jelenben is, minden erejéből ragaszkodik nemzetiségéhez és nyelvéhez, melyek segélyével komolyan el van tökéelve a többi uj latin népségekhez minél szorosabban csatlakozni, hogy részt vegyen a tudomány és művészet, a műveltség és civilisatio roppant kincseiben, melyeket azok az egész világgal oly bőkezűen közölnek, s melyeket a román nemzet annál könnyebben elsajátíthat, mert nyelve nagy részben közös a klasszikus és középkori latin, s az olasz, spanyol és francia nyelvekkel; ezen körülményt kétségbevonhatatlanul igazolják azon philologiai és linguistikai kutatások, melyeket oly tudós európai férfiak eszközöltek, kik minden nemzeti előítéleten és szükkeblüségben felül állottak, s persze semminemű politikai és hódítási tendenciák által sem vezéreltettek; különben az említett tényt, a nyelvtanok és szótárak is világosan igazolják.

Magyarország államférfiai, kik bizonyosan azt hiszik, hogy a tősgyökeres magyar nemzet sorsát, jól és bölcsen gondviselik, azon teljesen téves véleményben élnek, mintha a saját nyelvü és saját nemzeti szellemü eredeti román nemzet léte s fejlődése és haladása, a magyarok nemzetiségét és nyelvét, valamint művelődését és civilisatióját veszélyeztetné. Ennélfogva, s mint a helyzet urai, legerősebben eltökélve látszanak lenni arra, hogy minden közvetlen és közvetett, megengedett és meg nem engedett esz-közzel, a mi ifjabb nemzedékünknek saját anyanyelvén leendő kiképzését megakadályozzák, sőt megkísérlik a felnötteket is

a magyar nyelv megtanulására kényszeríteni, s a román nyelvet a magyar koronához tartozó országokból kiirtani; egyszóval a magyar államférfiak, hiveik és szolgálkával egyetemben, megteszik egész nemzetekkel a vér transfúziójának kísérletét egyik egyénből a másikba, hogy persze a nyelvvel egyidejűleg egy népnek szellemét, nemzeti geniuszát, erkölceit, hagyományait, történetét, gondolkodásmódját, sőt vallási eszméit és meggyőződéseit is kiirtsák.

De a világ legnagyobb birodalmai, midőn a népeket elerkölcsteleníteni és kifosztani iparkodtak, ez által, mindig csak ama katasztrófákat készítették elő, melyek végre az ő felozlásukhoz vezettek. *Mole ruunt sua.*

Magától érthető, hogy az osztrák-magyar monarchia románjai, minden az ő nemzeti életök ellen intézett merénylettel szemben, kifejtik azon ellentállást, melyet nekik életerejük megenged. De épen ugy magától érthető az is, hogy a makacs küzdelem, mely két nemzeti elem között foly, mindkettőnek idejét és erejét fölémészti, s természetes és normalis fejlődésöket megakadályozza, egyuttal gyanut és gyűlöletet táplálva, mindkét nemzetiség ellenségeit felbátorítja, s veszélybe dönti a hazát.

A románok belátják mindezen bajokat, mint a kölcsönös küzdelemnek következményeit, s mégis el vannak tökélve, hogy soha, semmi kincséért a világnak, saját nyelvök és nemzetiségökről, s nemzeti és politikai jogaikról le nem mondanak; a jogok öket is megilletik, mint a haza hú fait, kik az országban együtt lakó többi népekkel egyaránt, azok megőrzéséért, minden időben vagyonukat és véröket áldozták, sőt igen gyakran aránytalanul nagyobb és súlyosabb áldozatokat hoztak, mint a többiek.

A románok és magyarok közötti küzdelmek kétféle neműek. Némelyek a vallási, polgári és politikai jogok védelmére vonatkoznak, míg mások azon jogokra, melyek az eredeti nemzetiségnek sajátjai: a nemzeti nyelv és a temészetszerű művelődés. Az előbbi küzdelmek régiek, hosszú századokon át folytak s folynak; az utóbbiak újabb eredetűek, nagyobb hévvel csak is 1830 óta léptek fel, s folyvást növekedtek 1848 9-ig, mikor azután embervérbe fullasztattak, hogy 1867 óta új erővel lángra lobbanjanak, s magyar részről oly makacsokká s kétségbeesettekké válnak, milyenek korábban, mióta e két népség ugyanazon területen egymás mellett lakik, soha sem voltak.

Az emberi jogokért való küzdelmeket, általában véve, a románok közösen folytatták egész Európának elnyomott népeivel, minden századokon keresztül, s a különbség csupán a despotismus formájában állott és áll, mely alatt a népek szenvedtek. Mert valamint a kormányzási formák különbözők, épen úgy a despotismus is vagy személyes, vagy aristokratikus, vagy nemzeti. A román nép legnagyobb részt az aristokratikus és nemzeti despotismus nyomása alatt állott, oly idegen fajok részéről, melyek mindenkor összeesküdtek ellene, hogy minden lehető szenvedéssel tetézzék, sőt hazája földjéről teljesen kiirtsák.

A történet ezerszeres tanubizonytságot nyújt arra nézve, hogy ezen cél elérésére, minden kárhozatos eszköz is örömmel üdvözlötett. De ha mindazon bizonyítékokat itt felsorolni kívánnók, akkor a jelen egyszerű emlékirat szerkesztése helyett egész köteteket kellene összeírunk.

Ellenben naponként megtámadott s teljes megsemmisítéssel fenyegetett nyelvünk s nemzetiségünkért folyt küzdelmeink, csak kevés európai néppel közösek, de épen ezért a civilizált európai világ, mai napig, még nem bír helyes ítélettel, a román népnek, nyelve és nemzetisége miatti szenvedéseiről. Persze mi nem csodálkozunk az európai népeknek ezen tájékozatlanságán, mert hiszen mindaz, a mi ezen irányban Magyarországon és Erdélyben történik, bármely más államban alig fordulhat elő.

A törvényeket, melyek megalkotvák, s legkivált a kivételes, tehát egészen törvénytelen intézkedéseket, melyek a nem magyar nemzetiségek romlására alkalmaztatnak, az olyanok, kik ezeket közelebbről nem ismerik, s elszomorító hatásaikat saját szemikkel nem látják, a mesék világába fogják utasítani; már pedig ezek a legmeztelenebb valóság, láthatók, tapinthatók, keserűen érezhetők, s valójában az emberi, a politikai s a nemzeti szabadságnak megannyi satyrái!

De a magyarok szóvivői mindenkor szépen hangzó phrasi-sokkal fennhangan szerettek emlegetni a szabadságot, persze csak azért, hogy Európa közvéleményét félrevezessék, s mintegy bekössék semeit, hogy ne lássa, mi történik ezen, legkivált az aristokratikus és nemzeti despotismus végett a kultura és civilisatio tekintetében oly messze hátramaradt országokban.

A szabadság és az emberi jogok, minden népnél és minden

államban, többet kevesebbet szenvedtek, de mai napig sehol többet, mint Magyarországon és Erdélyben.

A román népnek legfelvilágosodottabb vezérférfiai, föllekesítve a valódi szabadság szent gondolata, valamint a haza és nemzet iránti szeretet által, melyeknek biztonságát és boldogulását szívéből viselték, mindenkor felhasználták az alkalmakat s a nagy időszakokat, hogy polgártársaikat arra indítsák, miszerint belátva borzasztó tévedésüket, s felhagyva a románok elleni embertelen és barbár intézkedéseikkel, végre ezeket annak tekintsék, a mik tényleg, tudniillik egy saját nemű népnek, s még hozzá áldozatkész honfiaknak, s békés művelődési fejlődésükben ne akadályozzák őket.

De Magyarország államférfiai, a történetnek összes hosszú századokra terjedő folyamában, még saját magyar népöknek sem nyújtottak soha szabad elhatározásból legkisebb engedményt, hogy a közjogokat a privilegiált osztálylyal egyformán gyakorolhassa, persze annál kevésbé adatott ily engedmény a román népnek. A kevés szabadságot, melynek mi örvendhetünk, mindenkor akaratuk ellenére, az általok előre nem látott körülmények és események hatalma, néhány nemesebb uralkodó tekintélye és erélye, némelykor pedig, például 1784 és 1848/9-ben, a fegyver ereje csikarta ki.

A magyarok igen nagy állhatatossággal, mely igazságosabb dolgokhoz méltóbb lenne, folyvást azzal dicsekesznek, hogy 1848-ban a közjogokra nézve a legnagyobb engedményeket nyújtották, s a velök együtt lakó népek között két kézzel osztogatták a szabadságot.

Hogy ez teljességgel nem igaz, hangosan és világosan tanúsítja Magyarország egész története, a régibb és újabb törvények sorozata, s a magyar és a vele együtt lakó népeknek alacsony műveltségi foka, párhuzamban más európai államokkal, egyszerűen tanúsítja az ország physiognomiája, egész kiterjedésében, a Dunától az éjszaki és keleti Kárpátokig. S maguk a viszonyok hatalma által kicsikart engedmények is, később megint korlátoztattak vagy meghamisítottak, s gyakran visszavonattak s visszavétettek.

Hogyha mindezen állításainkat tüzetesen bebizonyítani, s e célra a konkrét esetek hosszú sorát fölemlíteni akarnók, ez annyi volna, mint a Dunába vizet hordani. De mégis alább gyakran lesz alkalmunk, hogy akaratunk ellenére is, példákra

hivatkozunk, melyek összes állításainkat tökéletesen be fogják igazolhatni.

A jogegyenlőség s az állami védelemben és a honlakosokat megillető előnyökben való egyenjogú részesülés, a román népre nézve csupán fictio, s a fata morgánának egy neme, mely után hasztalan sietnénk. De az államférfiak és a magyar sajtó a jogos panaszok végtelen számára azt felelik, hogy ha a románok magukat elnyomatva, s szabadságuk és jogaik gyakorlatában korlátozva hiszik, ott van a parlament, emeljék fel szavukat annak falain belül, hogy az egész világban elhangozzék; ha pedig ez nem tetszik nekik, mindig nyitva állanak az ország határai, tessék minden nehézség nélkül Romániába vándorolni.

De ezen felelet, mely annyszor adatott s adatik, a legélesebb guny, valóságos gyalázat.

A magyar országgyűlésen a román eredetű és nemzetiségű képviselőket, kik nemzetök jogainak hűséges őrei volnának, már meg sem türik. Hogy oda ne juthassanak, erre a célra minden választási időszakban a legkétségbeesettebb intézkedések tételnek, még a vérontást sem véve ki; ezért joggal mondhatni, hogy a mégis megválasztott 5—6 jelölt a választásokon, mint tűfokon hatott keresztül. Tehát a közel három milliányi román nép elől a parlamenthez vezető ut jóformán el van zárva.

Persze a szabad államban arra, hogy a nép kifejezést adhasson kívánatainak és követeléseinek, még más utak is kínálkoznak, milyenek az egyleti törvények, politikai gyülekezetek (meetingek), s a kérvényezési jog és a szabad sajtó.

Magyarországon és Erdélyben még mai napig sincs egyleti törvény, s a gyülekezetek, megrendszabályozvák a ministeri szolgálattévők által, s egyik vagy másik mindenható minister önkényének alávetvék.

A politikai és nemzeti kérdésekben a trón vagy a képviselő testülethez való kérvényezés joga, mintegy 15 év óta teljesen illusoriussá vált, s mindazok, kik ezzel élni akartak, rágalmaknak, közgunynak s üldöztetéseknek lettek áldozatai.

A politikával foglalkozó román időszaki sajtó, egy tulzigoru, az osztrák absolutismus alatt 1852. évben életbeléptetett, s a jelenlegi dualistikus rendszer alatt fenntartott, majdnem kizárólag a román folyóiratokra alkalmazott törvény által, mintegy békókba van verve. Ugyanezen törvényen kívül, mely minden nap ostromál-

lapotra, katonai uralomra és rögtönítelő bíráskodásra emlékeztet, a román időszaki sajtónak tevékenysége, még csak a minden egyes folyóirat után 10.000 frt. ig. (25.000 franc) terjedő ovadék, vagy biztosíték által van megbénítva.

Igaz ugyan, hogy ezen intézkedés általános, de semmi más népet sem sujt oly érzékenyen, mint a román, mely hosszú századokon át rendszeresen elnyomatott, s a kormányzatban való részvételtől, különösen e célra alkotott törvényekkel, végképen elzárattott, s jelenleg a törvények hamis magyarázata és visszás alkalmazása által, mivel azok úgy szerkesztvék, hogy meghiusíthatók, hasonlóképen elzáratnak.

A sajtóvétségekre nézve életbeléptetett esküdtszék, a románok számára, korántsem szabadelvü intézmény, hanem ellenkezőleg, a politikai sajtópereket illetőleg, a kormány kezeiben sokkal veszedelmesebb fegyver, mint maguk a rendes bíróságok lennének.

A kormány ugyanis az esküdtszékeket, kevés e célra kijelölt nagy városokra szorította, melyeknek lakosai nem románok.

Hazánkban, mint különben sehol egész Európában, a belpolitikát, kizárólag magyar nemzeti szempontok vezérlik.

Igaz ugyan, hogy Európa közvéleményének félrevezetésére, létezik egy törvény, melynek czime: „a nemzetiségek jogegyenlőségéről,” de ennek daczára a miniszerelnök, a világ szemei előtt, a parlamentben, a nemzetiségeket megsemmisítéssel fenyegetni nem átallja. S a közönség a városokban, némely chauvinisták s az összes, bármily politikai pártárnyalatu magyar sajtó által feluszítva, s felbátorítva a kormány ama nyilatkozatai által, s ugyszólván beleegyezésével, mint sehol egész Európában, ki nem fogy abból, hogy a nem magyarok megmagyarosítására, formaszzerű egyleteket alapítson.

Igen világos, hogy az ily elemekből összetett esküdtszékek, a román sajtónak természetes bíráiul nem tekinthetők, s valóban annak inkább elnyomói.

De továbbá a sajtóügyekben való eljárás, Erdélyt illetőleg, melynek lakosai tulnyomóan románok, bizonyos kivételes intézkedéseket is tartalmaz, melyek a Magyarországra vonatkozó eljárásban fel nem találhatók.

Magyarországon ugyanis a perköltségekre nézve, az államügyész és a magán felek között különbség nincsen, s ugyanazok

minden esetben a vesztes fél terhére esnek, míg ellenben Erdélyben az állam, ha a pert el is veszti, mégis fel van mentve a költségek alól.

Lám ezen egyenlőtlen intézkedés, mely az államügyésznek kezeibe adja a hatalmat, hogy bárkit, bármikor, minden legcsekélyebb anyagi koczkáztatás nélkül, törvény elé idéztessen, már egymagában is elégséges arra, hogy a román sajtó szabadságát illusoriussá tegye, s ugyanannak képviselőit, kik a legalaptalanabb vádak ellenében, roppant költségekkel kénytelenek védekezni, s még ha a pert megnyerik is, semmi kártérítésre igényt nem tarthatnak, elbátortalanítsa és tönkre tegye.

Persze egy oly időszakai sajtó, mely fölött így zsarnokoskodnak, végképen tehetetlenné válik arra, hogy akárcsak valamely kereskedelmi vagy iparegyesületnek, nem pedig egy milliókra menő népnek érdekeit, s különösen a nemzeti és politikai érdekeket megvédelmezhesse.

A sajtó, mely egy drákói törvény sulya alatt sohajtoz, hozzávéve a nagy biztosítéki összeget, melynek elveszthetésétől minden pillanatban lehet rettegni, az ilyen sajtó, sajátképen nem is sajtó, hanem boldogtalan vállalkozókra rótt kin és büntetés, valóban az ilyen sajtó, minden nyilvános tevékenységet megölő nyomás, még pedig a közbiztonság és a haza világos veszélyére, mert hiszen az írás szerint mindenütt, hol az emberek hallgatnak, a kövek fognak beszélni.

Magyarország és Erdély románjainak Nagyszebenben tartott egyetemes értekezlete, s ugyanennek eredménye.

Miután a románok több ízben megkísérlették, Magyarország államférfiain s a kormányt és az országgyűlést arra indítani, hogy a románokat is a haza hű fiainak elismerjék, végre a nép vezérférfiai felhasználták az 1881. évben, a magyar országgyűlésre nézve, a dualismus óta ezuttal ötödször bekövetkezett új, három évi választási időszakot, s mindazon választókerületekből, hol románok lagnak, még pedig a tisztán, vagy tulnyomóan román országrészekben, maguk a választók által választott egyénekből álló, nemzeti értekezletet hívtak egybe. Fő czélja ezen gyülekezetnek az volt, hogy Magyarországon és Erdélyben, a román nemzetnek

jövő politikai magatartása, az uralkodó osztrák-magyar politikai rendszerrel szemben, megállapíttassék, különösen pedig határozott felelet adassék azon kérdésre, vajjon hasznos lehet-e az, hogy a választók a választókerületekben még egyszer jelölteket állítsanak fel, s megválasztásuk céljából szavazni menjenek, vagy pedig a legutóbbi tizenöt évnek négy időszaka alatt tett, szomorú tapasztalatok után, politikai tekintetben, mindnyájan a passiv ellentállásnál maradjanak.

Ennélfogva Nagyszebenben, Erdélyből és azon magyarországi megyékből, hol románok laknak, 153 képviselő gyült egybe. A gyülekezet, három napon és egy éjszakán át folytatott, komoly, de a jelen viszonyok között annál jelentőségteljesebb tanácskozások után, határozatot hozott, melyben a jövő politikai programot megszavazta, és pedig oly egyhangulag, mint ez a népek életében alig fordul elő; egyttal a gyülekezet tagjai magukat arra kötelezték, hogy a programot nemcsak maguk figyelemben tartani s megvalósítani, hanem egyszersmind nemzetök összes fiainak, követés és mihez tartás végett, ajánlani fogják.

A határozatnak és programnak tartalma következő:

A román képviselők, kik a magyar korona minden részeiből, Nagyszebenben, 1881. évi május hó 12. én, 13. án s 14. én, a választási értekezleten egybegyűlve vannak, egyhangulag, legélelnekbb fájdalomknak adnak kifejezést, azon szomorú helyzet fölött, melyet a jelenlegi alkotmány, számos, hiányos és káros országos törvény által előidézett, milyenek különösen az unióról szóló, s a nemzetiségi, a közoktatási, a köztörvényhatósági és a választási törvények; legkivált áll ez Erdélyre vonatkozólag, nemcsak az egyoldalú tartalom miatt, hanem az egész közigazgatás, sőt az igazságszolgáltatás részéről is tapasztalható alkalmazási módnál fogva. Az összes törvények, csupán egyetlen egy, tudniillik a magyar nemzetiségnek, még pedig ennek tévesen felfogott érdekében, lettek tervezve, határozva és végrehajtva. Ezen helyzet s ezen combináció, ép oly igazságtalan, mint természetes következményeiben szomorú, az egész hazára nézve, melynek mélyen érzett, politikai, erkölcsi, s gazdasági hanyatlását, a világ előtt már rejtgetni sem lehet. Részünkről megállapíthatjuk, hogy a fennebb említett törvények, s az igazságtalan intézmények által, a románok aktivitása, az országgyűlési választásokra nézve, Erdélyben, teljesen lehetetlenné vált, s a magyarországi és bánáti részekben, ha nem

is végképen lehetetlen, de a legnagyobb mértékben korlátolva és paralizálva van, midőn a közös hazának legéletbevágóbb érdekei körüli parlamenti harcz, s a haza összes népeinek jogai, illetőleg fejlődése és jólétéért való küzdelem, felülmulva erejüket, reájok nehezedik, s egyuttal ama törvények és igazságtalan intézmények okozzák, hogy a román nemzet, mely oly nagy számú, s e mellett helyes öntudattal bir, saját fontosságát belátja, s a trón és a haza körül annyi érdemet szerzett, mégis a közös hazában s főleg a nyilvános élet terén, kellő méltatás helyett, becsmérléssel találkozik. Ennélfogva a román választók képviselői, valódi loyális és tisztán hazafias indokból, formaszzerűen solidaris viszonyba lépve belátják annak szükségét, hogy a sz. István koronája alatti összes románok, egymás közt tömörülvén, minden erejüket saját politikai és gazdasági, legfőképen pedig annyira becsmérelt nemzeti és kulturális jogaik és érdekeik, tehát ugyszólván létfeltételeik védelmezésére, egyesítsék és szervezzék. Ezen védelem céljából, Erdély románjaira vonatkozólag, a budapesti törvényhozással s a választásokkal szemben, míg amaz igazságtalan törvények, s ama mostoha közigazgatás, fennállanak, a passiv ellentállás szükségessége elismertetik; ellenben a magyarországi és bánáti részek románjaira nézve, a mennyiben a törvény és ennek tisztességes keresztülvitele, valamint a helyi viszonyok, nálok, képviselőik megválasztását lehetővé teszik, elismertetik annak oportunitása, hogy a választásoknál és az országgyűlésen részt vegyenek; de azután arra vannak kötelezve, hogy a haza törvényhozó testületének körében, a fennebb érintett szomorú helyzetnek határozott kifejezést adjanak, s egyszersmind a rossz törvények revisiója, s a loyálisabb végrehajtás után, a jelen helyzet megjavítására törekedjenek. Ugyanezen határozatnak megvalósítása vagy illetőleg a bekövetkezendő actio céljából, a román választók képviselőinek közgyűlése, egy állandó választási bizottságot nevez ki, mely Nagyszebenben, mint székhelyén, megalakulván, a kitűzött tárgyra nézve kimerítő és részletes emlékiratot szerkesszen, s gondoskodjék, hogy ez a legszélesebb körökben, nyilvánosság elé jusson; egyuttal feladata lesz, Erdély passivitását, az országgyűléssel és a választásokkal szemben, a legcélravezetőbb törvényes eszközökkel rendezni, hogy e passivitas komoly és realis legyen, s hasonlóképen rendezni a többi, románok által lakott részek aktivitását, s egyáltalában az aktivitást a közéletnek alsóbb köreiben,

nevezetesen a köztörvényhatóságok és községekben; s a jelen értekezletnek összes tagjai kötelezik magukat, hogy a román nép között, ezen politika keresztülvitelében, buzgón és loyalsan közre fognak működni.

A harminczas bizottság, Lengeru János előadótársa által, jelentést tesz a nemzeti párt programjáról, mely felolvastatása után, az értekezlet részéről, az alábbi szövegezéssel *en bloc* elfogadjatik:

Programm,

melyet a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt a Nagyszebenben 1881. évi május 12—14. én tartott választási értekezleten megállapított.

A jogok, melyeknek törvényes uton leendő megszerzéseért, a nemzeti párt, közrehatni kíván, a következők:

1. Erdély autonomiájának helyreállítása.
2. Minden a románok által lakott vidékre nézve, a román nyelv használatának, ugy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás terén leendő törvényes behozatala.
3. Behozatala annak, hogy a románok által lakott kerületekben, román hivatalnokok, vagy a nem románok soraiból csak olyanok alkalmaztassanak, kik románul beszélni és írni képesek, s kik a román nép szellemét ismerik; a jelenlegi gyakorlat pedig, mely szerint a román nép előtt ismeretlen, s azt nem ismerő hivatalnokok alkalmaztatnak, megszüntetessék.
4. A nemzetiségek egyenjoguságáról szóló törvénynek, ezek javára leendő revisiója, s egyáltalában az összes törvényeknek loyális és tényleges keresztülvitele.
5. Az egyházak és felekezeti iskolák, mint tisztán nemzeti természetű ügyek autonomiájának kiküzdése és fenntartása; a román iskolák és egyéb nemzeti művelődési intézeteknek, az állami kincstárból leendő segélyeztetése, azon pénzbeli és véraldozatok arányához képest, melyeket a román nemzetiség a hazának tesz; félretétele azon törvényeknek és rendeleteknek, melyek a nemzeti fejlődésnek utjában állanak.
6. Egy új választási törvénynek alkotása, mely az általános szavazati jogon alapuljon, vagy legalább szavazati jogot adjon minden oly állampolgárnak, ki egyenes adónak alá van vetve.
7. Miután az állam jólétének alapföltétele, összes polgárainak

megelégedése, s ha az egyik nemzetiség előnyökben részesül, s a másik elnyomva van, ez által elégedetlenség támad, az állampolgárok békéje megzavarva lesz, s kölcsönös gyűlölet tápláltatik: ennél fogva a nemzeti párt, minden az állam közegei részéről, közvetlenül vagy közvetve nyilvánított magyarosítási törekvést, hazafiatlan cselekedetnek tekintvén, lehetőleg ellensúlyozni fogja.

8. A közszabadság kérdéseire nézve, általában véve, valamint a közigazgatás terén szükséges reformok, legkivált pedig a gazdasági és pénzügyi helyzet, vagy illetőleg majdnem elviselhetetlen közterheink tekintetében, a nemzeti párt, testvériesen mindazokkal együtt fog működni, kik legjobban szívéből viselik az egész nép érdekeit és jólétét.

9. A dualismus kérdése ezuttal napirenden nem lévén, a nemzeti párt fenntartja magának, hogy erről annak idejében nyilatkozzék.

1. Erdély autonomiája.

A programm egyes pontjainak elemzése, eléggé megvilágíthatja a nagy fontosságú politikai és nemzeti viták természetét, melyek a két egymással együtt lakó elem között, már oly régen folynak, s melyek a helyett, hogy annyi viszontagság után, megszűnnének, még évről évre, hevességben és kibékíthetlenségben növekednek.

A májusi gyűlés, Erdély nagyfejedelemség autonomiájának visszaszerezését előtérbe helyezte.

A románok értekezletének igaza volt, midőn ezen kérdést legelsőnek vetette föl. Valamennyi politikai kérdés közül egy sem volt képes, a kedélyeket jobban felizgatni, s állandó izgatottságban tartani, mint Erdély fusiója Magyarországgal.

Azt mondtuk: fusió, összeolvasztás; mert hiszen a politikai unió, melyet a románok is pártolnának, varázsszerűleg fusióvá módosult úgy, hogy Erdély egyszerre elvesztette ezer éves autonomiájának utolsó maradványait, mint semmi más, az osztrák-magyar monarchiának legkisebb tartománya sem; s a szép országgal mai nap oly módon bánnak, mintha fegyverrel hódítottatott volna meg s igaztatott volna le.

Az 1860. évi október 20. iki császári diploma, s az 1861. évi február 26. iki patens után, s legkivált 1867 óta, az összes ugynevezett osztrák örökös tartományok, melyek alkotmányos

történeti jogokra és államszerződésekre hivatkozhattak, sőt még azok is, melyek soha sem örvendhettek ily jogoknak, alkotmányos életbe léptek át; mindegyiknek, ha még oly szerény, de mindenestre jóltevő autonomia, s határozott tevékenységi kör jutott. Lajthán innen is, a magyar korona alatt, Horvátország és Szlavonia királyság részére, oly mérvű autonomia biztosított, mely a nélkül, hogy az állam és a monarchia egységének ártana, azon ország lakosait a kultura és civilisációnak minden jótéteményeiben részesíti, melyeket még 15 vagy 20 évvel előbb maguk sem reménylettek. Csupán Erdélyre vonatkozólag tétetett számos kivétel, persze a lakosság roppant többségének hátrányára és megsemmisítésére; ezen ország törvényczikkek által hódított meg, s mindjárt kivételes rendszabályoknak vettetett alá a nélkül, hogy a lakosok részéről, efféle zsarnoki intézkedésekre, csak a legkisebb ok is adatott volna.

A magyarok gyakran ellentállottak a bécsi államférfiak központosítási törekvéseinek, s minden törvény általi egységesítési és egyenlősítési kísérletet, saját nemzeti életök s a magyar állam ellen intézett merényletnek tekintettek; de Erdélyyel szemben, maguk is, minden tekintetben épen úgy tettek, mint az osztrákok 1860. előtt, sőt még felül is haladták őket.

Erdély történetében voltak idők, midőn ezen ország fegyverei, még Konstantinápoly elbizakodott szultánjait is megremegtették, s a mohamedán nők, gyermekeiket, Janku vajda (Korvin János) nevével fenyegették s birták hallgatásra; de voltak más idők is, mikor Bécs, a birodalmi főváros, rettegett ezen ország fegyvereitől; persze akkor ezt *Regnum Transylvaniae* czímen nevezték, melynek fejedelmei hadi és békeszövetségeket kötöttek, s államférfiai a többi európai államok kabinetjeivel, kölcsönös diplomatai érintkezésben állottak. Ez nemcsak autonomia, hanem souverainitás volt.

Igaz ugyan, hogy választott fejedelmei, néha, a fényes portának adófizetői voltak; de ez csak is azon időszakban történt, mikor egész Európa remegett a törököktől, s maga a római császár is, akarata ellen, kénytelen volt azoknak adót és ajándékokat küldeni, azon időben, mikor a fél hold Budán, Temesvárt, Nagyváradon, Kassa tájáig uralkodott.

Miután Erdély 1691. ben a Diploma Leopoldinum név alatt ismert államszerződés szerint, saját souverainitásának gyakorlását, a felséges Habsburg dynastiára örökösödési joggal átruházta, ennek

következtében a többi európai államokkal való közvetlen összeköttetései nemsokára végképen megszűntek ugyan, de belső autonómiaja nem szűnt meg, sőt ellenkezőleg, ugyanez nemcsak ama *pactum conventum*, hanem más utóbb következtelt alaptörvények, s a habsburg-lotharingiai ház császársainak a koronázás és a koronázási hitlevél megújításakor letett esküje által is, fenntartatott és biztosított. Különben Erdély, még mielőtt Magyarország 1526. ban a mohácsi csata folytán török járom alá jutott, hosszú századokon át, autonom ország volt. S lám ezen országot, mely egykor Európa előbástya volt, napjainkban már neve után alig, legföljebb az európai társadalomnak magasabb köreiben ismerik; még a földrajzzal hivatásszerűen foglalkozók is, midőn csupán egy kerületként tárgyalják, körülbelül 20—30 földrajzi mértföldre terjedő, hegyekkel teljes, félvad vidékűl emlegetik, melynek lakosága mesés eredetű.

Elég a hozzá Erdély ma úgy áll, mint a melyet Európa már végképen el is felejtett, s a magyar publicisták mindent elkövetnek, hogy még a neve is lehetőleg kikerültessek. De épen ezért, nemcsak az ország lakosai, hanem Európa érdekében is, kötelességünkké válik, hogy a románoknak, Horvátország és az osztrák tartományok példájára, a fennebbi alaptörvények helyreállítására irányzott, folytonos és következetes törekvéseit, behatólag ismertessük s egyuttal igazoljuk.

De ezen czélra szükséges, hogy némely földrajzi és statistikai adatokat felsoroljunk, s majd utóbb más, jobban történeti természetűek fognak következhetni.

A terület. Erdély nagyfejedelemség, 1861. évi alakja szerint, tudniillik a négy kerület, Zaránd, Kraszna, Szolnok és *Cetate de peatră* (Kővár) belefoglalásával, melyek a mondott évben Magyarországba bekebelezettek, összesen 110278 földrajzi □ mértföldnyi területet foglalt el.

Az ország körül van véve hegységekkel, valóságos bástyázat, mintegy az anya természet által, lakosainak védelmére alkotva, a föld színén és annak mélyében gazdag áldása létezik a javoknak és kincseknek, egy szép hosszukás négyszög, pompásan ellátott asztal, folyó vizek és gyógyforrások nagy számával, nemes és félig nemes érczekkel s egyéb ásványokkal, s különösen igen sok sóbányával és sós kuttal ellátva, mint Európának semmi más része, gabonaneműi kitünő minőségűek, s a hegyeken és a völ-

gyekben a legdusabb növényzet s a legváltozatosabb állatvilág található fel.

Erdély összes területéből, több mint 810 □ mértföldnyi rész, művelés alá vehető föld.

Magyarország, Románia és Bukovina között teljesen a közepen terülvén el, hegységei köröskörül uralják a szomszéd síkságokat.

Kevés vonással ime ez képe az erdélyi nagyfejedelemségnek, mely területére nézve, például a cseh királyságnál nagyobb.

Erdély lakosságának száma. Az európai művelt közönség alig fogja elhíhetni, ha közöljük vele, hogy ezen országban, a lakosság száma, nemzetiségek szerint, még ma sincs megállapítva. Ennek okai ismeretesek. Egyrészt az uralkodó köröknek azon régi törekvése, hogy a románok számát, s ujabban a szászokét is, lehetőleg eltitkolják s kisebbsítsék, miért is a kormány, bár erre nézve a kamarában interpelláltatott, a hivatalos statistikából, a nemzetiségi rovatot kitörölte; továbbá a Romániába való szakadatlan átköltözések; továbbá a fanatikus magyarosítási kísérletek olyképen, hogy ha valamely román egyén, anyanyelvén kívül magyarul is tud, a pseudostatistikusok azonnal a magyar fajhoz számítják; végre a nagy és igazán botrányos visszaélés, mely most is, mint mindig, némely vallásfelekezetekre nézve gyakoroltatik, a mennyiben ezeket a nemzetiséggel összezavarják s azonosítják. Tehát kénytelenek vagyunk, korábbi időszakokból, egybehasonlító számokat is felhozni, hogy ezek segítségével az igazságot lehetőleg megközelítsük.

Erdély lakosságának száma, 1846. évben, a cs. k. statistikai hivatal kimutatásai szerint, 2,193,944 lélekből állott. Az 1848/9. iki polgárháboru után, 1850. évben, a császári kormány egy új népszámlalást eszközöltetett mely 2,074,202 lelket mutatott fel. Hogy a lakosság, az 1846 és 1850. iki évek közötti időszakban ennyire megfogyott, nemcsak azzal indokolható, mert a forradalomban erőszakos halál utján, s később a járványos hagymáz következtében, tömérdek emberélet veszett el, hanem főként azzal, hogy a magyar terrorismus folytán, rendkívül sokan Romániába költöztek át.

A fennebb említett statistikai hivatal által 1855. ben fogantatba vett kiigazítási munkálat szerint, miután a kedélyek kissé lecsillapodtak, s a házasságok, mint azelőtt csaknem soha, szaporodtak, a lakosság száma 2,276,093 lélekben állapítottat meg.

De 1861. ben a négy kerület, Zaránd, Közép-Szolnok, Kraszna és Kővár, legnagyobb részt román lakossággal, több mint 200,000

lélekkel, Erdély nagyfejedelemségtől elszakított, s Magyarországra bekebelezetett. Később, 1863. ban, a bécsi kabinet belátta, hogy ha Erdély közigazgatását, s ugyanennek törvényhozó testületét, a három eredeti nemzetiség aránya szerint, újra szervezni kívánja, erre mulhatatlanul szükséges, hogy a lakosság számát, lehető pontossággal ismerje, s ennél fogva az erdélyi udvari kancellaria útján, nemcsak ethnographiai térképet készítettett, hanem a statisztikai számadatokat is helyesbítette. Tehát Erdélynek, 1865. ben, a fennevezett négy kerület kizárásával, 2,095,074 lakosa volt, köztük 1.277,498 román, a két vallásfelekezet szerint, melyek nálok annyira nemzetiekké váltak, hogy más, például a római katolikus, vagy a helvét hitfelekezethez tartozó románok, ilyenekül nem is tekintetnek.

Az 1870. évi januar 1. én eszközölt összeírás, Erdély nagyfejedelemségben 2,101.727 lelket mutatott fel.

További tíz év múlva, vagyis 1880. ban, a lakosság száma 2,031.978 lélekre szállott le. Ezen sajnos fogyatkozásnak okai már fennebb érintettek.

A lakosságnak nemzetiség és anyanyelv szerinti osztályozását, legtöbb esetben, az egyes vallásfelekezeteknél feltalálható egyházmegyei schematismusokból, meg lehet állapítani. Ezen országban ugyanis a vallási csoportosulások, egyidejűleg nemzeti jelleget is öltöttek magukra, a mi más országokban és más népeknél, talán csak igen ritkán fordul elő. Hogyha Erdélyben valaki magát nemzetiségre nézve románnak mondja, biztosak lehetünk, hogy vagy a görög katolikus, vagy a görög-keleti orthodox egyházhoz tartozik; ha pedig valaki magát vallás tekintetében helvét hitfelekezetűnek, vagy unitariusnak (socinianusnak) mondja, már az ilyen nemzetiségére nézve csak is magyar lehet; végre a kik az ágostai hitvalláshoz tartoznak, ezek nemzetiség tekintetében, igen kevés kivétellel, németek. Csupán az erdélyi római katolikus püspöki megye hívei, tartoznak különféle nemzetiségekhez.

De annyi bizonyos, hogy Erdélyben, a román elem, a lakosságnak több mint $\frac{2}{3}$ részét képezi.

Erdély autonomiájára vonatkozó történeti adatok.

Fennebb előrebocsátottuk, hogy Erdély, már korábban, Magyarországnak a végzeteljes mohácsi csata folytán a törökök általi leigáztatása előtt, hosszú századokon át önálló ország volt.

Nemcsak a magyarok, hanem némely más népek is szeretnek hivatkozni a történeti, sőt a hódítási és ököljogra, még oly esetekben is, midőn ezen jogok, vagy helyesebben kiváltságok, leghatározottabban ellenkeznek az észjoggal, s midőn azok által az emberi jogok lábbal tapostatnak, s a megvetésre méltó zsarnokság, egész vadságában, felmagasztaltatik. Részünkről hasonlóképen igen szívesen hivatkozunk a történeti jogra, de csak akkor, ha ugyanaz által egy ország szabadsága és függetlensége, s a népek és az egyesek szabadsága és jogai, a belső és külső önkény ellen, megóvatnak és védelmeztetnek. Az önkény és a zsarnokság számára, történeti jog, nem létezhetik; csupán a szabadságot illeti meg, hogy saját védelmére, még a történeti jog fegyverével is éljen, de a zsarnokságot ez meg nem illetheti, mert az maga a történeti jogtalanság! Lám ezen jól értelmezett föltételezéssel hivatkozunk mi e helyütt: Erdély autonomiájának történeti jogára, mint a köz- és magánszabadságoknak egyik biztosítékára.

Azonban e célra, Magyarország és Erdély egész történetébe, tudniillik a magyar állam megalapításáig visszanyulva belemélyedni, nemcsak fölösleges, hanem az olvasóra nézve terhes is lenne.

Kétségtelen dolog, hogy Pannoniában a magyar uralomnak kezdete, miként a legtöbb államé, nagy számu mesék, s bizonytalan sejtelmek és hagyományokkal, körül fátyolozva és elhomályosítva van. Igen nevezetes magyar történetírók elismerik, hogy Magyarországnak 900. tól 1200. évig terjedő története, jobbadán mesés, s csak itt ott írásba foglalt közokiratokkal felcziczomázott legendákból áll. A jelenlegi kérdésre nézve csupán azon tény birhat elhatározó értékkel, hogy Erdély, Magyarországgal, soha sem volt akként összeolvadva, hogy függetlenségét s önállóságát végképen elvesztette volna. Maga I. István király is, a magyar királyságnak megalapítója, az erdélyiekkel folytatott véres háboruk után, megengedte ezen országnak, hogy herczegség, vagy a mi ezzel egyértelmű, vajdaság czimét viselje.

Tehát ezen ország fölött herczegek, vagy vajdák uralkodtak, még pedig egy ideig olyanok, kik királyi törzsből származtak, de később más családokból is vétettek. Ezen vajdák közhatalmi állását mai kifejezés szerint, teljes joggal félsouverainnek mondhatjuk, annyival inkább, mert a történet, többi jogaik között, felmutatja a *jus collationis bonorum*, tehát a birtokadományozási jogot is, mely

a hűbéri és nem hűbéri országokban egyaránt, mindig csak is a királyt szokta megilletni. S még az országgyűlés egybehívásának jogát is, Magyarország királyai legföljebb rendkívüli és igen fontos esetekben, s különben többnyire Erdély vajdái gyakorolták. Erdély vajdáinak és alvajdáinak száma, 1103. tól, Mercurius vajdától kezdve, 1538. ig, midőn Erdély a törökök által leigázott Magyarországtól elszakadt, a történetírók által felhozott adatok szerint, 100 nál többre tehető.

Egyébiránt a ki az erdélyi vajdák hatalmi állását közelebb-ről kívánja ismerni, ne sajnálja a fáradságot s kutforrásokul: Fejér György kitünő magyar történetbuvár: *Codea diplomaticus, tom. X. vol. VI. praeft.* 14. ik lapját, valamint a „Transilvania“ 1869. évi 14. számának 168. és köv. lapjait, s végre gróf Kemény József „*Series Vaivodarum et potestas*“ gyűjteményét tekintse be.

Erdély törvényhozási joga. A régi erdélyi vajdaság autonómiája, még egy más kellekkel is fel van ruházva, mely napjainkban, alkotmányos országokban, a souverainitás föltételéül tekintetik, tudniillik saját belső országos ügyeire nézve, képviseltetési és törvényhozási joggal bir.

A legrégibb erdélyi országgyűlés (törvényhozó gyűlés), melyet a történet ismer, 1291. ben tartatott meg, tudniillik 591 évvel ezelőtt akkor, midőn az ország IV. Lászlónak, a kéjencz királynak, egy kun általi meggyilkoltatása után, a legborzasztóbb fejtelenségbe süllyedt. Később igen gyakran tartattak a vajdaság ideje alatt törvényhozó gyűlések, s ugyanezek azután, a szükség és körülményekhez képest, a független fejedelemség alatt Apaffy Mihályig, s végre a Habsburg ház uralma alatt is, az 1865. évi kolozsvári gyűlésig, folytattattak. Mindezen időszakokban az országgyűlés, nemcsak tanácskozott a szoros értelemben vett belső kérdésekről, s kivetette az országra az adót, hanem a háboru és béke iránt is határozott, különösen a török betörések alkalmából, például Zsigmond király uralkodása idejében, s később is több ízben. Gál László történetíró, a kolozsvári számvevőszéknek volt elnöke, az 1542. től 1834. ig terjedő időszakból, az események által föltételezett folytatásokon kívül, összesen 228 törvényhozó gyűlést mutatott ki; s ezeknek munkáiról, a törvénygyűjtemények adnak értesítéseket.

Erdélynek Magyarországtól való elszakíttatása után, az előbbinek törvényhozási joga valamennyi belső és külső ügyekre nézve,

azon határokig terjedt, melyeket függetlensége tekintetében, a két ellenséges hatalom, tudniillik egyrészt Törökország, s másrészt a római-német birodalom, megengedett s kijelölt.

Ha valaki ama törvényhozási jognak hatáskörét közelebbről akarja ismerni, lapozza át a kodifikált törvénygyűjteményeket; jelsül az egyik a II. Rákóczy György fejedelem parancsára közzétett „*Approbatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum*“, mely az 1540. től 1653. iki márczius 15. éig terjedő országgyűlési törvényeket foglalja magában; továbbá a második az, mely I. Apaffy Mihály alatt készítettett, s magában foglalja az 1653. től 1669-ig alkotott és szentesített törvényeket, s az utóbbi év márczius 4. én tartott országgyűlésen „*Compilatae constitutiones regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem adnexarum*“ czimen adatott ki; végre ott vannak a habsburg-lotharingiai ház uralma alatt, az 1743, 1747, 1751, 1752, 1754, 1755, 1790 s 1792. erdélyi országgyűléseken létrejött, s a korona által szentesített törvények, melyek „*Novellares articuli*“ czimen tettek közzé.

Különben Erdélyre vonatkozólag, mind a három korszakból, tudniillik a vajdaság, a független fejedelemség és az autonom nagyfejedelemség időszakából, még nagyszámú egyéb törvénygyűjtemények is léteznek, megannyi bizonyítékai azon ténynek, hogy saját területén, mily nagy kiterjedésben gyakorolta törvényhozási jogát.

Az összes erdélyi országgyűlési törvények gyűjteménye, még pedig úgy azoké, melyek fenntartották erejüket s érvényüket, mint azoké is, melyek hatályon kívül helyeztetek, vagy mások által pótolattak, az 1291. évtől fogva fel az 1864. évig, bizony jókora anyagot szolgáltatna, egy „*Corpus juris Transylvaniae*“ számára. Persze az már egészen más kérdés, mennyiben voltak ezen törvények igazságosak vagy nyomasztók, bölcsek vagy oktalanok, humanus vagy barbár, oligarchikus vagy demokratikus természetűek és jellegűek? belső tartalmuk bíráló mérlegelésével itt nem foglalkozhatunk, s legfőljebb mellékesen jegyezzük meg azt az egyet, hogy sok olyan törvény volt, melyek, miként ez Magyarországon és néhány más államban is előfordult, embertelen, kereszténytelen és barbár irányzatukkal, a román nemzetre nézve, legnagyobb mértékben végzetteljessé váltak, s egyszersmind sok olyan is volt, melyek az egész ország romlását idézték elő.

Statutum-alkotási jog. Erdélyben nemcsak az országgyűlésen képviselt egész ország, hanem az egyes részek, kerületek és megyék is, fel voltak ruházva a törvényhozási jognak egy bizonyos nemével, a mennyiben partikuláris statutumokat alkottak, melyek gyakran maga az uralkodó, máskor a helyi kormány, s néha a mindennapi gyakorlat vagyis a szokás által, megerősítettek. (*Statuta Saxonum, Statuta municipalia, Jus consuetudinarium etc.*)

A kitartás és állhatatosság, melylyel Erdély összes lakosai, még pedig nemzetiségi és rendi különbség nélkül, saját hazájok önállóságához ragaszkodtak, legjobban s legvilágosabban felismerhető a felséges Habsburg dynastiával kötött szerződésekből, tehát azon alaptörvényekből, melyek oly időkben alkottattak és erősítettek meg, midőn I. Lipót császár fegyvereit, kitünő hadvezérei, Savoyai Jenő, Lotharingiai Károly, Badeni Lajos és mások alatt, az akkor borzasztó török porta ellenében, majdnem mindig győzelem kísérte, s Erdély legnevezetesebb helyeit a császári seregek megszállva tartották. Daczára az ország némely hatalmasai hitványságának, mégis az 1691. évi decz. 4. iki diplomában, igen sok önállósági, sőt souverainitási jog biztosított. Hiszen a császár azon okmány III. pontjában így szól: „*Constitutiones in vigore inviolabili permansuras declaramus.*“ S ha az ország egyrészt lemondott a Habsburg ház javára abbeli jogáról, hogy megválaszt-hassa önálló fejedelmét, másrészt a IV. V. VIII. pontokban annál erősebben fenntartotta s biztosította azon jogát, hogy minden főméltóságait és tisztviselőit a kormányzótól, tanácsosoktól és legfelsőbb bíraktól kezdve a járási tisztviselőikig, egészen szabadon választhassa. A X. pontban az országgyűlésnek rendszeren évenként leendő egybehívása (*annua comitia ad negotia publica tractanda*) biztosítatik. S maga azon jog is, hogy megszavazhassa az adókat s egyszersmind az összegeket, melyek az országot a birodalom javára terheljék, a XII. pontban, kellően szabályoztatott.

Ugyanezen önállóságot s ugyanezen országos jogokat, I. Lipót egy további diplomában is, mely „*resolutio alvintziana*“ név alatt ismeretes, újra biztosította; a diploma azért neveztetik így, mert Erdélynek Bécsbe küldöttje, Alvincz Péter, eszközölte ki.

Valaki azt a kifogást tehetné, hogy I. Lipót óta (megh. 1705. ben), már 177 év mult el, tehát ama jogok hatályukat veszítették. De ilyesmi, Erdélyben sokkal kevésbé, mint bárhol másutt,

történhetett meg. Sőt ellenkezőleg, az ország önállósága s az összes alaptörvények, VI. Károly császár *pragmatica sanctio*-ja által, a legünnepélyesebben megint megerősítettek. Ezen új alaptörvény, az erdélyi országgyűlés részéről, az 1722. márczius 30. iki ülésben, elfogadtatott, s a kormányzó és a kormánytanácsosok, a megyék és kerületek összes előljárói, a választott képviselők, ezek között Arad és Máramaros megyék követei, s a városok küldöttjei által aláíratott. S ugyanezen nagyfontosságú oklevél, Mária Terézia császárnő uralkodása alatt, az 1744. iki országgyűlésen, újból kodifikáltatott.

A legméltóbb emlékezetű császárnőnek negyven évi uralkodása után, annak fia, II. József császár, ki kortársait humanus gondolkodásra nézve nagyban megelőzte, belátva azt, hogy az előítéleteikben megdermedt kiváltságos rendekkel, s a legönzőbb rozsdás oligarchikus intézményekkel, soha sem lesz képes, kívánsága szerint, ezen országok népeit boldogokká tenni, ennél fogva minden alkotmányt beszüntetett, s megkezdte a reformokat, melyek közül sok nem volt épen megfelelő, de többnyire bölcsek és üdvösek voltak.

Erdély kiváltságos osztályainak keblét, II. József tíz éves uralkodása alatt gyűlölet és boszuvágy töltötte el; a legáldásosabb intézkedéseket is, az autonomia nevében, határozottan visszautasították.

Később, a fenn utóbb nevezett uralkodónak fivére, II. Lipót alatt, midőn a nagy francia forradalom véres hullámai, már azon ország határain át csaptak, 1790. ben, a legsúlyosabb körülmények között, megint az erdélyi országgyűlés is megnyílt. Az erdélyiek, autonomiájok elvesztése miatt, annyira el voltak keseredve, hogy sem a francia forradalom veszélyeit, sem a folyamatban lévő osztrák-török háborút, sem pedig a hat év előtt elfojtott Horaféle forradalmat, figyelembe sem vették, hanem csupán egyetlen gondolattal foglalkoztak, s e gondolat az ország autonomiájának helyreállítása volt, azon egész terjedelemben, milyenül a fenn elősorolt állami szerződések szerint, lényegére és alakjára nézve, fennállott. Hosszas, az 1791. évbe is átnyuló viták és agitációk után, végre a császár Erdély nagyfejedelemségnek mindent engedményezett, a mit ezen országgyűlés az autonomia biztosítására követelt, s helyben hagyta az 1691. évi Diploma Leopoldinumnak összes pontjait, valamint a *pragmatica sanctio*t is, melyek azután fia

Ferencz alatt újból törvénybe igtattatván, a meghatalmazott biztos által, ő felsége nevében (*in animam Suae Majestatis sacratissimae*), esküvel is megerősítették.

Ugyanezen, Erdélyre nézve örökké emlékezetes törvényben, a császár, nemcsak ezen országnak belső önállóságát biztosítja, hanem magát arra is kötelezi, hogy azt semmi más országnak, még Magyarországnak sem fogja alávetni: „*nulli altero regno subjecta . . . neque unquam juribus per ses ubersistentis et ab alio regno independentis principatus Transylvaniae derogare aut praejudicare posse.*“

Különben az 1791. iki törvénycikkekre, nemsokára, más szempontból, annyival is inkább visszatérünk, mert ezek 1837. ben Ferdinand császár által újra helyben hagyattak, hogy azután 1848. ban és 1865. ben, a hazával együtt, feladják azoknak fiai, kik 1790/1. ben, minden erővel küzdöttek azért, hogy helyreállítatásukat és szentesítetesöket megnyerjék az osztrák ház fejétől, kinek javára az ország a fejedelemválasztási jogról lemondott.

Az 1791. iki törvénycikkek, az ország önállóságát illetőleg, igen nagy jelentőségűek. Az azokban foglalt gondolatokat és biztosítékokat, még ma is, 90 év múlva, a legjobb modern alkotmányokban, megtaláljuk. Abból, hogy ezen biztosítékok, a multban, csupán a kiváltságos osztályok javára váltak, semmi esetre sem következik az, hogy a legegyszerűbben kiterjesztve, az alkotmány korlátjainak a haza minden gyermekei számára való kinyittatása után, egyszersmind valamennyire nézve is áldásdusak ne lehettek volna, s bizony csakugyan ilyenek lehetnének.

Az alkotmány korlátjait, ő felsége a császár, király és nagyfejedelem, I. Ferencz József, az 1860—1865. években, oly tágra nyitotta, mint azelőtt soha sem voltak. Az 1848 9. iki véres forradalmak következtében, az országok autonómiája, megint 10 évre fel volt függesztve. Az 1860. október 20. iki legfelsőbb diplomával, az uralkodó, birodalma országainak történeti jogait helyre állította, de ugyanekkor föltételül szabta, hogy ezen jogok ama naptól kezdve, a népesség minden osztályaira, s az egyenlőség elvéhez képest, valamennyi nemzetiségre alkalmazandók; ha és a mennyiben pedig azok a modern jogi felfogásokkal, s a kor követelményeivel, meg nem egyeznének, majd kölcsönös megállapodással, alkotmányos uton, kellően módosíttassanak. Erdély lakosainak, ő felsége, a mondott célra, készségesen nyújtotta a

kitűnő alkalmat, hogy egy közös országgyűlésen, mely Nagyszébenbe 1863. évi július 1. ére hivatott egybe, testvériesen értekezzenek. Ezen legfelsőbb s egyuttal igen bölcs elhatározással, Erdély, saját három nemzetének, visszaadott, s a régi egység a különféleség mellett, ama történeti czim alatt „*Universitas Hungarorum, Valachorum et Saxonum*“, a legjobb egyetértéssel, a maga és az ország javára, s a birodalom nagy előnyére megújítható és helyreállítható volt. A sádova-königgrätzi katasztrófa, melyhez a birodalom egységének ellenesei, terveiket kapcsolták, meghusította az uralkodónak Erdély nagyfejedelemségre vonatkozó üdvös szándékait, megbénította az országgyűlés tevékenységét, eltemette ezen ország autonómiáját, s az együtt lakó népek közé a gyűlölet és ellenségeskedés magvait vetette el.

Régi igazság, hogy a világ minden kormánya, a monarchiai ép ugy, mint az aristokratiai és oligarchiai, sőt még a demokratiai is, többé kevésbé a központosítás felé hajlik, hogy minden hatalmat egy pontban foglaljon össze, minden csekélységre nézve törvényt adjon, mindenbe beleavatkozzék, még a magán és családi ügyekben is rendelkezék, s folyton folyvást olyan dolgokat és cselekedeteket egyesítsen, melyekről még az isten sem akarta, hogy egyesíttessenek; s a világ elég gyakran látott oktalan kormányokat, melyek csupa központosítási és egyengetési viszketegből, a leg-hatalmasabb természettörvényeket is megtörni kívánták. Erdélyben, minden ilyesféle kísérlet, nyolcz századon át mai napig, meghusult s ugy járt, mintha törékeny cserép a gránitsziklához ütődött volna.

Igen is, az embereknek ezen országban, hazafias és üdvös czélokra való egyesítése, lehetséges, de összeolvasztásuk, soha sem volt és soha sem lesz lehetséges, s bizony ezt sem az előrehaladt civilisatio, sem pedig, s még kevésbé, a durva hatalom és zsarnoki törvények, keresztülvinni nem fogják.

Végre ő felségének az 1860—1865. időbeli kormánya is, a tiz évig tartott absolutismusból merített tapasztalatokon okulva, meggyőződött arról, hogy Erdélyt, jól és biztosan, az ország javára, kormányozni nem lehet a nélkül, hogy bizonyos fokig, ne decentralisáltassék. A jelenlegi rendszer, melyet Magyarország államférfiai inauguráltak, a korábbi osztrák absolutismus hibájába esett vissza, mégis azon különbséggel, hogy ez utóbbi, magát annak is adta ki, a mi tényleg volt, tudniillik centralistikus ab-

solutismusnak, de az előbbi, magát alkotmányos formák alá rejti, melyek persze már eléggé hitelvesztettek, s a kedélyeket ez uton sokkal nagyobb forrongásban tartja, mint akár a bevallott absolutismus tehette.

De a császári kormánynak, az ország történeti jogából vett tekinteteken kívül, még más fontos okai is voltak arra, hogy fenntartsa Erdély autonomiáját, még pedig olyan okai voltak, melyeket az állam magasabb érdekei, s egyszersmind a jog és méltányosság érzete egyaránt sugalltak. Tudniillik Erdély, a Habsburgok birodalmában, területi nagyságra nézve, a harmadik helyen áll, s csupán Magyarország és Galliczia haladja felül. Sem az uralkodó, sem a központi kormány, Erdély autonomiáját, figyelmen kívül nem hagyhatta, olyan időben, midőn ugyanez, az osztrák alkotmány által, aránytalanul kisebb országoknak, mint: Steierországnak 409, Morvaországnak 404, Dalmátiának 332¹ o, Felső-Ausztriának 218, Bukovinának 190, Karinthiának 188, Krajnának 181, Salzburgnak 130 □ mf.nyi területtel, valósággal engedélyezett és biztosított, s másrészt Horvátország ma oly autonomiának örvend, melynek történeti gyökerei alig oly erősek és elterjedtek, mint azok, melyek Erdélyre vonatkoznak. S hasonlóképen Csehország és Gallicziának autonomiája is, joggal felkeltheti az erdélyiek féltékenységét.

Igaz ugyan, hogy Erdély autonomiájának ellenesei, 34, sőt 15 év előtt, számosan voltak, de indokaik megannyi sophismák, miként ez utóbb, hol Erdély unióját Magyarországgal kívánjuk tárgyalni, világosan látható lesz. A legutóbbi években amaz ellenségek száma folytonosan apad, természetesen azon arányban, melyben illúzióik eltűnnek. A legtöbbben közülök, magától érthetőleg, magyarok voltak, de akadtak renegátok és élősdiak is, kik az ország javain, s legfőképen a román népességnek véres verejtékén híznak, s végre ott van a szászok azon töredéke, mely a romanok elleni régi gyűlöletből, belement a magyarok által felállított kelepczébe.

S ha a legőszintebbeket közülök, ma, megkérdezitek, be fogják vallani, hogy Erdély, a dualismus alatt, egy igen olcsón kizsákmányolandó gyarmattá süllyedt, egészen úgy, mint például Ceylon, Java, vagy Jamaika szigetei.

Erdély uniója Magyarországgal.

Köztudomású tény, hogy a Habsburg dynastiának összbirodalma semmi egyéb, mint több olyan ország és nemzetiség egyesítésének eredménye, melyek egymástól igen nagyon különbözök lévén, egymás iránt korántsem viseltettek valami különös rokonszenvvel, vagy épen evangeliomi szeretettel, hanem nagyrészt jól felfogott érdekből, saját létöknek kölcsönös védelme által vezéreltettek. Mindegyik belátta, hogy magában véve és különválva, más, nagyobb és hatalmasabb államokkal szemben, elébe mennek azon nyílt veszélynek, hogy amazok rablási vágyának áldozataivá legyenek, s politikai egységüket pótolhatatlanul elveszítik. Ennélfogva jött létre ezen országoknak egyesítése, egy fő, egy souverain család alatt, melynek lassanként megadták a trón és az uralkodásra vonatkozó örökösödési jogot. Lám így áll ezen 20 ország, egy óriási testté egyesítve. A birodalom így keletkezett, s ez azon politikai folyamat, melyhez hasonlók a népek történetében másutt is előfordulnak, s mely lényegileg eltér ama másiktól, midőn a birodalmak az erősebbnek hatalma, s vér és vas által hozattak létre, melyekben azután bárminemű szabadságról és autonomiáról, igen természetesen szó sem lehetett.

Igaz ugyan, hogy az osztrák népek is elég gyakran, nagy veszélyben forogtak, hogy jobbra vagy balra bekebeleztessenek, de a legtöbben épen azért, hogy ugyszólván eben gubát ne cseréljenek, a dynastia és az uralkodó által egyesített birodalomba való belépésök alkalmával, tehát idejekorán gondoskodtak, s megállapították a föltételeket, melyek alatt az illető országokkal egyesültek, s elismervén a dynastiát, ennek védelme alá helyezkedtek. Ime így áll a monarchia, felépítve a foederalismus alapelvén, melyet minden egyes szerződő félnek, saját érdeke javasolt.

Egészen így történtek a dolgok Erdély nagyfejedelemségben is. Hogyha Magyarország és Erdély történetét, s legkivált az ugynevezett Árpád korszakát, kivetkőztetitek a mesék és költeményekből, s a vallási vagy nemzeti gyűlölet által sugallt legendák, és a nagyhangu phrasisokból, meg fogjátok láthatni, hogy Magyarország ezen hegyes vidéket soha sem hódította meg, s nem is hódíthatta meg fegyverrel a kezében, hanem a két ország, kezdetől fogva, azon célra egyesült, hogy meghiusíthassák folytonos támadásait ama barbár és vad népeknek, melyek a 15. századig meg nem szűntek Ázsia belsejéből borzasztó tömegekben előtörni,

s a mai Oroszországnak végtelen síkságait, s az Iszter virányait és rónáit egészen az erdélyi hegységekig, s Magyarországot a Tiszán tulig előzőnlenni és pusztítani, (lásd a chazarok, paczinatok, kunok, s később a mongolok, tatárok és törökök fellépését s viselt dolgaít.) A kelet-római vagy byzanczi birodalom, mely Dáciaára nézve századokon keresztül valóságos védbástyaúl szolgált, ugyanekkor a romlottság és hanyatlásnak oly veszélyes idejét élte, hogy maga is kénytelen volt hol az egyik, hol a másik barbár nép segélyét igénybe venni, hogy egy harmadik épen oly barbár népet megfékezhesen. Magyarországot Róma mindenható patriarchája királysággá emelte ugyan, s a beküldött püspökök által vezetett királyok, a keresztény uralkodókkal családi összeköttetésekbe léptek, s tekintélyök emelkedett s a szomszédok előtt elég sullyal birt, de soha sem érték el a hatalomnak oly fokát és teljét, hogy Erdély politikai egyediségét megsemmisíthették volna.

Erdély a 16. és 17. századokban nemcsak megnyerte teljes függetlenségét Magyarországtól, de sőt ennek néhány megyéje is az ő uralma alá került. Tehát történetének ezen korszakában, bizonyára szó sem lehet Erdély és Magyarország uniójáról. Mert hiszen hol volt akkoriban Magyarország? Fővárosa, az országnak egy nevezetes részével együtt, basaságokra felosztva, török uralom alatt nyögött, s egy másik része Ausztriába, s végre a harmadik rész Erdélybe volt bekebelezve.

Legelső kísérletet az ujbóli egyesülésre akkor tettek ezen országok, midőn a törökök Magyarországból kiüzve voltak. Magyarország államférfiai, élőkön a nádorral, mindent elkövettek, hogy Erdélyt, korántsem fusióra, hanem a régi vajdasági kormányformával, csak is unióra, reábirják; tevékenységök súlypontja különösen Lipót császár és királynak bécsi kabinetje volt. De az erdélyi országgyűlés, valamint az ország kormánya által a bécsi követeknek adott utasítások, igen világosan és határozottan oda szólnak, hogy Magyarország államférfiaival, még csak érdemleges tárgyalásokba se bocsátkozzanak az unio kérdésére nézve, s az egyetlen engedmény, melyet tenniök szabad, csupán abban áll, hogy: Erdély ő nálló fejedelemségként helyezkedik I. Lipót, nem mint római császár vagy német király, hanem mint Magyarország királyának uralma alá, mivel egykor a magyar korona egyik tagja volt. Ennek, később a közokmányokba is fölvevtt nyilatkozatnak az az értelme, hogy Erdély egyrészt megszünteti

minden összeköttetéseit, (majdnem úgy mondhatnók: unióját) a török birodalommal, de másrészt korántsem akar egyesíttetni az ugyanakkor roppant nagy római-német birodalommal sem, hogy megint azon veszélybe ne sodortassék, hogy egykor egészen ebbe bekebelezzék s beolvasszák; tehát meglegszik azzal, hogy újból egyesíttessék Magyarországgal, melylyel 1526. ig egyesülve volt.

Ezen unió több rendbeli állami okiratban nyíltan kifejezve van, például az 1688. évi erdélyi országgyűlésnek május 9. iki nyilatkozatában: „*Redit jam ad regem Hungariae, a quo factorum invidia et ambitiosis nonnullorum ausibus segregatum erat, et amplectitur paternam et validissimam protectionem augusti Leopoldi I, Romanorum Imperatoris et Hungariae Regis hereditarii, magni et felicis, justí, invicti, Eiusdemque successoris moderni serenissimi Regis Josephi*“ etc. etc.

Lipót ezen nyilatkozatra, 1688. évi június 17. én, az országgyűlésnek azzal válaszol, hogy bizonyoságot tesz arról, hogy Erdély, Magyarország királyához, tehát e szerint csupán a personalunióhoz tért vissza: „*Ad legitimum Regem suum avitamque devotionem postlímínio rediisse testatur.*“

Az 1691. évi december 4. iki diplomában a császár így szól: „*Carissimam hanc Transylvaniæ regionem, jam a seculis inclito nostro Hungariæ regno assertam.*“ (Azt mondja: *assertam* = hozzácsatolt, nem bekebelezett!)

S ugyanilyen értelemben szól az Erdély kormányzója részére 1693. évi april 20. án kiadott császári utasításoknak egy helye: a hol pedig alattvalói eskü fordul elő, az ország ezt a királynak, s nem a magyar királyságnak fogja letenni. Tehát personalis és nem reálunió, s korántsem fusió s a politikai egyediségnek megsemmisítése volt.

Lám Erdély unióját Magyarországgal, 1848. ig, vagyis 157 éven át, mindig úgy értelmezték: mint personalis és nem reáluniót, s legkevésbé sem mint fusiót. Magyarország államférfiai II. József halála után még egyszer minden erejükből azon voltak, hogy Erdély politikai egyediségét megsemmisítsék. II. Lipót mindkét résznek országgyűléseit megnyitotta; az unió kérdése tanácskozás alá került; jegyzékek és levelezések váltattak, melyeknek végeredménye az erdélyi országgyűlések ama kategorikus nyilatkozata volt, hogy Erdély a fennálló unióhoz ragaszkodik, s némely közönyös ügyek kivételével, melyek közösek is lehetnének, semmiféle szorosabb unióról hallani sem akar, s még kevésbé olyan

összeolvasztásról is, mely akár csak az egykori vajdasághoz hasonlítana, sőt erősen el van tökéelve, minden autonom jogait, melyeket az illető alaptörvények biztosítanak, fenntartani és megóvni; a mennyiben pedig reformok szükségesek lennének, ugyanezeket a magyar országgyűlés épen ne befolyásolja, hanem csak is a magyar királynak, mint Erdély nagyfejedelemének, lehet alkotmányos joga arra, hogy törvényhozó tényezőként közreműködven, jóváhagyja és szentesítse, vagy visszautasítsa.

Az ezen korszakra vonatkozó, s az uniót illető okmányok közül a nevezetesebbek:

1. az 1791. évi országgyűlésnek II. Lipót császárhoz intézett márczius 17. iki felterjesztése;

2. az erdélyi országgyűlésnek ugyanazon kelet alatt a magyar országgyűléshez menesztett átirata, melyben megvilágíttatnak az unió feltételei.

Az előbbi vagyis az uralkodóhoz intézett okmányban, Erdély országgyűlése előrebocsátja, hogy ezen felterjesztése egyhangulag határozottat el „*ex unanimi omnium nostrum coalitione promanantia*“, s erre az I. Lipót és Mária Teréziával kötött állami szerződések tartalmára való hivatkozással kijelenti, hogy ezek erejénél fogva Magyarország és Erdély között fennáll az unió, azon alakjában, miként ott megállapítottatott s Erdély másféle uniót nem ismer, s a mondott okmányok alapul szolgálnak s megmásíthatlanok, mert: „*Nihil postea actis his publicis, velut alioqui fundamentalibus ac per consequens mutationi haud obnoxiiis adversum actum conclusumque fuisse, leges et constitutiones sive Transylvaniae, sive regni Hungariae testantur.*“ Erre azután mintegy intik II. Lipót császárt, hogy az országgyűlést meg se kérdezze valami másféle unió iránt, mert az erdélyiek hallani sem akarnak egy másik olyan unióról, mely csak legkevésbé is hasonlítana a bekebelezéshez, s az ország jogait, törvényeit, előnyeit és kiváltságait, bármiképen veszélyeztetné; sőt ellenkezőleg, hogy ezen jogok, a fennálló unió következtében, a megszegés minden lehető kísérlete ellen is biztosíttassanak, kegyeskedjék a császár belátni azon tényt, hogy Erdély jogaival ő felségének jogai a legszorosabb kapcsolatban állanak: tehát ezek a legpontosabban újból állapíttassanak meg, hogy Magyarországgal szemben, semmi legcsekélyebb kétely se maradhasson fenn. Más szóval: Erdély magát alá nem veti Magyarországnak, hanem csak is királynak,

s ennek is csupán az igen világosan kiszabott s esküvel megerősített föltételek alatt. Ennélfogva itt a régi formulának „*jure belli in provinciam redigere*“, vagy: gyarmatkénti bánásmódnak, nem lehet helye, s még kevésbé állhat be azon változás, hogy egy „*provincia senatus*“, vagyis egy idegen parlamentnek, kénye kedve szerint szabadjon amazt kiszívni, elnyomni, kirabolni és bántalmazni, hanem legföljebb csak is egy „*provincia Augusti*“ jöhetett létre, mely mindenesetre kisebb baj.

Persze ha a jelen emlékirat tere megengedné, a fenn említett felterjesztést itt, teljes szövege szerint kellene felhoznunk; de így csupán néhány idézetre szorítkozunk, és pedig: „*E quibus omnibus nihil dubitamus, sacratissimam Majestatem Vestram quemadmodum gloriosissimi Ejusdem praedecessores recognoverunt et declararunt, clementissime perspecturam, quod unio illa inter Transylvanicae principatum et regnum Hungariae, quae salvis municipalibus nostris legibus, juribus et privilegiis iniri poterat, jam pridem coalita subsistat, et ideo mens et intentio nostra non eo vergit, ut novam aliquam, quae reincorporationem saperet, legesque et jura et privilegia in discrimen adducere posset, Unionem cum Regno Hungariae celebremus, sed eo solum modo, ut praecautiones illae, sub quibus ad unionem sacrae coronae redivimus, eo magis in suo vigore conserventur, et signa unionis hujus, quae in praecedentium tractatum vim et effectum necdum adhibita, vel minus sufficienter declarata habentur, ad conservandam Constitutionum, Jurium ac privilegiorum nostrorum, quae cum juribus Sacratissimae Vestrae Majestatis, arctissimo nexu copulantur, securitatem, luculenta edantur.*“ etc.

Ugyanezen nyilatkozat, miként az erdélyi országgyűlés mondja, egyhangulag elfogadott elvként (*concordibus votis in eo coaluimus*) állapított meg. Midőn azután Magyarországon mindjárt II. József halála után, egy szorosabb unió vagyis a fusió javára, a legélénkebb agitatók vették kezdetöket, s az új királynál, II. Lipótnál, már érelyes lépések is tétettek, ekkor az erdélyi országgyűlés, a maga föltételeit, hét pontban formulázta, melyek igen világosan és határozottan szólnak, s melyek majdnem kivétel nélkül az ország a laptörvényeiből merítvék; ezen pontok a következők:

I. A Habsburg-Lotharingiai ház uralkodói Erdély nagyfejedelemséget mindenkor csak a magyar királyság koronájára vonatkozó jogaikkal fogják birni és kormányozni.

2. Midőn Erdély I. Lipót idejében Magyarország királyának felsőbbsege alá jutott, még akkor független fejedelemség volt, mely szabad választási jognak és tökéletes törvényhozói hatalomnak örvendett (*libera electione ac plenaria legislativa potestate gaudens independensque principatus*); de önkényt, s határozott és szerződésileg biztosított föltételek alatt (*radicale conventionis instrumentum*) lépett át, melyeket soha megsérteni vagy kétségbevonni nem szabad (*inviolabiter conserventur, nec unquam in quaestionem vocari possint*); s ugyanaz soha semmi ürügy alatt az unió czimén a régi vajdasághoz való visszatérésre ne kényszeríthetessék, valamint be se kebelezetethessék (*nec ad statum sub pristinis Voivodis vigentem aut reincorporationem Principatus hic adigatur*).

3. Hogy Erdély a fennebbiekre nézve teljes biztonságban lehessen, valahányszor egy uralkodó Magyarország királyává megkoronáztatik, ugyanazon alkalommal egyidejűleg mint Erdély fejedelme (*qua simul princeps Transylvaniae*), ennek alkotmányára s jogai és törvényeire is esküdjék meg, az általa aláírt Diploma Leopoldinum különösen a koronázáshoz küldött erdélyi követeknek újból adassék át, s az 1595. évi prágai szerződés 2. cz. 8. §. a értelmében a koronázási esküt tegye le; de az eskületétel s a megújított diploma átvételére küldött erdélyi követek segédkezésén felül, egyuttal Erdély kormányzója a magyar országgyűlésen személyes szavazati joggal részt vehessen.

4. Erdély abbeli joga, hogy saját országgyűlését egybehívhasssa, s ugyanitt törvényeket alkothasson, minden időkre biztosítatik „*absque ulla subjectione aut restrictione*“; mindennemű autonóm jogait úgy a király, mint Magyarország, tiszteletben tartsa, s különösen az alaptörvények, még csak tárgyalás alá sem vehetők.

5. Az erdélyi udvari kancellaria a magyarországgal (a ministeriumnak egy neme) egyesítve maradhat ugyan, de csak is a pontosan körülírt s az ezen pontban elősorolt föltételek alatt.

6. A II. József császár által Magyarország és Erdély között, a közlekedés könnyítése céljából megszüntetett vámvonal, többé vissza ne állíttassék.*)

*) Lásd az egész okmányt az 1790. iki országgyűlési jegyzőkönyvben: 1. 234—41. lapokon.

Ime ezek azon föltételek, melyeket az 1791. iki erdélyi országgyűlés, az unió kérdésében megállapított. Ugyanezeket a császár helybenhagyta, kivéve az 5. pontot, mely az udvari kancellariákra vonatkozik, mert ezeket, hogy az erdélyi autonomia annál erőteljesebb legyen, végképen különválasztotta, s az összes erdélyi ügyeket kivonta Magyarország befolyása alól, s a két udvari kancellaria Bécsben így különválasztva is maradt mindaddig, míg csak az 1848/9. iki forradalom, s később a bekövetkezett dualismus folytán fel nem oszlattattak.

II. Lipót abbeli törekvésében, hogy Erdély Magyarországba bele ne olvasztassék, még egy lépéssel tovább is ment, midőn a Nagyszébenben székelő hadparancsnokságnak meghagyta, hogy mindennemű az unióra vonatkozó terveknek meghiusításában közreműködjék.

Együttal az 1791. évi május hó 7. én 3987. sz. a. kelt további leiratban megtiltja a császár az erdélyi országgyűlésnek, hogy a magyar országgyűléssel az unió kérdésére nézve folytatólagos tárgyalásokba és közvetlen levelezésekbe bocsátkozzék, s meghagyja, hogy minden idevonatkozó véleményét, bármilyen legyen is az, előbb az uralkodónak tudomására hozza; ugyanekkor nyíltan kijelenti, hogy a két udvari kancellariának, bátyja II. József alatt eszközölt egyesítése törvénytelen, mint a milyennek ezt az erdélyiek is 1782. ben kijelentették. Aláírják: Lipót, gr. Teleki Sámuel és Semse András. A bécsi udvar ugyanis igen helyesen belátta azt, hogy különösen Magyarorszáiban a régi osztrák-ellenes hangulat, s a Tököly és Rákóczy-féle emlékezetek, a magyarok között, még mindig kísértenek, s hogy ezek folyton arra iparkodnak, hogy a Habsburg házat mellőzve, valamely más családból válasszák meg királyaikat, de persze mielőtt ezt kockáztatni merészelnék, egyrészt az egyesítés, s másrészt a kuruczok által ugynevezett „fekete-sárga“ és „pecsovicspárt“ megsemmisítése útján, maguknak először is Erdélyt biztosítani kívánták. A dynastiának ezen gyanuja, nemsokára, és pedig II. Lipót halála után, ennek fia, Ferencz császár alatt, csakugyan alaposnak bizonyult, a mennyiben felfedezettett azon összeesküvés, mely a történetben „Martinovics apát“ nevéhez fűzve ismeretes, s mely az összeesküvők főbbjeinek vérével fojtatott el.

Az erdélyi országgyűlésnek a magyar országgyűléshez intézett átirata, megint csak a fenn érintett föltételeket tartalmazza,

azon szemrehányással, hogy Lipót megkoronáztatásakor, a koronázási oklevélbe, az Erdély autonomiájára vonatkozó esküt, fölvenni nem akarta.

Számos okmánynyal be lehetne bizonyítani, hogy a bécsi udvar, Erdély uniójára nézve Magyarországgal, 1791. óta is, minden időben, II. Lipót nézeteit teljesen osztotta, s Erdély függetlenségét, Magyarországgal szemben, folyton tiszteletben tartatni kívánta; de elég legyen itt a többi között csupán arra utalni, hogy Erdély az absolutismus alatt is, Magyarországtól teljesen különválasztva, saját országos kormánya, saját bírósági és egyéb hatóságai alatt újra szervezve volt, továbbá hogy az 1860. évi október 20. iki diploma által, Erdély autonomiája, mintha az 1848. iki fusió sohasem létezett volna, megint helyreállítatott, s végre hogy ő felsége az 1863. évi május 4. iki leiratban, a Nagyszebenben megtartott nemzeti kongresszusnak feliratára válaszolván, a románokat válogatott kifejezésekben megdicséri azért, hogy a fennebb hivatkozott diplomában és az 1861. évi február 26. iki patensben felállított állami alaptörvényeket elismerték. De hát mit akarhatunk ennél többet? Az uralkodó az 1863. évi april 21. iki legfelsőbb leirattal, Erdély autonom országgyűlését a mondott év julius 1. ére egybehivta, s egyuttal ennek számára 11 törvényjavaslatot (*propositiones regias*) küldött át, melyek mind a legnagyobb fontosságúak voltak; s az országgyűlés megnyitásakor a trónbeszédben (az illető leiratban), határozottan kijelenti ő felsége, hogy Erdély uniója Magyarországgal, mint a hogyan az 1848. ban kimondatott), „soha teljes hatálylyal létre nem jött s tényleg is megszűnt.“ A fennebb említett erdélyi országgyűlés két évig tartott és működött.

Az erre bekövetkezett katasztrófák és törvényteleniségekre nézve, a költő szavaival kiálthatnánk fel: *Infandum regina iubes renovare dolorem!*

Erdély területi integritása és a partes adnexae.

Erdély lakosai, mialatt országuk önállóságát erélyesen megvédelmezték, s mindenképen ovakodtak attól, nehogy ez Magyarországba bekebeleztessék s illetőleg azzal összeolvasztassék, egyuttal az ország területi integritásáról is, a legéberebb figyelemmel gondoskodtak. A két ország közötti határvonal, az ősrégi időben, teljes biztonsággal alig megállapítható; de már a régi, számos okmányban használt „*Terrae ultrasilvanae*“ elnevezésből is látható,

hogy a határvonalat a hegységek képezték. S 1500. óta ugy találjuk, hogy némely lapályok is, melyek most Magyarországhoz tartoznak, Erdély kiegészítő részei voltak, például a roppant kiterjedésű Biharmegye, valamint Arad s az egész Zaránd, az ugynevezett Szilágymegyével együtt.

Jelesül 1538. óta igen nagy számmal találhatók okmányok, különösen békeszerződések, a magyar és az erdélyi országgyűlés törvényczikkei, leiratok és rendeletek, kormányzósági utasítások és bizottsági jelentések, melyekből világosan kitűnik, hogy Erdély régi területéhez, Magyarország néhány kerülete is hozzátartozott, még pedig némelyek *ab antiquo*, ugy hogy Erdély kiegészítő részei voltak, örökösödési joggal, ellenben a többiek csupán a két ország között ismételve folyt háboruk következtében csatoltattak ide, ugy hogy az illető erdélyi fejedelmek, ezeket csak is életfogytiglan bírták, s haláluk után a magyar királyokra, kik 1538 óta a Habsburg házból választattak, vissza kellett szállaniok. Valljon Magyarországnak mely részei tartoztak Erdélyhez *ab antiquo*, s melyek voltak csupán bizonyos időtartamra hozzácsatolva? nemsokára meg fogjuk tudni. A legnagyobb figyelemre méltó tény erre vonatkozólag az, hogy Magyarország államférfiai, kik más körülmények között, s a mikor nekik épen alkalmas, a történeti jogokhoz életre halálra ragaszkodnak, Erdély területi integritása ellenben 300 év óta számos ízben megkísérelték, hogy Erdélynek nyilvános történeti jogát lábaikkal eltapossák, míg másrészt az erdélyi államférfiak épen annyiszor, minden erejükkel, sőt néha a fegyver erejével is, később pedig a császári ház védelme alatt, országuk területi integritását megóvták; azonban főként VI. Károly alatt, Erdély, az akkori ármánykodások következtében, s miként az 1732. évi december 31. iki királyi leirat mondja, magasabb politikai szempontokból, absolutistikus, egyoldalú uton, elvesztette Aradmegyét, valamint Zaránd és Máramaros megyék nagy részét, ugy hogy Magyarország azon részeiből, melyek *ab antiquo* örökösen szereztek, Erdély számára már csak Kraszna, Közép-Szolnok, *Cetate de peatră* (Kővár) megyék, s Zarándmegye egy része maradt meg. De Magyarország még ezzel sem volt megelégedve, hanem az utóbb nevezett részek visszaszerzése végett a törvényhatóságoknál, az országgyűléseken, s a császári udvarnál, folytatta a küzdelmet; sőt e küzdelem 1832 óta igen szenvedélyes, végre pedig határozottan ellenséges jellegűvé vált. Ugyanennek részletes leírása,

maga egy egész kötetet töltene be, tehát azokat, kik ennek minden változatos mozzanatait és eseményeit megismerni kívánják, itt, csak is két fölötte emlékezetes tényre utaljuk, melyek a magyar országgyűlésnek 6. törvényczikke folytán, hol ama 4 megyének Erdélytől való elszakítása, s Magyarországba leendő bekebelezése, az erdélyi rendek, valamint ezen országgyűlés és a gubernium megkérdezése nélkül, sőt ezek akarata ellenében, kimondatott, bekövetkeztek; tudniillik az erdélyi országgyűlés által, a legtökéletesebb szakavatottsággal fogalmazott, s Ferdinánd császárhoz menesztett 1838. évi márczius 30. iki előterjesztés, nemkülönbön ugyancsak az erdélyi országgyűlésnek, ugyanazon ügyben, ugyanazon uralkodóhoz intézett 1842. évi márczius 22. iki előterjesztése. Az utóbbiban a Magyarországgal leendő szorosabb unió tárgya is fölmerül, de az országgyűlés előlegesen azon nagy jelentőségű kérdést teszi föl, valljon Erdélynek mit használna a szorosabb unió, s valljon üdvös lenne-e, vagy sem, hogy azt elfogadja? S mindenesetre az erdélyiek ismerni kívánják a föltételeket, s mig nem ismerik, még csak hallani sem akarnak, ama négy megye elszakítása felől.

Az 1838. évi márczius 30. iki előterjesztés, mely kimerítően s ritka szorgalommal szerkesztetett, ezen országnak egész jövőjére vonatkozólag, a legkiválóbb, még pedig jogi és történeti jelentőséggel bir. Törvények és szerződéses, 1504 óta, a mikor Magyarország első izben tett kísérletet arra, hogy erdélyi megyéket magához ragadjon, igen nagy számmal soroltatnak elő, s az elősoroltak majdnem kivétel nélkül, Erdély és területi integritásának javára és védelmére szólnak, mindazon hátrányos szerződéseket pedig, melyek az uralkodók között titokban, s az ország tudta és akarata nélkül jöttek létre, mihelyt ez azokról értesült, semmisknek nyilvánította s elvetette.

Azon magyarországi megyéket, melyek csupán az egyik vagy másik erdélyi fejedelem életidejére, valamely háboru folytán csatoltattak ide, az országgyűlés loyális módon visszaszolgáltatta. Ezen megyék a következők: Szatmar, Szabolcs, Ugocea, Bereg, Zemplén, Borsod és Abauj; minden többi megye Erdélynél ennek souverainitási jogával megmaradt, miként ez az 1617., 1622. és 1648. iki békekötésekből látható, melyek mind két országnak törvénykönyveibe fölvétettek, s melyekben Magyarország egyrészt Erdély területének terjedelmét, s másrészt ez ország függetlenségét is elismerte.

Erdély, vagy miként a legtöbb közokiratban nevezetik, Erdélyország (*regnum Transylvaniae*), a fennebbi állapotban s a mondott állami életföltételek között állott, midőn 1648. évi október 24. én a híres európai vesztfáliai békekötés létre jött. Ebben az európai államok és kabinetek, Erdély fejedelemséget, a szabad és független államok közé számították, s uralkodóit a nemzetközi jog szerint (*secundum jura gentium*), a szövetséges államfők és fejedelmek közé.

Ugyanezen területi viszonyok között volt Erdély 1691. ben is, midőn a Diploma Leopoldinum kiadatott. Igaz ugyan, hogy hébekorba, különösen a Bánság és Arad felől, egy egy török basa, rablómódra behatolt az ország határain tul, de megint vissza is vonult, s foglalásról, ezek részéről, szó sem lehet.

Azonban Magyarország folyvást nyugtalanította Erdélyt, s mivel az előbbinek államférfiai a császári udvarnál jelentékeny befolyással bírtak, egyszerre csak meglepte az erdélyieket az 1832. évi magyar országgyűlésnek 21. törvénycikke, melyben Kraszna, Közép-Szolnok, Kővár és Zaránd megyék elfoglalása kimondatott; erre az uralkodó az 1837. évi február 4. iki leirattal az erdélyi országgyűléshez is fordul, s felhívja ezt, hogy Magyarországnak a mondott megyéket engedje át. S az eredmény a fenn kivonatban közölt előterjesztés volt.

De a magyar államférfiak, báró Vay Miklóssal élükön, 1861. ben, midőn Kossuth hivei Magyarországba, három oldalról, fegyveresen betörni készültek, felhasználták s kizsákmányolták az ekkori váltságos helyzetet, s az uralkodótól, Erdély meghallgatása nélkül, ama négy megyének egyoldalú elszakítására, a beleegyezést ki- eszközölniök sikerült. Lám ezen esetben a magyarországiaknak az absolutistikus intézkedés igen nagyon tetszett, s legkevésbé sem jutott eszökbe, hogy tiltakozzanak ellene. De ezen intézkedés által 7 békeszerződés, további 6 törvénycikk, s Erdélynek egész, századokig tartott birtokjoga sértetett meg.

Végre a jelen pont befejezéseül megemlítjük azon eljárást is, melyet Magyarország a temesi bánsággal szemben követett; legyen elég e tekintetben arra utalni, hogy ezen szép kis tartomány, melyben egykor majdnem kizárólag románok laktak, még akkor is, midőn Magyarország a török uralom alatt sinlett, igen boldognak érezte magát, valahányszor Erdély függetlenségének védelme alá vonulhatott, de különösen 1716. óta, miután Savoyai

Jenő a törököket innen kiűzte, s ez a bécsi magas udvari kamara igazgatása alá került, feltűnően magához tért s újból felvirágzott, úgy, hogy Mária Terézia 1742. ben, mikor a magyar urak megint a Magyarországra leendő bekebelezést sürgették, egy valóban nagy császárnőhöz illő büszkeséggel és méltósággal azt válaszolta nekik, hogy meg nem teheti és be nem kebelezheti, mert ez által a szabad nép szolgaságra jutna, s elnyomatása közben a nagy Jenőnek fegyvereit atkozna a helyett, hogy áldanál! De már 1776 7. ben, valóságos önkény útján, a magyar aristocrazia telhetetlenségének lón kiszolgáltatva, a mennyiben lakosságának meghallgatása nélkül, Magyarországra bekebeleztetett, népe szolgaságra íteltetvén, eladatott nyakra főre azoknak, kik bármely úrnak földjéről odaözönlöttek, hogy olcsó birtokot vásároljanak, még pedig egy *fundus instructus* kíséretében, mely az isten képeére teremtett, keresztény emberekből állott; lám ez volt Európában a legutolsó és legujabb szolgaság! Erre azután begyarmatosították egy nagy tömeg némettel, kik Németországból a legnyomasztóbb szegénységből hozattak át, s gazdagon ellátták őket számos előnyökkel, a legjobb és legnagyobb földbirtokkal, szép templomokkal és iskolákkal, művelt és jól javadalmazott lelkészekkel és tanítókkal, egyszóval minden a felvirágzásra megkívántató föltételekkel.

Maga az egész ország pedig alávettetett a magyar megyei igazgatásnak, mely gondoskodott arról, hogy a lakosság többségének, a románoknak, mai napig sincsen egyetlen egy saját nyelvű földművelési, ipar-vagy középiskolája, s minden a nemzeti haladás és felvirágzásra szolgáló eszköznek teljes hiányában vannak. Így süllyedt le ezen kis tartomány, ezen Kanaan, Európa ezen gabonarakarára, mai állapotjáig: a hazának legkiszivottabb s legelhanyagoltabb részévé vált.*)

Hogyha mindazt összefoglaljuk, a mit eddig Erdély önállóságáról, függetlenségéről és integritásáról, valamint Magyarországgal való uniójának természetéről mondtunk, azt hisszük, eléggé bebizonyítottuk, hogy a történeti jog egészen a mi állításaink mellett szól.

De ebből azután a legszigorubb következetességgel kiderül, hogy amaz aristocrazia, ama kisebbség, mely 1848. ban a kolozsvári

*) Lásd: Grisellininek a temesi bánóság történetét tárgyzó munkáját, valamint az 1860. évi bővített birodalmi tanács által ő felsége a császárhoz intézett emlékiratot.

országgyűlésen, Erdélynek Magyarországgal való fusióját kiálította, az ország lakosai roppant többségének kijelentett akarata ellen, sőt saját szülőik és elődjek világos akarata ellen cselekedett; tehát, a román népnek Balázsfalván 1848. évi márczius 15. én s aprilis 16. án tartott, örökre emlékezetes nemzeti gyűlése, jogositva és kötelezve volt arra, hogy a jegyzőkönyv 16. pontjában kimondja az ismeretes határozatot: „A román nemzet azt kívánja, hogy a vele együtt lakó nemzetek, a Magyarországgal való unió kérdését, semmiesetre se vegyék tárgyalás alá, míg csak a román nemzet a törvényhozó testületben, tanácskozási és határozati szavazattal felruházva s szervezve nem lesz; ha pedig az erdélyi országgyűlés mégis *de nobis sine nobis* belebocsátkoznék ezen unió tárgyalásába, a román nemzet ez ellen ünnepélyes óvását jelenti ki.“

Az 1848. évi júniusi országgyűlés, csakugyan nem vette tárgyalás alá az uniót, hanem összehasonlíthatlanul roszabbat tett, midőn a többi királyi előterjesztéseket, vagyis az uralkodó részéről elébe tett törvényjavaslatokat, melyeknek az unió előtt kellett tárgyalatniok, félretolta, s hallatlan könnyelműséggel a föltétlen fusiót rögtönözte, s ugyanezt minden vitatkozás nélkül, néhány ezer katilnai existenciának s a fanatikus utczai csőcseléknek üvöltése és ordítása közben, melyek az unió elleneseit halállal fenyegették, ki is kiálította.

A románok egy 110 tagból álló küldöttség utján, megint óvást tettek, Kolozsvárott az ország kormányzójánál és az országgyűlési elnöknel, mert hiszen az oligarchikus országgyűlésen részt venniök nem volt szabad; egyuttal egy másik küldöttséget, Innsbruckba Ferdinand császárhoz menesztettek a végett, hogy az uniónak jóváhagyását meghiusítsák! De ez nem sikerült nekik, hanem a forradalmi országgyűlésnek sem lett egészen elég téve. A forradalmi ténynek következményei ismeretesek. A négy havi dühös izgatás után, az unió, más kérdésekkel egyetemben a kard élére került, s embervértől ázott.

A legnagyobb valótlanságok egyike ugyanis az, melyet a magyar publiczisták világgá kürtölni szeretnek, hogy a románok, a bécsi kamarilla által megvesztegetve és felbuzdítva, fogtak volna fegyvert a magyarok ellen. Ellenkezőleg: a bécsi központi kormány, melyet Erdélyben akkor báró Puchner Antal, nagyszebeni főparancsnok képviselt, teljesen átengedte a román nemzetet a magyarok hatalmának, míg ez utóbbiak számára fegyvereket és császári

csapatokat szolgáltatót, hogy a népet a már megszüntetett jobbágyi szolgálatokra kényszeríthessék. De miután a Kossuth-pártiak Budapesten gróf Lamberg tábornokot, a cs. k. biztost meggyilkolták, s a forradalmat állandónak jelentették ki, báró Puchner nagyszebeni parancsnok ekkor, csak is ekkor gondolt arra, hogy a köznyugalom helyreállítására, mégis a románok segélye is szükséges fog lenni. A románok pedig nélküle is el voltak tökéelve, hogy megvédjék saját nemzeti létüket, s ugyanezzel Erdély függetlenségét is.

Azonban nemcsak az országnak ama történeti joga, mely mint láttuk sok századra visszanyul, hanem magasabb rendű más okok is, a román nemzetnek szigorú kötelességévé teszik, hogy Erdély függetlenségéért, régi határai között, küzdjön. A történeti jognak megvannak a maga mély és elágazott gyökerei, az erdélyi talaj természetében, az égalji és földrajzi viszonyokban, a physikai és physiologiai tüneményekben, s a nagy fajkülönségben, miszerint még az erdélyi magyarok is, a tulajdonképeni magyarországiaktól, jellemök, vérmérsékletök, s összes hajlamaikra nézve, jelentékenyen eltérnek. Csupán ebből fejthető meg ama nagy állhatatosság is, melylyel az erdélyi magyarok, nyolcz századon át, ezen országnak Magyarországgal leendő fusióját ellenezték, míg végre 1848. ban egy szerencsétlen napon, elődeik hagyományait elvetették, s a Dakoromanismus kísértetétől való félelemnek semmis ürügye alatt, melyet maguk találtak ki, egész multjokhoz hűtelenekké lettek, s míg azelőtt saját országuknak urai voltak, azontulra Magyarország zsoldos szolgálóivá süllyedtek le, hogy miként tényleg úgy van, a magyarok, németek, szlávok és zsidókból álló borzasztó zagyvalékban, végképen elveszenek. Azelőtt vonakodtak attól, hogy az uralmat, a helyes arány szerint, román polgártársaikkal is megosszák, s ezekkel békében és egyetértésben éljenek, s lám most meg kell osztaniok a szegénységet, melybe őket saját önző és kizárólagosan nemzeti politikájok döntötte. De ez az ő politikájok annál elhibázottabb s kárhoztathatóbb, mert a mint tudva van, a fajkülönség az erdélyi románok és magyar polgártársaik között, nem is oly nagy, mint a magyarországi magyarokkal szemben. Az erdélyi magyarok, származásra nézve, vagy mind a két, vagy csak egy nem után, legalább is fele részben románok, mely körülményt igen könnyen felismerhetnék a physiognomikusok és ethnographok, ha fáradságot vennének maguknak ahhoz, hogy egyrészt

Erdély s másrészt a románok és magyarok által lakott magyarországi megyék népességének fajait, behatóan tanulmányozzák. S ugyanebből magyarázható azon tény is, mely a román államférfiakra nézve a legnagyobb figyelemre méltó, hogy tudniillik minden baj és százados üldöztetés daczára, melyekben a román népet az oligarchikus és önző országgyűlések részesítették, mégis a sajátképeni román nép, a magyarral, majdnem mindenkor jó békességben élt.

A legszomorubb, de ép oly világos és elvitázhatatlan végkövetkeztetés, melyet az Erdély autonómiaja végetti küzdelem történetéből, az összes mondottak után megvonnunk kell, abban áll: hogy sok század folyama alatt, az uralkodott aristokratikus, despotikus és feudalis alapelvhez képest, a román nemzettel csaknem azonos néptömegek közpolitikai jogairól szó sem lehetett, mert a még csak újabb időben a magyar nemzettel azonosított aristokratikus, kiváltságolt osztályok, a megsérthetetlen autonómiát makacsul fenntartották, s a törvény és az eszélyesség minden fegyvereivel védelmezték; de mihelyt a korszellem, az Európa nyugati részéről áthangzott emberiségi és szabadelvű jelszók kikiáltását nálunk is sürgette, s a jelentéktelen számu uralkodó osztály, ezen jelszók alkalmazása és az ország román többségének versenye által, politikai és nemzeti absolut uralmát fenyegetve látta, mindjárt feladatott az autonómia, s a Magyarországgal leendő fusió, az unió hamis czime alatt kikiáltatott, s a haza függetlensége egyoldalulag azon pillanatban áldoztatott oda, midőn minden száj az összes polgárok számára, egyenlő jogokat hirdetett, persze csak is azért, hogy a nép többsége, s különösen a románság, a Magyarországgal s az ott sokkal erősebb magyar aristokratikus elemmel való egyesülés által, mindazon jogok gyakorlásában, melyek a papiroson biztosítottak, annál könnyebben megbénítható, valamint ezzel haladása és fejlődésében megakadályoztatható, és az ezen csiny folytán mindenhatóvá vált elem részéről fokozatosan elenyésztethető legyen.

Tehát világos dolog, hogy az unionistikus fusiónak kikiáltása, a törvényhozás öltözetébe bujtatott, s a haza románjainak létjogosultsága és nemzeti fejlődése ellen irányzott, nyilvános merényletnek tekinthető.

A románok tökéletesen belátják ezt, s ha nem látnák be, az 1848/9. ben s még inkább az 1867. óta tett tapasztalatok után, szivök mélyében kellene érezniök!

S az egész világ, ha persze minden előítéletől ment, be fogja ismerni, hogy a románoknak az unionistikus fusió elleni küzdelme, a legtermészetesebb s legjogosultabb, sőt valóban a létért való küzdelem, s ugyanerről lemondani annyi lenne, mint lemondani a létről és az életről!

Mióta létezik a román nemzet Erdélyben és Magyarországon? Ugyanannak jogai.

Mindeddig Erdély nagyfejedelemség és az ebbe bekebelezett részek autonómiájának megismertetésével és bebizonyításával foglalkoztunk; de mindaz, a mit felhoztunk, még fel nem menthet ama további kötelesség alól, hogy beigazoljuk azt, hogy a román nép ezen a területen, a nemzeti lét és politikai egyediség jogával bír.

Ugyanezen feladatot épen ellenségeink háritják reánk, mert hiszen különösen három század óta, bármi nemű nemzeti és politikai jogunkat, ezen országban, kétségbevonták; tehát ez a románokra nézve, valódi életkérdés és egyszersmind becsületbeli kötelesség.

A legutóbbi 34 év alatt, a Habsburg ház monarchiájában is, a szabadság, egyenlőség és testvériség, az egyenlő jogok és a jogegyenlőség magasztos alapelvei, ismételve proklamáltattak. De ezen tan a legtöbb esetben, midőn a románok javára is kellett volna alkalmaztatnia, üres phrasisnak és fictionak bizonyult; mert valahányszor a románok amaz elvre hivatkoztak, kitérő feleletet kaptak, vagy pedig rövidlegesen kijelentetett nekik, hogy ők nemcsak a szabadságra nem érettek, hanem még csak arra sem, hogy velök ugy lehessen bálni, mint más népfajokkal. De az efféle bántalmazások kapcsában, épen ugy, mint 50 és 100 évvel ezelőtt, még kerítették olyan írók is, kik ezen ország történetét meghamisítsák, azon nyilvánvaló irányban, hogy elhitessék a világgal, hogy a közel 3 milliónyi román, kik ezen országokban laknak, csupán idegeneknek és csavargóknak, vándor-népeknek, pásztoroknak s a török és román országokból megszökött rabszolgáknak maradékai, s itt csak is századokkal a magyarok és szászok megszállása után telepítették le. Más szóval mondva, a román nemzet ellenségei, még ma is oda iparkodnak, hogy a

románokat a történeti vagyis az ököljognak, s az embertelen és kereszténytelen kiváltságnak segítségével, megfojtsák; de ebbeli iparkodásuk közben, minden emberi joggal szembetüő ellentétbe jutnak, s maguk hívják ki a visszatörölásokra.

Persze az efféle rágalmakra igen egyszerűen azon valósággal válaszolhatunk, hogy a románok, a mily nagy számmal vannak ezen országokban jelen, még akkor is, ha csak 50—60 év előtt vándoroltak volna ide be, megszerezték a polgárjogot, s az állam polgáraivá váltak, midőn minden az állam iránti kötelességet teljesítenek, meghozzák a nyomasztó pénz- és véraldozatokat, az ország egyéb terheit viselni segítenek, a föld legnagyobb részét izmos karjaikkal nemcsak maguknak, hanem más a nehéz munkához és a kemény égaljhoz kevésbé szokott nemzetiségek és osztályok számára is munkálják, s daczára embertelen és ellenséges akadályoknak, melyek utjukba gördítették és gördítettettek, művelődés és erkölcsök tekintetében haladni törekesznek. Ha tehát az ország és az állam iránti kötelességeinket teljesítjük, helyes arány szerint minden jogban és előnyben is részesülnünk kell. S mivel egy kompakt, életerős és művelődés-képes nép vagyunk, ennél fogva nemzeti és politikai jogokat is kívánunk, s a más népségek kegyétől független nemzeti életet akarunk élni, annyival is inkább, mert egykor elődeink mindezekkel birtak. Lám így válaszolhatnánk, s tovább küzdhetnénk ezen a téren, míg a czélt elérjük. Ugyanezen a téren ma más, elnyomott népek is küzdenek, a nélkül, hogy a történeti jogok vagy is mások kiváltságai iránt kérdést tennének; s megszereznek lassanként minden jogot még az esetben is, ha olyan gyarmatosok, kik csak is néhány évtized előtt vándoroltak be.

De mivel a történet meghamisítása, s a románokra vonatkozó s ezerekre menő okmányoknak szándékos eltitkolása és megsemmisítése, még mint történeti anyag sem lehet előttünk közönyös, tehát szükségesnek tartjuk, hogy ez alkalommal, ezen országok történetébe kissé mélyebben behatoljunk.

Hogyha a történetirők és ethnographok, kik e téren szakemberek, Erdély és Magyarország román népének eredetével és egész multjával foglalkozni akarnak, kutatásaikban sikeresen visszamehetnek az egykori Dáczának Traján császár által, Kr. u. 105. évbeli győzelmei után eszközölt gyarmatosításáig; egyttal a római Traján oszlopon feltalálható, körülbelül 500 physiognomiával való

összehasonlító tanulmány után, szemlét tarthatnak az ezen földön, Traján gyarmatjaitól kezdve 274. évig fennmaradt, számos emléken, s más csodálatraméltó nyomokon, milyenek az itt vagy egyéb országokban uralkodó népek által még 1000 év alatt sem tartattak fenn. Továbbá bizonyíthatnák ama tudósok, hogy ezen román nép, még nagy Konstantin és I. Justinian idejében is ezen országokban lakott, melyeket ma is bir, s végre a byzanci írók munkáiból számos bizonyítékot hozhatnának fel a mellett, hogy a románok, a magyarok megérkezéséig, folytonosan ezen országokban éltek.

De a jelen iratnak semmiesetre sincs szándékában, hogy az ókorba oly messzire visszanyuljon, hanem csupán döntő okmányokat kíván felmutatni azon fontos vitára vonatkozólag, mely az együtt lakó népek vezérei között, történeti téren és itt a közjog terén, már oly régen tart.

Néhányan, kik szándékosan arra alkalmaztattak, hogy a haza és népeinek történetét, politikai irányzattal s a hódítók szellemében írják le, megtagadták az egyetlen magyar krónikásnak, a közönségesen Anonymus Belae regis Notarius név alatt ismeretes Pál püspöknek, II. Béla 1140—41 évbéli kancellárjának minden tekintélyét és hitelességét, csak is azért, hogy a román népnek Dácia és Pannoniában a magyarok bejövetele előtti létezését is eltagadhassák, s maguknak a tollharczban a győzelmet biztosítsák. *)

Bár a nevezett király ezen püspökének és egyszersmind kancellárjának létezését, korántsem kívánjuk eltagadni, mégsem fektetünk mi sem valami nagy súlyt az ő történeti elbeszéléseire, különösen azokra, melyek a magyarok bejövetelére és ezen országokban viselt harczaira vonatkoznak. A magyar modern történetírók, a Pannoniában való megszállást, a 894. év körüli időre teszik. **)

Anonymus a maga rövid krónikáját, a megtörtént dolgok után, 240 vagy 246 évvel később írja meg, a nélkül, hogy az illető eseményekre és tettekre nézve, csak egyetlen egy írásbeli okmányt, vagy csak egyetlen egy tanut is hozna fel; tulajdonképen egy csomó hagyományt, adomát és mesét hord össze vissza, melyeknek hitelt adhatni, vagy akár nem, mert hiszen hitedet vagy hitetlen-

*) Lásd: Georgius Fejér: *Cod. dipl. Decretum originale Andreae II.* az 5—6 lapokon, a jegyzetben.

**) Lásd: Horváth Mihály: *A magyarok története*; 1842.

ségedet bizonyára senki sem fogná elvitázhatni. De ezen krónika kétségkívül megerősíti azon egy tényt, hogy II. vagyis vak Béla idejében, Erdélyben jelentékeny számu románok laktak, kiket ama püspök látott és közelebbről ismert, különben sem a véres harczot, mely Tuhutum, a magyar vezér és Gelou, a románok fejedelme (*dux Blucorum*) között folyt, sem pedig a két nép közötti békekötést és kézadást (*dexteram dantes*), oly kimerítően le nem írta volna.

Az ellenpárt azt kívánja, hogy a románok bizonyítsák be, miszerint ők a magyar királyságnak I. vagyis szent István által, tehát Kr. u. 1000 év körül történt megalapításakor, itt, mint szabad és uralkodó, vagy együtt uralkodó nép laktak volna. Ugyanazon joggal kívánhatják a románok is tőlük, hogy bizonyítsák be, miszerint Erdélyben 1000—1030 körül, a székelyeken kívül, a magyarok laktak és uralkodtak volna. Soha sem lesznek képesek ilyesmit, valamely írásbeli okmánynyal beigazolni.

Azonban hogy az időt ne vesztegensük az efféle vitákkal, melyeket különben sem szeretünk, megjegyezzük e helyen az igazság érdekében, s minden idézeteinkre való tekintettel, hogy ezen országok történetét illetőleg, mióta a magyarok Pannoniában megszállottak, sőt még az 1000—1200-ig terjedő időből is, fölötte kevés okirat létezik. Ha pedig amaz időszak vadságára, s a teljes irástudatlanságra gondolunk, melyben csak is a római és konstantinápolyi szék által kiküldött papok és püspökök, kivételesen, nem osztoztak, s ha egyuttal figyelembe vesszük a barbarismust, mely semmi okiratot és okmányt nem kimél, valamint a gonoszságot, mely az egyik vagy másik kasztnak, vagy egy egész népnek nem kedves nyilvános ügyiratokat megsemmisíteni kész, valóban nem azon kell csodálkoznunk, hogy különösen mi románok, számos oly történeti kutforrástól, melyek 900 és 1000 év előtti nemzeti életünket eléggé bizonyítanak, megfosztattunk, sőt inkább magunkat azzal kell vigasztalnunk, hogy még mindig annyi okirat létezik, mint a mennyi körülbelül 100 év óta, a levéltárak és könyvtárakból napvilágra került. Persze a politikai tendenciák által vezérelt történetiróktól azt kérdezzük, valljon ezen monarchiának népei közül, melyek és hányan képesek arra, hogy nemzetök és országuk ezer év előtti történetét, megírassák? Jól megjegyzendő, hogy hiteles történetet értünk, nem pedig meséket, vagy meseszerű hagyományokat.

Vagy talán ama népek, mert írásbeli okmányok nem léteznek, amaz országokban előbb nem éltek?

Magyarország Sz. István törvényeivel dicsekszik, melyekkel közjogainak alapja vettetett volna meg, s mégis mindenki egyetért abban, hogy ugyanazon törvények rég elvesztek, s hogy a Corpus juris-ban fennlevők, csupán kompilált, kritikailag alig elfogadható, s közben becsempészett töredékek, s például Fejér Gy: habozás nélkül azt írja: *Chartam magnam libertatum credit nemo.* *)

Még a magyar koronának eredete sincs, a mai napig, teljesen kiderítve.

Valljon mi lehetett a magyar arisztokrátiára nézve becsebb, mint a gyengye II. Endre királytól 1222-ben kicsikart arany bulla, mely az ő róppant kiváltságait tartalmazta, s mely állítólag 7 hiteles példányban kiállítva, 7 biztos helyen, különösen az egyik Rómában is, elhelyeztetett. Mind elveszett, csupán későbbi királyoktól származó átiratok és másolatok maradtak fenn, s csak is hosszú századokig tartott, kétségbeesett keresés után, végre Fejérnek sikerült, Esztergamban, egy példányt felfedezni, mely az eredetinek tartatik.

Épen így jártak a szászok is a maguk 1224. évi Endre-féle szabadságlevelökkel, melynek eredetije már Robert Károly idejében sem volt az ő birtokukban.

A románok ellenfeleinek, midőn másoktól 800—1000 éves történeti bizonyítékokat követelnek, legalább két dologról nem szabadna megfeledkezniök: *a)* hogy a magyar királyoknak az 1173—1196. évek körüli ideig, még csak olyan irodáik sem voltak, mint a milyenek mostanság a járásbiróságokéi, s hogy III. Béla volt a legelső, ki Konstantinápolyból való visszatérésekor, hol a görög ritus szerint neveltetett, egészen azon mintára, miként a császárnál látta, maga is egy irodát rendezett be, mely azonban ismét megszűnt, s hogy végre csak is az Anjou, ezen olasz-francia házból származott királyok alatt, kezdődött bizonyos szabályszerűség, a közokiratok kiállítása körül; *b)* hogy a könyvnyomdászat még csak 1456-ban találtatott fel, s nálunk csak is 1540. körül hozatott be.

*) Lásd: a fennebb hivatkozott munka 11. lapján. S továbbá: Gróf Majláth János: A magyarok története, I. k. 42. lap; Horváth M. 33. l. a jegyzetben.

A tényállásnak jobb megvilágítása céljából. az imént mondotakat előrebocsátván, a következőkben áttérünk arra, hogy nem csupán az ókort, hanem egyszersmind a románok jogait és szabadságait, Magyarországon és Erdélyben, ugyanazon köz- és magánokiratokkal kimutassuk, melyekkel polgártársaink a maguk ókorát és a maguk jogait kimutatni kívánják, mégis azon különbséggel, hogy egyrészt a románok mint a legrégebb lakosok fognak feltűnni, s másrészt legelőször őket érte a balszerencse, hogy jogaikat elveszítsék, de csakhamar a sajátképeni magyar nép is, tulnyomó többségében, beleesett a románok számára ásott verembe, a mi az alábbiakból még világosabban ki fog derülni.

A románoknak Erdély és Magyarország területén ősrégi időktől fogva saját kerületeik, vajdaságaik és ugynevezett kenézségeik voltak.

Ezen fontos tényt épen ellenfeleink okmányaival bizonyítjuk be, a mennyiben ezeket az ő elődjeik, szerencsénkre, meg nem semmisítették.

A román népnek két praelatusa által, Erdélyben az 1837 és 1841/42-iki országgyűlések elé, több igen súlyos visszaélés megszüntetése végett felterjesztett panaszok folytán, néhány legjelesebb jogtudós és történetíró között heves viták támadtak, s ezen alkalmából több régi és ősrégi, részint már korábban ismert s részint csak is kevéssel azelőtt felfedezett okmány jutott napvilágra, melyekben a román nép ellenfeleire nézve meglepő módon, két tényt látunk bebizonyítva:

- a) hogy a románok Erdélyben és Magyarországon sokkal régibb lakosok, mint a magyarok és a német vendégek;
- b) hogy a románok ezen országokban több századon keresztül épen úgy, mint a többi vele együtt lakó népek, nemzeti és politikai jogoknak örvendtek, s miként a székelyeknek és szászoknak, nekik is voltak nemzeti főnökeik és vezérférfiaik.

Gál László, Erdély akkori méltóságainak egyike, a román kenézségekről vagy urodalmakról szóló munkájában*), majdnem váratlan pártatlansággal egész sorozat okmányt tüntetett fel, melyeknek valóságát az ő ellenfele gróf Kemény

*) Vizsgálódások az erdélyi kenézségekről, egyszersmind az erdélyi két oláh püspök igazolásául, felelet Trausch és főkép Schuller czáfolataira. Nyomatott Nagy-Enyeden a ref. Collegium sajtó intézetében, 1846.

József még csak kétségbe sem vonta, hanem csak is azt állította, hogy azon okmányok a századok folyamában érvényüket elvesztették. Kemény, ugyancsak a román kenéziségekről irt értekezésében, Gál nézeteire válaszul, a szászok jogait védi, a románokkal szemben; de miután munkáját megtölti okmányokkal arra nézve, hogy jelentékeny számú román kenézek vagy urak léteztek, s egyszersmind a „kenéz” szót különféle jelentései szerint meg is magyarázza, végre ott, a hol a románoknak 1848. előtti helyzetét tárgyalja, kissé felülemelkedik kasztjának előítéletein, s világosan bevallja, hogy a román nép ezen országokban századokon át, egy durva aristokrátiának törekvései által, a legnagyobb jogtalanságokat szenvedte az által, hogy szolgálkúlv kívánták tartani őket, s egyuttal ajánlja az aristokrátiának, hogy a civilisatio követelményeit szem előtt tartsák, s megrozsdásodott kiváltságaikból valamit engedjenek.

De Kemény igen csalódik, s az általa hivatkozott okmányokkal ellentmondásba jut, ha a románok szolgaságát messze a X. századba helyezi vissza; részünkről elégnek tartjuk itt megállapítani azt, hogyan itéli el maga is a barbárságot.*)

*) Az egykori kenézekről és kenéziségekről az oláhoknál Erdélyben. Történeti adatok s régi emlékek és emlékezetre méltó dolgok tára stb. Kiadta Kurtz Antal, II. köt. III. füz. Brassó, 1846. Lásd a 286—329. lapokat. Ugyanazon értekezésben gróf Kemény József a 324. lapon azt írja: „hogy ezen nemzet (t i az oláh), a 10. században, a magyarok által, kik csupán a durva kardnak nyomasztó jogát ismerték, keményen leigáztatott, ez az akkori idők átka volt; de hogy még ma is, ezen kegyetlen átoknak árnyéka alatt és gyümölcsei mellett, kényelmesen és uriasan nyugodni, s ezeket élvezni akarják, ez a mai nemességre nézve, melyről azt a mit egykor Kéza mondott: *Vivere volentes otiose*, többé nem szabad mondani, megbecstelenítő.”

S továbbá a 334—335. lapokon: „Egy komolyabb tekintet ezen régi multra, s az ezelőtti oly kemény és embertelen nyomásra, mely alatt a mi oláhaink, a szolgaság gyűlöletes alakjában, a nemesített durvaság századaiban szenvedtek, mintegy önkénytelenül egy komor és szomorú érzést, és miért ne mondjam ki? gyengérséget kelt, arra a jelen, sokkal enyhébb és műveltebb időkben, mindnyájunkat komolyan arra int: hogy meg ne maradjunk föltétlenül a régi dolgoknál.”

S megint a románokról ugyanazon helyen: „korszerű engedékenységnak és illő engedményeknek jóságos és békés kieszközlése, ez az, a mire egy a régi idők nyomása s a multnak kemény eljárása alatt meghajlott nemzetnek szüksége van, mely jelenleg naponként jobban és jobban emelkedik műveltsége által, s mely már gyakran szülte az ország legjobb fiait, a legjobb hősöket és államférfiakat, következképen nem is maradt a nélkül, hogy a király és a haza iránt némi érdemei ne lennének.”

A kenézek czime és rangja, Erdély valamint a Bánság és Magyarország románjainál, a bolgár-román császárságból örökösített át, melynek határai legalább is a Szamos folyók tájaig terjedtek ki. A „kenéz” sokáig uralkodót jelentett, később patriarciust, méltóság viselőjét, előkelőt, de a nélkül, hogy a nyugati hűbéri vasallus fogalmát magába elegyítette volna. De minél inkább hanyatlott a bolgár-román birodalom, s hatalma ezen országokban előbb a Marosig, s később az Olt és Szebenig (*Ducatus Fogaras et Omlas*) szorult vissza, annál inkább jutottak a románok által lakott, hanem a római pápa részéről a magyar koronának átadott kerületek és országok a hűbériség alá, s kenézeik, főnökeik és patriciusaik, hűbéri főurakká, a magyar királynak vagy a vajdának vasallusáivá lettek, egészen úgy, miként ez Németországban, Franciaországban stb. létezett.

De bármilyen lett légyen a régi kenézeknek társadalmi állása az államban, s akár egyszerű tisztviselők és méltóságok, akár főrangú vasallusok voltak, vagy pedig mindkettőből volt is valami rajtok, jelenlegi célunkra elég annyit tudni, valljon a magyar uralomnak első századaiban (1000—1400), sokan vagy kevesen voltak-e? hogy másnemű statistikai források teljes hiányában, ebből láthassuk, meddig terjedt a román népesség ezen országokban? A román kenézek és vajdákról szóló, eddig ismert régi okiratok nyomán, még azok is, kik a hazai történetet szándékosan meghamisították, kénytelenek beismerni, hogy a 600—900. évek előtt is, mindazon országokban és vidékeken románok laktak, a hol ezek ma is élnek, sőt Magyarországon éjszak felé messzebb terjedtek, s hasonlóképen Horvátországban is, de itt csupán a név és némi történeti nyomok maradtak fenn.

Gróf Kemény József, ki sokkal jobban volt tájékozva *Anonymus Regis Belae Notarius* iránt, mint például Hundsdorfer, vagy Rösler, vagy más különösen arra kirendelt ellenfelek, hogy a románokról úgy irjanak, a mint irtak, megállapítja, hogy a magyarok megszállásakor, Pannoniában a románok mindenütt ott laktak és uralkodtak, hol őket ma is látjuk.

Néhányan a modern írók közül, mintegy belebőszülve abba, hogy a románok történetét meghamisítsák, semmit sem perhorreszkálnak annyira, mint ama régi okiratokat, melyek felderítik, hogy I. István király Erdélyt románok által lakva találta, hogy

tehát ezen nép Kr. u. 1000. év körül itt volt, s így régiebb, mint a többi vele lakó népek.

Ugyanazon zsoldos írók ép oly kevésbé akarnak tudni ama történeti okiratokról, sőt még az országos törvényekről sem, melyekből kiviláglik, hogy a 12., 13. és 14. századokban a románok a helyett, hogy más országokból Erdélybe vándoroltak volna be, ellenkezőleg, ezen országból kiköltöztek, miként mai napság is szakadatlanul és feltartóztathatlanul Romániába, sőt sokan Oroszországba és Szerbiába is mennek. Ezen kiköltözésre különféle körülmények indították, melyek közül a legsúlyosabbak, egyrészt a dühöngő vallási üldözés, mely IV. Béla, Robert Károly, I. Lajos és Zsigmond alatt reájok nehezedett, valamint több románok által lakott vidéknek kényszer útján begyarmatosítása német lovagokkal, később Flandriából és Németországból származott bevándorlókkal (*Hospites Flandrenses, hospites teutonici*), kik ma már csak a szászok neve alatt ismeretesek, nemkülönb Dzsingisz Khán tatárjainak hallatlan pusztításai, másrészt pedig azon tény, hogy Muntenia (a hegyvidék, Oláhország) és Moldva, megtisztított a barbár betörőktől, s a román nép megint képes volt erejét összeszedni, s ama két román államot újra felállítani. Ezen tényt elismerik a magyar történetírók is, kik közül Benkő József, történetének I. részében a 478. lapon így szól: „*Saeculo 12.-o e districtu fogarasiensi maximum valachorum numerum sub duce Negro (Voda) cum familiis per Alpes Barciae conterminas emigrasse; saeculo pariter 14.-o nobilis valachus Bogdan (voda) cum valachis e Transilvania conscriptis Cumaniam occupavit.*“

S Gebhardi, Schlözer, Fessler, történetírók, kik bizonynyal nem voltak s nem is akartak a románok barátjai lenni, meggyőződve az előttek fekvő okiratokból, szintén beismerik, hogy a román nép még Sz. István előtt, tehát az 1000. év előtt, Erdélyben laktak.

Midőn a német lovagok s később a flandriai gyarmatosok eljöttek, az országot úgy találták, hogy ebben már sok századon át a románok laktak. II. Endre királynak 1216-iki diplomájából azt látjuk, hogy a Bárczasági kerületben (Bárcza, Brasov, Brassó), letelepített német lovagoknak szomszédjai a románok voltak; ugyancsak II. Endre az 1223-iki diplomával a román területtől hasította ki azon földet, melyen a kerczi (Cărtisóra) apátságot, a fogarasi kerületben, felépítette (*terram exemtam de Blaccis*).

S ugyanezen király az 1224-iki diplomával, a nagyszebeni szászok javára, a románok erdeinek egy részét kihalítván, ezeket ama vendégeknek ajándékozta. V. István 1272-ben megint helyreállította a fennebb említett apátságot, de azon föltétel alatt, hogy a hozzátartozó községek lakosai a nagyszebeni szabadságokat élvezzék, vagyis ne bánjanak velök úgy, mint alattvalókkal „*juxta libertatem Cibiniensem et cum Cibiniensibus respondere teneantur et solita debita et collecta.*“*)

Ezen eset, másokkal együtt, a történetírók által akként magyaráztatik, hogy a szászok többször kivánták, hogy kerületekbe belevonassanak némely román községek is, melyek segítőkre legyenek a királyi és országos adók fizetésében.

A kunokhoz kiküldött püspök, Theodorich, 1228. évi levele szerint, a románokat, a székelyek szomszédságában találja.

A gróf Kemény József által közzétett 1231-iki okiratból kiderül, hogy a fogarasi kerületben ősrégi időktől fogva a románok laktak.**)

A királynak 1252. évben Acadas Vincze részére kiállított adománylevelében az mondatik, hogy neki ajándékozta a jószágot „*inter terras Valachorum de Kirtz, Saxonum de Brassu et terras Siculorum de Sebus existentem.*“

Cseh Ottokárnak a pápához menesztett 1260-iki iratában, világosan meg van mondva, hogy Béla és V. István magyar királyoknak, kikkel háborút viselt, számos román hadcsapataik voltak. (Fejér: Cod. dipl. tom. IV. vol. III. pag. 15). De ha román hadseregök lehetett, akkor ezen országokban, kétségkívül számos, régtől fogva itt lakó, s nem tegnap vagy tegnapelőtt megtelepedett románoknak kellett élni; hiszen százezerekre és milliókra menő emberek nem kerithetők csak úgy a föld alól, s nem jelennek meg csak úgy egy éjszakán át, s nem foglalhatnak el, csak úgy sétaközben 24 óra alatt egy akkora területet, milyen Dácia és Pannoniának egy része, hogy a világ egy szép reggelen egyszerre csak ott találja őket egy idegen területen megtelepedve a nélkül, hogy csak legkisebb zajt is okoztak, s a történetben 200—300 évvel előbb valami nyomuk ne lett volna.

*) Schlözer: Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen; 8. sz.

**) Kurtz Antal: Magazin, 1844; II. köt. 2. füz.

Továbbá Fejérnél: Cod. dipl. tom. VI., vol. I. fennvan az Eder József által is idézett okirat, melyre nézve a történet meghamisítói valóban csak is azt kívánhatják, hogy soha szemek elé ne kerüljön. III. Endre alatt kemény vita támadt, Fogaras és Sambata jószágok iránt. Egy nagy bojár, névszerint Ugrin, minden lehető jogi igényvel lépett fel azokra nézve. Az akkori idők szokása szerint, az ilyen fontos peres ügyek az országgyűlésen tárgyalattak. Ezuttal a tárgyalás Fejérvárott 1291. évben történt meg, s a király is eljött, hogy a mondott okmányban „*Universitas*“ néven nevezett országgyűlésen a tanácskozásban résztvegyen. A románok valószínűleg akkor is gyakran vitában voltak a más nyelvű országlakosokkal; de a dolog még nem jutott el az összeesküvésekig, s a románoknak a törvényhozó gyűlésből és a bírói székek köréből való kirekesztetéséig. Tehát a király az ítélet helybenhagyási záradékában azt mondja, hogy ezen országgyűlésen, a románok is, mint egyenjogu nemzet résztvettek. Ime a király szavai: „*Andreas rex etc. Cum nos universis nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis in partibus Transilvanis apud Albam Iuliae pro reformatione status eorundem congregationem cum iisdem fecissemus, ab eisdem Nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecimus, si dictae possessiones (Fogaras et Zumbathel) ad ipsum magistrum Ugrinum dignoscuntur, juste et legitime pertinere etc.*“

Ellenfeleink ismételve megkísérelték ezen okmány valódiságát kétségbevonni, de mindig jobban sophismáikba bonyolódtak bele.

Hasonlóképen Fejér Gy. kitűnő gyűjteményében több más közokirat is található, melyek az erdélyi és magyarországi román népre vonatkoznak, még pedig ugyanazon 13. századból valók, melyben a történeti igazságtól eltért ellenfelek, a románokat a Dunán átkelni, s Dácia és Pannoniában megtelepedni engedik. A románok emléke, II. Endre idejéből, egy a Nagyszeben mellett fekvő Kis-Disznód (Michelsberg) község ügyét tárgyazó 1223. évbéli okiratban is fennvan. S egy másik okiratban is, az 1227. évből, melyben a románok „Bubali, Bubati, Gubaci“ néven neveztetnek. (Cod. dipl. tom. III., vol. II. pag 485; és Fasching: Nova Dacia, pars I.).

Továbbá létezik két, egyháztörténetileg nagy fontosságú, s a keleti szertartás halálos üldöztetésére vonatkozó okirat is.

(*Cod. dipl. tom. III. vol. II. pag. 399—400*). Kemény azt mondja, hogy a románoknak akkor ezen országban saját püspökük volt. Ugyanezen okmányok egybevetendők mindazzal, a mi ama században ugy a két nagy egyházra, mint a románoknak a sajátképeni Romániába és Moldvába való kivándorlására vonatkozólag megtörtént.

Fejér, a románokra nézve, ugyanazon századból, még 1260. és 1263-ból mutat fel okiratokat.

Régibb, eredeti és hiteles közokiratok, mint a 12. századbeliak, Magyarország és Erdély történetében, egyáltalában nem léteznek, hanem csak is másolatok vagy ugynevezett *transsumpták*, valamint régibb okmányokra való hivatkozások, és ugyanezekből vett idézetek. Például ismerjük a román népnek századokon át ismételt hivatkozásait ama kiváltságokra, melyeket elődeik a már I. István alatt a magyar korona birtokába jutott országrészekben szereztek, miként ez alább ki fog tűnni.

Egy másik diplomában, melyet II. Endre király 1222-ben, a Bárczaságban, vagyis a mai brassói kerületben, tehát a Moldva és a sajátképeni Románia között fekvő szögletben megtelepített német lovagok részére kiállított, világosan mondatik, hogy a románok akkor Erdély ezen részében saját területtel birtak. „*Item concessimus, quod nullum tributum debeant persolvere, nec populorum cum transierint per terram Siculorum, ac per terram Blaccorum.*“

A történetírók előtt ismeretes azon 1231-iki fontos okmány is, mely gróf Kemény József által Kurtz Antal okmánytárában (tom. I. fasc. II. 1848), közzététetett és magyarázó jegyzetekkel kísértetett, s egyszersmind Fejérvári Dobó József gyűjteményében és az „*Associatiunea Transilvana*“ lapjában, a „*Transilvania*“ 1881. évi 4. számában is bennfoglaltatik, melyben a közokmányok kiadásával és megőrzésével megbizott fejérvári káptalan a napnál is világosabban bizonyítja, hogy az ugynevezett Olt vidékén vagyis a fogarasi kerületben, mielőtt a németek 1211—1222. előtt megtelepedtek, sok századon át, mindenkor a románok laktak, valamint azt is, hogy azon ország rész a román-bolgár birodalomhoz tartozott. Ugyanezen nyilatkozatra egy Sâmbăta községben fekvő birtok iránt bizonyos román családok között fölmerült peres ügy szolgáltatott alkalmat. Ezen okiratnak a románok tulajdonának régi korára vonatkozó szavai a követ-

kezők: „*Capitulum ecclesiae transilvaniae. Ad omnium praesentes insp. notitiam volumus harum serie pervenire. Quod accedens nostri in praesentiam Gallus filius Wydh de Bord, confessus est coram nobis, retulitque taliter: quod licet terrae Boje, terrae Zumbuthel conterminam, et nunc in ipsa terra Blaccorum existentem habitam, propriis suis justisque expensis ab homine Buyul filio Stuye coemerit, jurisque suo subjectam reddiderit, considerans tamen, et animo resolvens suo, qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte per majores, avos atavosque ipsius Thrulh filii Choru possessa, et a temporibus jam, quibus ipse terra Blacorum, terra Bulgarorum exitisse fertur, ad ipsam terram Fugros tenta fuerit, prout id dictus Thrul filius Choru quam plurimorum elogiis adfirmare adnitus fuit etc.*“

S 1204-ben Calo-János, a Blaccok és bolgárok királya, Imre magyar király ellen, azon súlyos váddal lép fel, hogy a bolgárok és románok (Blaccorum)* területét folytan nyugtalanítja.

Hogy különösen Erdélyben a románok ősrégi időktől fogva igen nagy számmal léteztek, kitűnik a tizedek történetéből is, melyek sok népnél jelentékeny szerepet játszottak, de ezen ma is a románok által lakott országokban, heves vallási villongásokhoz, sőt a nyugati és a keleti egyházak hívei között, még vérontáshoz is vezettek, egyuttal pedig fényes bizonyítékul szolgálnak a románok régi korára nézve.

A tizedek fizetése, mindenkor valóságos szégyenfolt a történetben, gyakran nyújtott alkalmat arra, hogy a közokiratokban a románokról említés tétetett. A legtöbb, efféle kérdésekre vonatkozó iratok, régóta elvesztek; de még mindig elég maradt fenn, hogy bebizonyítható legyen, miszerint ezen országoknak legrégebb lakosai a románok, s egykor ezek minden jogot élveztek.

Többi között I. István király elhatározta, hogy a latin szerartásu papságnak a tized fizetessék, (*si cui Deus decem dederit in anno, decimam Deo det. Decretorum libri II. cap. 52*). De a románok vonakodtak a latin szerartást elfogadni, s megmaradtak a byzanci birodalomból áthozott görög, vagy helyesebben keleti szerartás mellett; ennélfogva a közokmányokban a schisma-

*) Katona: tom. IV. pag. 628 et 702.

tikusok vagyis elpártoltak neve alatt fordulnak elő, mely később az oláhok nevével cseréltetett fel, mit figyelmen kívül hagyani nem szabad. István király úgy találta, hogy a románok, azon okból, a latin papoknak, nem tartoznak tizedet fizetni. Később a tizedek végett heves viták, s verekedések és vérontások is támadtak; mert miután még a laterani zsinat is beleavatkozott ezen ügybe*), a királyok és a kath. püspökök kötelezték a románokat, hogy a királynak évenként fizetendő ötveneden felül, a papoknak is adják meg a tizedet; s mivel a románok ellentálltak s azt válaszolták, hogy azon papoknak, kik nem az övéik, meg nem adják, e végett dühös üldöztetések sulyosodtak rájuk, melyek egyik indokát képezték annak, hogy gyakran sok ezerre menő tömegekben, a szomszéd fejedelemségekbe vándoroltak át. (Dragosch, Radu Negru).

A jól ismert, szerencsétlen II. Endre király által, a századoknak adott 1224-iki kiváltságban, fölemlítettik egy „*terra et sylva Blaccorum et Bissenorum*.” A románok számának Erdélyben akkor igen nagynek kellett lennie, mert az 1263. év körül, magának az esztergami róm. kath. primásérseknek fizették a tizedet. „*Item similiter de pecudibus et pecoribus exigendis ab Olachis et Siculis idem Archiepiscopus accipiat decimam partem*.” (Fejér: *Cod. dipl. tom. IV. vol. III. pag. 135*). Ugyanezen időben a királyok az oláhoktól (a románoktól), a juhok, bárányok, kecskék és sertvések után ötvenedet, s minden méhkas után két denárt vettek. S valljon ki hallott valaha olyast, hogy vándornépek méhtenyészéssel foglalkoztak volna?

Továbbá a románok tizedét tárgyalják: II. Albert király († 1439) decretumának 5. cikke, az 1444. évi 8. t. cz. az 1458-iki 43. t. cz. s még más 1458. és 1495-iki országgyűlési törvény-cikkek. Zsigmond császár, mint Magyarország királya, megkísérelte, hogy a románokat újra terhelje a tizeddel; de ennek következménye lett az 1837 8-iki, tovább mint egy évig tartott véres lázadás, mely az ország éjszaki részeiben, névszerint Kolozsvár, Doboka, Szolnok, Torda stb. megyékben dühöngött.

V. László királyfi alatt Satulungu (Hosszufalu), Cernatu, Turchesiu (a brassói kerületben) községekből a románok kiüzetvén, helyökbe kath. magyarok (csángók) telepítették le, hogy a

*) Lásd: Fleury: *Hist. eccl. tom. 66 §. 4.*

papoknak megfizessék a tizedet. (Benkő, Milcovia II.) 1468-ban Mátyás király a románokat kényszer útján újra terhelte a kath. tizeddel, hanem az 1481. és 1495-iki országgyűlések ismét felmentették őket az alól; de már 1498-ban a gyenge s egészen a mágnások és a püspökök által vezetett Ulászló újra reáállott, hogy a románokat a tized megfizetésére kényszerítse. (Lásd a Kemény József által közzétett decretumot).

A kath. papok és püspökök a románok tizedeiből nagy jövedelmeket élveztek. Csak így fejthető meg a szakadatlan küzdelem, s az országgyűlések közbenjárása, a románoknak ezen annyira igazságos dolgában; ezen ügy az országnak sok könnyébe, s még több vérebe került. S mégis ezen visszás állapotok, az egyházi javaknak a kálvinisták és lutheranusok által 1556-ban történt saecularisatiója után is, tovább tartottak, mert ekkor nemcsak maguk a románok, hanem egyszersmind keleti hitű papjaik is kényszerítették, hogy egyrészt a fiskusnak, s még azonfelül sok mágnásnak, sőt a szász plébánosoknak is, fizessék a tizedet, s ez csak is 1848-ban szűnt meg.

De legyen elég annyi, a mit felhoztunk, annak bebizonyítására, hogy a románok, Erdély területén, folytonosan és szakadatlanul léteztek.

Különben néhány év óta megéltük azt, hogy még más nemzetiségű erdélyi történetírók is beismerik, miszerint Magyarország királyai, csakis a 12. század elején, és pedig 1113. körül voltak képesek, ezen országot állandóan elfoglalni, s akkor körülbelül csak a Marosig, s csak is 100 év múlva az Oltig.*) Tehát senki sem csodálkozhatik azon, hogy 1200-ig, a történeti, latinul írt erdélyi okiratok oly ritkák.

Azon okirat, melyet IV. Béla király a jeruzsálemi lovagoknak tett adományról kiadott, Severin területén három nagy román kenézséget talál, élükön Joanu, Farcasiu és Liortiu-Voda kenézekkel vagyis urakkal; a két előbbtől elveszi a területet „*usque ad fluvium Oltae*“ (az Oltig). De a harmadik kenézséget meghagyja azontulra is a románoknak „*excepta terra Kneziatus Lyrtioy Woiwodae, quam Olachis relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt.*“ Ugyanezen okiratban még egy másik román területről is van szó, Litira névvel „*ab Olachis terram Lytyra habentibus.*“

*) Archiv des Vereins für sieb. Landeskunde. Neue Folge. XX. köt. 1 füz.

Az Anjou házból származott fanatikus franczia, I. Lajos király, ki úgy, mint atyja, a románokat, keleti szertartásuk, és a szabadságért folytatott hősies küzdelmeik végett, halálosan gyűlölte, nem kerülheti el, hogy egy 1366-évi decretumban, Erdély területén nagyszámú román kenézeket mint nemeseket találjon, és elismerje őket, midőn róluk a többi között azt mondja: „*Unus quisque Kenezus per nostras litteras regales in suo Keneziatu roboratus pro uno vero nobili acceptetur.*“ Ugyanazon király ugyanazon okmány szerint a románoknál közös kenézeket is talált: „*communis autem kenezus pro villico fidei unius fertonis computatur.*“ Ezen különbség nagy figyelemre méltó, de bővebb kifejtésének itt nem lehet helye.

A fenn imént említett évben I. Lajos Erdélybe jött, legkivált azért, hogy az igazságszolgáltatást rendezze, magától érthetőleg az akkori barbár idő szellemében, a kincpad, a tűz és fegyver, s a bitó és karó segítséggel.

Ugyanazon évből a beszterczei levéltárban egy okirat található, mely a románok és az odahozott idegen gyarmatosok közötti perre vonatkozik, s melyből kiderül, hogy Sz. Péter község románjai, több mint ezer évig birták azon földet, melyet tőlük ama gyarmatosok elvenni akartak, mint a hogyan jelen századunkban a cserkeszek a Dobrudsában cselekedtek. A per a király elé került, és itt a románokról az mondatik: „*Blaccos de villa Petri aegre tulisse, ut territorium suum ultra mille annos possessum per se et majores suos multis vicibus sanguine redemptum, ut pars illius pro meliori emolumento advenarum Teutonum Praedio illis assignato adjiceretur, justum et aequum esse invenimus: ut cum territoriorum limites ingressu adhuc Hunorum designatae et per duces eorum sancitae sint immutabiles, sylva haec maneat penes villam Blaccorum, cujus ab antiquo fuisse et situs et publica notitia demonstrant.*“ (Vizsgálódások: 24—25. lap.)

Ugyanazon királytól 1377-ből „*tertio die festi Corporis Christi*“ egy másik határozat is maradt fenn, mely a román kenézek s a fejevári róm. kath. püspök és káptalan közötti, a hűbéri telhetlenség által előidézett, régi s nagyobb szabású perre vonatkozik. Lajos a klerusnak kedvez, s megdorgálja és fenyegeti a román kenézeket, de egyidejűleg elismeri, hogy ezen országban több saját kenézséggel biró román terület létezik, s hogy különösen a megerősített várakkal ellátott kerületek is románok,

s ezek tartják jó karban és ezek védelmezik, s ebbeli helyzetök átörökíthető, mire nézve a király csak így nyilatkozik: „*quos (Kenezios) in aliis Districtibus Olachalibus, tamquam pertinentis castrorum nostrorum regalium in praehabitis eorum keneziatibus relinquere et in filios filiorum confirmare consuevimus.*“ Ez annyit jelent, hogy a románok az ő kerületeikben már előbb is birtak ama kenézségekkel (*praehabitis*); a királyok pedig a hűbéri rendszer szerint, a kenézeket, ezek személyét, valamint gyermekeiket és gyermekeik gyermekeit illetőleg, mindig újra megerősítették, vagyis elismerték örökösödési jogaikat.

„*Districtus Olachales tamquam pertinentiae castrorum.*“ Ezen latin szavak, magyarra fordítva, világosan azt jelentik: oláh vármegyék, tehát románok által lakott és igazgatott vármegyék. Hány ilyen, megerősített helylyel ellátott román kerület vagy megye létezhetett, eddigelé bizonytalan; de a román történetírók egyelőre meg lehetnek elégedve azzal, ha az ellenfél által felhozott hiteles okiratokból láthatják, hogy 600—700 év előtt, a régi Dáciaának minden részeiben sok ilyen kerület állott fenn. Hiszen a magyar történetírók még mai napig sem tudják, például azt, hogy I. István király, Magyarország területét, hány kerületre vagy megyére osztotta fel.

Haladjunk tovább.

A székelyföldet, vagyis Erdélynek Moldvaországgal szomszédos részét, mai napság teljesen magyarnak szokás tekinteni; de ez nem mindig volt így. Királyi leiratok bizonyítják, hogy a székelyföld közepén, például Oláhfalu *) (román-falu) és Brescu (Bereczk, az ojtózi szoros közelében) táján, még román kenézségek léteztek, felruházva közigazgatási és bíraskodási joghatósággal, miként ez Zsigmond királynak 1426 évbéli leiratából is kiviláglik.

A nagy fontosságú okmányból, melyet Petrus alvajda 1363-ban kiállított, *datum in villa Hatzag feria sexta proxima ante dominicam Oculi*, s Zalasdi László és Péter, János, Lascu és Muschat fiainak, Stóia és Zayk kenézek elleni, a királyi átörökíthető adomány végetti perében, a legjobb felvilágosításokat találhatjuk, a hátszegi kerületnek, s a majdnem kizárólagosan románok által lakott

*) Lásd: Schuller K. „Kritische Umriss“: László király 1301-iki, tehát 581 év előtti okiratát.

Hunyad megyének kenézei felől, (*universisque keneziis et senioribus Olachalibus ac aliis provincialibus . . . pro tribunali sedentibus . . . ipsorum jus keneziate sibi et dictis filiis suis conferri postulasset*).

A Déva-vári kenézekről említést tesz egy 1398-iki másik okirat, mely hasonlóképen az ősrégi időktől fogva birt kenéz-ségek végetti örökösödési perben adatott ki. (Fejér: *Cod. dipl. t. X. vol. VIII. pag. 447.*)

A hátszegi kerületre nézve, egy további igen fontos okiratot megint Fejér mutat fel. (Tom. XI.) Az 1435. évben, tehát 2 évvel az erdélyi polgárháboru előtt, három román kenéz, Costa Stanciul és Riusori Voicul, fegyverrel védelmezték birtokai-
kat, de a nagyobb erő által szorongattatván, boszujoknak pusztí-
tásokkal való lehűtése után, Moldvaországba menekültek, hol
fegyveres erejüket a moldvaikkal egyesítették. Az erdélyi vajda
elnöklete alatt összeállított bíróság, megfosztotta őket javaiktól, s
ezeket más családoknak ajándékozta.

De minek folytassuk? Maga Voicu, kora legnagyobb hősenek és államférfiának, Korvin Jánosnak atyja is, mint földbirtokos, kenéz, vagyis román örökös patriczius és erdélyi nemes volt.

Néhány magyar és német történetíró megkísérelte azt állítani, hogy a román örökös kenézek állása, rangja és hivatala, Erdélyben, leginkább csak Hunyadmegyében, tehát a severini (Oltenia) és temesi bánság közelében létezett volna. Gróf Kemény József maga is megjegyzi, hogy Hunyadmegyében (több miut 20000 csaknem mind román lakossal), nagy számban találhatók nemes-
levelek különösen Korvin János idejéből, s a Candresieni (már most megmagyarosítva Kenderes) családet, mint régi kenézekét
emliti fel, de e részben azon tévedésbe esik, hogy az idegen Verantius Antal meséjét hiszi el, ki azt írta: „*Nulla nobilitas (Vallachis) . . . praeterquam . . . districtum Hatzak incolentibus, quod semper contra Turcas strenue fuerunt, adepti sunt.*“ *)

De az alább felemlitendő okiratok, az ellenkezőről fognak meggyőzhetni; már pedig ezek valódiságáért oly magyar történet-
írók kezeskednek, kiknek jellemét honfitársaik bizonyára nem
vonják kétségbe.

Szirmay Antal, „Szatmár Vármegye“ czimü munkájában (I. 6. lapon) felhoz egy 1415-iki okiratot, melyben egy korábbi,

*) Kovatchich: *Scriptores minores*, II.

még Sz. Istvantól, Magyarország első királyától fennmaradt okiratra való hivatkozással előadatik, hogy a nevezett király a románokat abbeli érdemeikért, miszerint a Marmat hegységekben irtásokat végeztek, s a most már lakható és hasznavehető ama vidékeket művelés alá vették, megerősíti őket Ozay és Vizo örökjoggal birt. kenézségeikben. Tehát az 1000. év körül István király idejében, Szatmár és Mármaros megyékben nagyszámú románság lakott; különben ez a következőkből is látható lesz. Gróf Kemény József, Fejér codexének még két más okiratára utal, melyek közül az egyik 1394-ből, s a másik 1409-ből ered, s melyekből hasonlóképen kitűnik, hogy úgy a királyok, mint a vajdák, a románokat, hasonló érdemek végett, hogy tudniillik karjaikkal és véres verejtékökkel erdőket irtottak és egész vidékeket művelés alá vettek, megerősítették örökös kenézségi jogaikban. Egyébiránt a felemlített 1363-iki okirat világosan mondja: „*More aliorum Keneziorum, novae extirpationis densitatis silvarum capite, jure Keneziatu ipsi et fratribus ipsorum pertineret.*“ Más okiratokban, például a Densusiu-beli Ciula (magyarul: Csulai) család adománylevelében, László király kijelenti, hogy a kenézi méltóság és az ahhoz tartozó összes joghatóság, ugyanazon régi, a magyar királyok által megtartott föltételek alatt adományoztatik: „*sub eisdem conditionibus et servitutibus, quibus per Praedecessores nostros reges Hungariae, in districtibus Valachorum possessiones et villae donari consueverunt, dedimus, donavimus et contulimus.*“ Ugyanezen adományozási mód fordul elő: a hátszegi kerületben, három, Vadu, Nalatia és Buresci-beli család okiratában is: „*sub eisdem conditionibus, servitutibus et consuetudinibus, quibus per Praedecessores Reges Hungariae in districtibus Valachorum etc.*“

Egy másik okiratban, mely 1445-ből való, s Pesceni András és minden örökösei javára Sz. Mária község és Lingura pusztáról szól, az mondatik: „*sub illis servitutibus et conditionibus, quibus aliae possessiones valachales etc.*“

Daczára ennek mégis némelyek elég merészek, hogy az egész érdemet arra nézve, miszerint ezen ország művelés alá került, s az elvadulástól, melybe a barbárok számos betörései után sülyedt, megmentetett, kizárólag az idegen telepítvényeseknek tulajdonitják, s megtagadják ama nyílt igazságot, hogy a románok karjainak segítsége nélkül, az illető jövevények soha sem lettek

volna képesek arra, hogy csak a királyok által nekik e czélra adott földet is termékenynyé tegyék. Persze az idegenek mindenkor lehetőleg nagy terjedelmű birtok után áhítottak, de valóban lehetetlen volt, hogy azokat saját erejükkel művelés alá vegyék; tehát legnagyobb részökre nézve a birtok pusztán fiktio, vagy pedig többé kevésbé hűbéri birtok volt.

Az 1361. évben a temesi bánság románjai, a kenézségek-től kaptak adományokat. (Cod. dipl. t. IX. vol. III. pag. 253).

Egy másik okirat, mely 1383-ban, tehát 500 év előtt, Losonczi István, Severin bánja és Temesvár grófja által adatott ki (*datum in Jenoo, secundo die festi beati Alexii Confessoris*), Patak zarándmegyei királyi falu eladományoztatását tartalmazza, Petrus, Desius fia, Halmagiu román kerületi kenéz, valamint fivérei Christofor és Mihály javára, az ott felsorolt nagy hazafias érdemeik végett. Ugyanitt szabad kenéz faluk „*liberae villae keneziales*“ is említetnek.

A marmataiai Ozon kenézségre vonatkozólag, fennvan még I. Lajos királynak 1361. évi adománylevele, kiadva „*pridie Idus May*“, melyben határozottan az mondatik, hogy ama kenézség régtől fogva akkorig „*keneziatus possessionis olachalis Ozon*“, melyet Stan, másként Feyr Olachus birt, s erről Lecolloy fiaira s fiaik és utódaikra szállott át; a királyi adományozás módja így szól: „*Filiis Locoloy, eorumque filiis et posteritatibus, universis sub eisdem libertatibus, utilitatibus, servitiis et conditionibus, sub quibus dictus Stan eandem conservasse et tenuisse censetur, dedimus, donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, persidendum, pariter et habendum, salvo jure alieno.*“

A kenézségek megerősítése, valamint más hűbéri nemesi kiváltságoké, melyeket I. Lajos a románoknak is tulajdonított, annál figyelemreméltóbb, mert ezen uralkodó, 40 évig tartott uralkodása folyamában, az egyházi szertartást egyesíteni, sőt Munteniát (Oláhországot) leigázni kívánta, s Blaicu, ezen ország fejedelme ellen (1365-ben), véres csatákat vívott, mire azután a következő évben, az erdélyi kenézek is fellázadtak, s felállították hadcsapatjaikat, hogy fegyverrel a kézben, megvédelmezzék szabadságukat és hitöket. Ugyanezen király uralkodása alatt történt, hogy Dragosch, Marmatiából Moldvaországba vonult át. Midőn Lajos utóbb belátta, hogy a románok elleni zsarnoksága

sikerhez nem vezet, s hogy sokan inkább a Kárpátokon túl vonulnak, ekkor Blaicuval is békét kötött, s ugyanennek a fogarasi kerület fölötti uralmát elismerte; az ezen kerületnek újbóli betelepítésére (*nova plantatio*) vonatkozó okirat 1372-ben kelt.*)

A „*Leges ecclesiasticae Batyanyanae*“ gyűjteményben (III.) feltalálható a fejérvári káptalan szabályzataiban, a kanonokok és a román kenézek egyessége, melyben a többi között az mondatik: „*Communitèr vero Olachi nostri dant nobis in die strenarum*, (új évre,) *in signum dominii equum*.“ Ugyanezen egyességben még más föltételek is vannak, melyekhez hozzá van téve: „*more consueto*,“ tehát régi szokás, régi gyakorlat szerint, s ebből következik, hogy még a roppant nagyságu, jelenleg közel 300,000 román lakossal bíró Bihar megyében is, már 600—700 év előtt, teljesen vagy csak részben szabad, de kétségkívül románok laktak.

A kimerítő jelentésből, melyet I. Ferdinand biztosai, névszerint Bornemisza Pál és Wernherr György beadtak, kivehetjük, hogy Erdély éjszaki részében, Ciceu (sokáig a moldvai fejedelmek birtoka) és Laposch városok között, saját kenézek alatt, nagy számú románok éltek, kiknek a biztosok állítása szerint „*ab antiquo*“ bizonyos kötelezettségeik voltak az állam iránt. Néhány román község, s maga Laposch is, tökéletesen szabad volt. Ezen okmány a legérdekesebbek egyike.

Az 1437-iki nagy forradalomban, melynek színhelye legkivált Erdély felső része volt, fel Kolozsvárig és Tordáig, a románok, régi koruknak ezen országban, s egykor birt, de a királyok részéről kedvezményekkel elhalmozott oligarchia által folytonosan megsértett és elnyomott jogaiknak bebizonyításául, mindig a Sz. Istvántól nyert jogokra hivatkoznak. „*Valachi provocant ad instrumentum St. Stefani Regis, in quo de suis immunitatibus agatur***), tehát sokkal régibb jogokra utalnak, mint a milyen az arisztokrátiának II. Endre király által adott 1222-iki arany bulla, vagy az Erdély különféle részeiben letelepített szászoknak ugyanazon király által adott diploma, melynek erejénél fogva „*Unus populus*“ egy népnek kell vala lenniök.

*) Lásd bővebben: Fejér Gy. után: Erdélyország története, írta Szilágyi Sándor; Pest, 1866. I. a 101—109. lapokon.

**) Pray: *Dissertatio historico-critica in veteres Annales*, pag. 163. nota a); megerősítve gróf Kemény József által is.

Sok régi okiratban előfordul a latin elnevezés „*Valachi castrenses*“, mely alatt a román községeket értették oly vidékeken, hol úgy az ország belsejében, (*castra, fortalitiium, urbs*), mint a határokon, megerősített helyek léteztek.

Persze ellenfeleinknek kevésbé tetszhetik az, hogy még mindig több ilyes okirat jut napfényre; s ha sehogysen jelenthetik ki költötteknek, akkor azok értelmét elferdíteni, s a *Valachi castrenses* és a *jobagiones castrorum* között különbséget tenni iparkodnak, s az előbbieket rabszolgáknak, alattvalóknak, fél-nemeseknek adják ki. De hát a románok ezen két osztályát illetőleg is, a gróf Kemény József által idézett „*Regestrum Varadiense*“ adataiban az áll, hogy I. István király életében, tehát 882 év előtt, ugyanott laktak, a hol most laknak. „*Jobagiones castrorum teneantur secundum libertatem a sancto Rege Stephano institutam*“, ezt mondja III. Endre király, decretumának XIX. czikkében. Továbbá a váradi regestrumban, egy a *castrenses* és *jobagiones castrorum* között támadt per leírásánál mondatik: „*Illi autem dixerunt, se jobagiones esse a generatione, qui scilicet Liberi sancti Regis dicuntur et semper hoc asseruerunt, se alias etiam justificatos esse contra universos castrenses*.“

Ezen ősrégi vizsgálódások a „*Valachi castrenses et Valachi jobagiones castrenses*“ között, igen nagyon hasonlítanak azon egyenetlenségekhez, melyek mostanában gyakran kitörtek a katonai határőrvidéki családok által lakott, s más szomszéd tartományi és nem katonai községek között, legyenek ezek akár szabad románok, akár szászok, vagy akár az 1514-től 1848-ig terjedő törvények értelmében alattvalókká váltak. De mindenesetre ez a harmadik okmány, melyben a románok, még pedig messze fenn Biharban, Kr. u. 1000. év körül szerzett jogaikra utalnak.

Hasonlóképen előfordulnak a *Valachi castrenses* azon 1444-iki okiratban, melynek erejénél fogva György, Szerbia zsarnoka, a dicsőségteljes Korvin János de Hunedora és fiainak, Siria várát (Világosvár), Siria várossal, Galfia, Mezt, Baia de Cris (Kőrösbánya), Baisóra (más néven Medvepataka) községekkel, s Kaladeva, Aranyak, Kapolna, Chiveh, Fejérkeves, Hálmág és Ribiche kerületekkel együtt adományozza: „*ac possessionibus, et villis, item . . . Valachis castrensisibus semper et ab antiquo ad ipsum castrum spectantibus . . . donasset*.“

Ezen ugynevezett *Valachi castrenses*-ekből lesznek később a Plaiasi csapatok, a határőrök, Mária Terézia alatt pedig a határ-
ezredek, melyek csak is 1851-ben, felséges uralkodónk I. Ferencz
József alatt lettek feloszlatva és sor-ezredekké átváltoztatva.

Lupsa község ma is a legtekintélyesebbek egyike az erdélyi
érczhegységekben, de 1325. körül, tehát 527 év előtt, a legrégeb-
b s legelőkelőbb román kenézséget képezte, mely azután I. Lajos
király 1366-iki adománya folytán, hűbéri (magyar nemesi) jó-
szággá módosult. A diploma, melylyel Kendet fia Miklós, s
közvetve ennek fivére János és unokaöccse, Román fia Miklós,
valamint fivérek, fiaik és minden utódaik számára, a nemesség
adományoztatott, kelt: „*Alba-Gyulae in festo sancti Georgii Mar-
tiris.*“ A király ebben azt mondja, hogy Miklós tiszteletképen
birja a lupsai kenézséget: „*ville sue Lupsa vocate, prope
montanam suam Ovenberg in terra sua transilvaniensi adjacente
Keneziatus tenens parte sui honorem*“, de mivel a király és az
állam körül sok és nagy érdemeket szerzett, tehát ezért neki s
összes nevezett vérrokonai és utódainak, Lupsa falut minden
haszonvételekkel, örökösödési joggal adományozza; „*jure heredi-
tario, perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam et habendam
. . . in verorum et antiquorum regni sui nobilium catervam.*“

Az okmány, melyből Kemény ezen szavakat átveszi, egy
rendkívüli okirat, 6 láb hosszú 3 láb széles, s magában foglalja
a több mint 101 éves pert, melyet a Candea család az ofen-
bányai német hegyi telepítvényesekkel folytatott, kik azután
1479-ben a nevezett román családot megtámadták, egész vagy-
onát felpredálták, ládáit és szekrényeit feltörték, az összes ezüst-
készletét és az előtalált okiratokat elrabolták, s végre a családfőt
magukkal hurczolván, a legkegyetlenebbül megkínózták, s a többi
nálá volt okiratokat is elragadták.

S valljon mit gondoltok? milyen elégtételt kapott a nemes
román család, ezen bűnygyben? Mátyás király 1487-ben, tehát
I. Lajosnak adománylevele után 121 évvel, megsemmisítette azon
adományt oly ürügy alatt, mert Miklós és rokonai Lajos királyt
megcsalták. Tehát 1479-ben az ofenbányai idegen telepít-
vényesek megtámadják a román családot s elrabolják összes ok-
iratait, melyekkel magát védhette volna, s nyolcz évvel később
kieszközlük az ezeket megsemmisítő ítéletet. De ez csupán egy
eset a hasonló ezer eset közül, melyekben román családok és köz-

ségek megfosztattak vagyonuktól. Az idevonatkozó példákkal köteteket lehetne betölteni.

Kemény József még Besztercze, Radna és Naszód vidékeiről is említ néhány kenézt, hanem csak is az 1475-től 1600-ig terjedő időből, mikor a leggazdagabb kenézek hűbéri nemesekké lettek, s mivel egyuttal vallásuk változtatása által is elszakadtak nemzeteik kebeléről, tehát a kenézi czim mindinkább hanyatlott úgy, hogy már csak is némely község hivatalra nézve maradt fenn, s végre 1600. óta Erdélyben véglegesen megszűnt; de több századokra terjedő tartama, mint a bolgár-román birodalomra való visszaemlékeztetés, legkivált pedig mint fényes bizonyítéka annak, hogy a románok létezése ezen országokban igen régi, s hogy itt együtt uralkodtak, még ma is fennáll.

Hogy a románok Erdélynek igen régi lakosai, s hogy egykor ennek déli részében, a bárccsági, fogarasi és omlási kerületekben, le egész a bánóságig, minden belső és külső küzdelmek és viszontagságok daczára, saját szabadságaiknak örvendtek, erre nézve gyűjteményeket halmozhatnánk össze a vonatkozó okiratokból; hanem ezuttal csak is arra kívánunk szorítkozni, hogy a fenebbi idézetekhez még néhányat csatoljunk, melyek ugyanazon nem román íróktól átvéve a „Vizsgálódások“ című védiratban is használtattak.

A Bárccságnak összes román községei, egykor teljesen szabadok voltak, s a szászok joghatósága alá sem tartoztak. Törcs-vár községei, azelőtt *liberi castrenses*, csak is a 17. században kerültek Brassó fennhatósága alá. (Approbatae const. P. III. Tit. 82.)

A fogarasi kerület a 15. századig Oláhország uralkodói alá tartozott, mely tény Mircea, Vlad, Dan és más fejedelmek számos okiratai által bizonyíttatik, mig nagyszámu egyéb okmányok tönkre mentek.

A Vöröstorony-szoros közelében fekvő községek, melyekben román *castrenses* laktak, egy ugynevezett szabad széket képeztek, mely csak 1453-ban kebeleztetett be Nagyszebenbe „*annexa et incorporata cum castris et Turri et villis et possessione*“, azon föltétel alatt, hogy Talmács vára lebontatván, e helyett Vöröstorony és Lotriorul építtessék fel; de a községek nem lettek jobbágyokká, hanem: „*ipso jure et libertate pro nobis et corona nostra teneant*

... *salvis tamen juribus alienis.*“ Vagyis ezen községek korábban ugynevezett szabad fiskalitások voltak, s Fejérmegyéhez tartoztak, de most a nagyszebeni kerületbe bekebelezettek, nem azért, hogy ez által szolgálásra juttassanak, hanem csak is a politikai és pénzügyi közigazgatás könnyebbége okáért.

Ugyanez áll Omlás herczegségéről is, mely úgy mint a fogarasi, hosszú századokon át Romániához tartozott; innen ered Oláhország régi fejedelmeinek czime: „*Dominus (vagy: Dux) terrae Fogaras et Omlas.*“ Itt vagyis Omlás (szászul: Hamlesch) közelében volt egy vár, melyet megvédelmezni és fenntartani kellett. A várhoz tartoztak: Feketeviz, Váralyfalva, Szászszékes és Salisce községek, az utóbbi öt kisebb faluval együtt. Ez egy ősrégi kenéség volt. A román lakosok „*castrenses sagittarii*“ voltak, mint egykor a biszeniek is. A történeti nyomok felmennek Robert Károly király idejéig, körülbelül 1322-ig, s okmányilag is igazolhatók. Mátyás király 1472-ben, törvényt szegve, ezt a kenéséget is Nagyszebennel egyesítette. De e végett, valamint Kereszténysziget (Groszau) vára végett is, miként ez néhány okiratról, s Nagyszebennek és Saliscenek a legutóbbi évekig folytatott számtalan villongásaiból kitünik, a szászok és románok között sok vér folyt.

A legrégibb vitákról s a véres harcokról, melyek a szászok és a románok között, birtokháborítások miatt folytak, még két okmány emlékezik, 1353 és 1384-ből, tehát azon időből, mikor I. Lajos király megint megkísérelte, a görög ritust kiküszöbölni, s Dáciaának román népét, a byzanci császárok befolyása alól, melyhez a vallási ritus terelte, kiragadni. Nagy-Sink, mely az Oltnak jobb partján fekszik, s mely ma egy szász városka, még 1374-ben a fogarasi román kerülethez tartozott.

A Medgyes vidéki románoknak, 1474 évben, véres harcaik voltak a szászokkal, birtokaik végett. (Gróf Kemény József: Valachi, III. k. Qu—Z.)

A szászok akkor mind katolikusok voltak, s a papságnak a tizedre s a többi papi és egyházi jövedelmekre vonatkozó, anyagi érdekei, megegyeztek a királyéival; s mert a románok saját papjaikhoz és a görög ritushoz ragaszkodtak, gyakran az okiratokban „*perfidii Valachi*“ kifejezéssel megbélyegezve fordulnak elő, sőt ezen ürügy alatt kiirtatásukra parancsok jelentek meg, különösen mikor

a byzanci császár, vagy Oláhország vagy Moldva fejedelmei (*Vaivodae, Duces*) ellen, háboru támadt.*)

Ugyanezen állami politika követtetett a románokkal szemben, Zsigmond császár és királynak hosszú uralkodása alatt is, ki végre azt mondta és azt írta, hogy a román népet ki kell irtani, valamint Jacksch Mihály, a székelyek grófja, a brassói tanácsnak, 1434-ben, szintén azt írta, hogy teljes fegyveres erejükkel a fogarasi kerület hegységei közé vonulván, minden románt megöljenek, kivéve az asszonyokat és gyermekeket s ezeket neki adják át. „*Igitur adhuc vestras rogamus amicitias, quatenus cum tota vestra potentia singulis diebus Alpes ascendatis et perfidos Valachos de Fogaras penitus interficiatis, demtis pueris et mulieribus, quos captos, si apprehendere poteritis, abducetis.*“ etc.

Tehát a küzdelem akkor is, mint akár 1848/9-ben, oda irányult, hogy a románok kiirtassanak.

Épen ez időtájtban fenyegette Erdélyt a törökök betörése, miként ez ugyanazon vad székelynek, egy ugyanazon évben kelt másik leveléből kivehető; s mégis a székelyek és szászok találtak arra időt, hogy fegyveresen fellépjenek a románok ellen, birtokrészeket és egyéb vagyont raboljanak el tőlük, s kiirtsák őket vagy legalább számukat apasszák.**)

S a románok minden kísérlete, hogy az elrablott vagyont visszaszerezzék, lázadásnak, rablásnak s barbárságnak bélyegeztetett, egészen úgy, miként ez mai nap is megtörténik, s száz és ezer hivatalos ügyiratból, s végnélküli perekből ismeretes.

S mégis a románok, mindezen határtalan üldöztetések daczára, korábban és napjainkban, mindenkor és minden nehéz körülmények között kötelezve voltak, a haza és az állam védelmére összesen fegyvert fogni. Gróf Kemény József (F. Cod. dipl. tom. X. vol. VII. pag. 259. előforduló okirat megvilágításánál) beismeri, hogy egykor a románok háboru idejében összesen a fegyverhez nyultak „*tempore belli omnes Valachi transilvani insurgabant;*“ s ugyanezen író az 1421 évre nézve in adversariis historicis bizonyítja,

*) Fejér: Cod. dipl. tom. IX. vol. IV. pag. 587—589; továbbá tom. X. vol. V. pag. 123 et 143.

**) Jackch zsarnoknak ezen két latin levele, a brassói levéltárban találtatott meg; lásd: Marienburg Józ. L. Kleine siebenbürgische Geschichte; Pest 1806, a 193—194 lapokon.

hogy a román hadsereg, Zsigmondnak a cseh huszsziták elleni háborujában is résztvett.

Korvin János, egész élete folyamában, a legtöbb győzelmet, legkivált román csapatokkal aratta, minek bizonyoságául szolgál a nemesi és adománylevelek nagy száma, melyek akkoriban, igen sok, még ma is élő, részben a hazai főuri rendhez tartozó román családok részére kiállítottak.

A kenyérmezei nagy csatát, a törökök ellen, Báthori István, erdélyi vajda, s Knezul Pál, temesi bán, nyerték meg, hadcsapataikkal, melyek legnagyobb részben románokból állottak. A csatátért, naplementekor, 32,000 török hulla borította. (1479.)

Román vajdák és alvajdák Erdélyben és Magyarországon.

Daczára a mélyen gyökeredző s a hűbéri rendszert jellemző önzésnek, daczára minden fajgyűlöletnek, daczára a vallási fanatizmusnak s a dühös üldöztetéseknek, mégis a román népnek testéből és véréből, minden időkbén úgy Magyarországon mint Erdélyben, nemcsak nagyszámu hadcsapatok s patricziusok (kenézek) és hűbéri nemes családok, hanem nagy számu legmagasabb rangu állami hivatalnokok is származtak, sőt Korvin Mátyás személyében egy királya is született.

A vajdai és a báni hivatalok a király mellett a legmagasabb méltóságok voltak. Hosszu sora van az egymásután következő erdélyi vajdáknak 1103-tól 1542-ig; igen nehéz, pusztán keresztneveik után nemzetiségöket felismerni, s a vezetéknevek használata azon időkbén nem volt szokásos; csupán annyit tudunk, hogy a királyok, vajdáikat és alvajdáikat minden nemzetiségből válogatták, s nevezték ki és erősítették meg, s csak is egyéb tulajdonságaikat tartották szem előtt. De mégis a diplomatikus codexekben eddig közzétett okmányok szerint, a történetben a többi között a következő román nemzetiségü vajdákat találjuk:

1368-ban *Balcu Vaivoda Valachorum et Comes*, (Suppl. Cod. Dipl. I. II.);

1381 és 1383-ban megint *Balcu Vaivoda comitatus Szatmár*;

1390-ben *Drag et Balcu Vaivodae*, miután tudnüllik a románok Marmatiából Moldvába költöztek. (Cod. dipl. tom. II.)

Az 1392. évben épen Zsigmond király, ki a románokat gyűlölte, Lelesz zárdának parancsot adott ki (*mandatum statutorium*), hogy: *Balcu et Dragh Vajvodae Comites Marmarosii et de Ugocha*, hat román községbe (a mai Szilágymegyéből) beigtattassanak, melyekre nézve megújítja az addig birt adománylevelet, „*in possessionibus Olachalibus: Zymag, Berzluk, Ervenyes, Bassafalva, Trywarku et Kamyn vocatis, in districtu de Erdeud existentibus, novae donationis titulo eis collatis statuuntur.*“ (Eredetije a leleszi levéltárban.)

Az 1415. évről. Kemény felmutat egy okiratot, mely Zaránd-megyei Criscior román vajdáról szól.

A belényesi vidék, köztudomás szerint, hosszú századokon át, saját román joghatósággal bíró kerületnek tekintetett.

Továbbá Korvin János de Huniad, a halhatatlan hős, a 15. században, nemcsak Erdély vajdája, hanem a királyi gyermek gyámkora alatt Magyarország kormányzója is volt, s fia, Mátyás, a királyi trónig hatolt fel.

A 16. században Erdély vajdái voltak: Mailát István, ki a fogarasi kerületből származott s a magyarországi híres Majláth családnak őse, később a derék és tiszteletreméltó Petrovics Péter, Dengeleagi Pañcratius, s mások is számosan, kik tiszta román eredetűek.

Persze a felállított tétel beigazolása céljából kissé messze belehatoltunk az újabb századokba. A kérdés még mindig a körül forog, valljon milyen régiék az erdélyi és magyarországi románoknak történeti, nemzeti és politikai jogai, melyek megvédelmezendők azon ellenfelekkel szemben, kik ha elismerik is, hogy a románok ezen országoknak legrégebbi népét képezik, másrészt azt állítják, hogy ugyanazok mindenkor csak is szolgai állapotban éltek. Ezen képmutatók, valahányszor a román népről van szó, úgy tesznek, mintha nem tudnák, hogy a hűbéri rendszer alatt, századokon keresztül, Európának egy népe sem volt, mely mint ilyen, politikai jogokat élvezett volna, némelyik még polgári jogokban sem részesült, s vallási szabadságnak egy sem örvendhetett, mert hiszen minden szabadság kizárólagosan az országok arisztokratái és oligarchái számára lefoglaltatott. De a magyar történetírók legmerészebben arcul ütök az igazságot, mert hiszen tudniok kell s tudják, hogy az öt milliónyi valódi és tősgyökeres magyar közül, az 1848 évig, alig 200,000 volt hűbéri

értelemben szabad, s legföljebb 400,000 félszabad (polgár), s a négy milliónyi többi magyar, mindig rabszolga, szolga, alattvaló volt, (*homines glebae adscripti*), politikai és polgári jogok nélkül, a legesztelenebb despotismusnak alávetve, egészen úgy, mint a románok és a szlávok többsége.

Hasonló téves nézetet nyilvánít néhány szász író, pedig jól tudhatják, hogy a német népnek óriási többsége, úgy a sajátképeni Németországban, mint Ausztriában is, az ugyanazon vérből származott hűbéruraknak a szó szoros értelmében rabszolgáit és cselédjeit képezte, s hogy az erdélyi szászok egy jelentékeny része, Németországból a zsarnokság elől menekült, s Erdélyben keresett menhelyet, s közülök is sok ezren, csak az egyik szolgaságot a másikkal cserélték fel.

A magyarok Pannoniában és Dárcziában való megszállásuk alkalmával, a románokat nem vetették szolgaságra s nem tették rabszolgáikká. Igaz ugyan, hogy később, különösen a klerus segélyével, megkísérlették leigázní őket, de ezen terv még négy száz év múlva sem sikerült; s midőn azt hitték, hogy legközelebb állanak a célhoz, egyszerre azt kellett látniok, hogy maguk is leigáztattak, s hazájuk basaságokká lett átváltoztatva. De az 1526. évig is, valamint a román nép többsége leigáztatott vagyis alattvalókká tétetett, egészen ilyen sőt súlyosabb szolgaság alá jutott a magyar népnek óriási többsége is. A pokoli törvény: „*Rusticus praeter mercedem sui labores nihil habet*,” legelőször Magyarországon 1514-ben, az ugynevezett „*Codex Tripartitus*” utján proklamáltatott és vétetett alkalmazásba, s Erdélybe csak lassanként tudott áthatolni.

Magyarországban úgy, mint egész Európában és Ázsiában, mindenkor voltak urak és szolgák, és pedig hol nagyobb hol pedig kisebb arányokban, vadabb vagy szelidebb jelleme szerint azon emberi osztályoknak, melyek a többieket leigázták, s a szivnek műveltségi foka, sőt az égalji viszonyok szerint is; de hogy egy egész nemzet rabszolgának jelentetett volna ki, s teljesen szolgaságban tartatott volna, ilyen tünemény, Európában, sehol elő nem fordult, s elő sem fordulhatott. Csupán Erdélyben bírt a három nemzetiség oligarchiája, többszörös összeesküvések után a románok ellen, az idők folyamában, de csak is a 17. században, ama vakmerőséggel, hogy de *uis pro uis* alkotott törvényeikben, az egész román nemzetről kijelentsék: „*Natio tolerata*

tantum usque ad beneplacitum principis et regnicolarum“. Hasonló barbár törvényt alkottak a görög-keleti vallás, és ezen egyháznak ritusa ellen is, a mennyiben csak is túrtnek nyilvánították. Nem tagadható, hogy hasonló oktalan törvények, az országot, számtalanszor nagy szerencsétlenségbe döntötték, sőt az örvény szélére vitték; de tényleg a patricziusok és aristokraták még 1601. után sem voltak képesek az egész román nemzetet leigázní. Többféle uton módon megkísérlették ugyan, még külföldi, a törököktől és a habsburgi birodalomból kölcsönzött segélyvel is, de soha sem sikerült. Igaz, hogy mindenkor szoroson ragaszkodtak a román nép megsemmisítésére alkotott törvények betüihez, de valahányszor ezen barbár törvényeket a románok ellen alkalmazásba venni akarták, azon veszélybe jutottak, hogy magukat és egész hazájukat tönkre tegyék.

Az erdélyi és magyarországi összes román nemzetnek teljes leigázása, egyértelmű lett volna az ő kiirtásukkal s ezen országokban való eltűnésökkel. A románok pedig nem tűntek el, nem, lám itt állanak, ezen országokban, hol az 1000. év körül, sőt még századokkal előbb is állottak. A víz lefoly, a kövek megmaradnak.

2. A román nyelv használata.

Ez a magyarországi és erdélyi románok 1881. évi május 12—14-iki nemzeti értekezletének második pontja, második követelese. Létkérdés ez az osztrák-magyar birodalom összes román nemzetiségü polgáira, s egyuttal a legnagyobb fontosságü kérdés a magyar államra nézve, s mégis a művelt és ítéletképes közönség előtt kevésbé ismeretes, s még kevesebb méltánylásban részesül, már pedig napjainkban égető kérdéssé vált, s mert látható és ösztönszerűleg sejtett veszélyek kísérik, jelenlegi állapotában az egész civilisált világ tudomására kell jutnia. S miután másrésztől csupán ephemer ügynek tekintik, s legkevésbé sem érdemesitik nagyobb figyelemre, vagy teljesen hamis világításban tüntetik fel, tehát épen az osztrák birodalom románjainak kötelességévé lesz, hogy a valódi világításban mutassák be s állítsák a közönség szemei elé. De itt megint arra érezzük magunkat indittatva, hogy mélyebben visszanyuljunk a multba, mert a Magyarországon és Erdélyben a nyelv végett immár 45 év óta,

mindig növekvő elkeseredéssel folytatott küzdelemnek kritikus természetét, csak így lehet annál szabatosabban felismerni.

Köztudomás szerint, déli és nyugati Európának államaiban és népeinél, az uralkodás és közigazgatás körül, hosszú századokon át, majdnem kizárólagosan a latin nyelv használtatott, a mint ezt a népek fölötti uralkodásra hivatottak, jobban vagy rosszabbul tanulták meg s alkalmazták. Mindazon népek közül, melyek a régi római birodalom megdöntéséhez hozzájárultak, egynek sem voltak saját betűi, s még kevésbé volt náluk valami írott termékeknek nyoma. A kereszténység elterjedésével hozzájok hatolt a latin nyelv, még pedig nemcsak egyházi, hanem állami tekintetben is. De hát mit is tehettek volna, mikor nem volt írásbeli nyelvök. Még a keletrómai (a byzanci) birodalomban is, a törvényekben és a közigazgatásban egyaránt, a 7 századig, a latin nyelv uralkodott, s csak később jutott érvényre, az egyházban és az államban, a görög nyelv. Később, lassanként, néhány újlatin tájnyelv, megint csak a latin nyelv segítségével, eléggé kiképződött s gazdagodott, úgy hogy képes lett, az államban a holt nyelv helyét elfoglalni. A német nyelv legnagyobb lendületet nyert az egyházi reformáció által a 16. században, de hosszú idő mult el, míg a közéletbe s az állami igazgatás minden ágaiba behatolni tudott.

Megjegyzésre méltó, hogy a többi államokban, a modern nyelvek a latint a közéletben a legkisebb zavar, vagy rázkódás, s minden féltékenykedés és ama gyűlölet nélkül váltották fel, melyet egy nyelv javára a másoknak megsemmisítésére irányzott zarnoki kísérletek szoktak előidézni.

Magyarországban, Erdélyben és Horvátországban, az állam megalapítása óta, a latin nyelv, nemcsak az egyházban, hanem az egész törvényhozásban és a közigazgatás összes ágaiban, kizárólagosan uralkodott annyira, hogy általános szabályul elfogadható, hogy a ki latinul nem tudott, az egyáltalában semmit sem tudott. Midőn a reformáció, három felekezet alakjában, Erdélybe bejutott, a kálvinista arisztokratia, a német lutheranusokat utánozván, 1570. körül, az ország törvényhozásában, egy latin-magyar zagyvalékot kezdett használni, melyet csak azok értettek, kik mindkét nyelvet tudták, s mely a lakosságnak az iskolai kiképzést egészen nélkülöző roppant többsége előtt teljesen ismeretlen volt. De Erdélyben is, miután ezen fejedelemség a

Habsburg dynastia alá került, az országos ügyekben, majdnem végképen a latin nyelv hozatott be; hanem azért sem ama magyar zagyvaléknak, sem pedig más nyelvnek használata el nem tiltatott, s a lakosságnak tökéletesen szabadságára hagyatott, hogy a latin nyelvet, vagy a többi három, az országban élő nyelvet használja, miként ez az egyes nyelvvidékek, a körülmények, a szükség és a műveltségi fokhoz képest, meg is történt.*)

*) Bizonyítékául a latin-magyar zagyvalék nyelvnek, melylyel polgártársaink mint korábbi törvényhozási nyelvökkel dicsekszenek, megemlítjük ama néhány kiadásban nyomtatott törvénygyűjteményeket, névszerint „*Approbatae Constitutiones Regni Transilvaniae de anno 1653**”, vagyis Rakóczy Gy. alatt és „*Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae**”, közzétéve Apaffy alatt 1669-ben, valamint a többi, utóbb vagyis 1690-ig, s a Rákóczy-féle forradalom elnyomására VI. Károly alatt kibocsátott országgyűlési törvényeket, végre az országos levéltár iratait. De a sok százra menő törvényekből, pártatlan olvasóink kíváncsisága érdekében, csupán két példát kívánunk felhozni. Jelesül az Approbb. I. része I. czime III. cikkke 1590-ből, mely alkalommal az ujitások, vagyis a vallás körüli tévtanok, hűtlenségi büntetés (*nota infidelitatis*) terhe alatt eltiltattak, a többi között így szól: a dolgot szorgalmatosan *examinallyák* meg, s' ha *comperialtatik* igaznak lenni a megirt tilalmas dolgokból lött vádoltatások, elsöben meg intessenek szorgalmatosan, és ha *mingyárt desistálnak* s' magokat az intésnek engedelmesen *submitallják*, meg ne bántassanak, ha pedig ugyan *contumaciter* abban *perseveralnak*, annál inkább *abbeli opiniokat praxisban vennék*, vagy valamely *ecclesia*ban *privata auctoritate* a közönséges megedgyezés kívül *introducálnák*, *citati per Directorem*, ha *secularis* emberek *lésznek*, *immediate*, ha Egyházi rendek, *degradaltassanak* elsöben, és azokis a szerint *citaltatván*, mind két *rendbéliek*, *comperta rei veritate*, *legitimoque juris processu* in talibus *observari solito* in *notam perpetuae infidelitatis incurralyanak*, idest *amissionem omnium honorum ipsos solos praecise concernentium, caput tamen redemptibiliter*. . . . Ide nem értvén az Oláh vagy Görögök *sectáján lévőket*, kik *pro tempore szenvedtetnek*, *usque beneplacitum Principum et Regnicolarum*.

A törvényhozási nyelvnek egy másik példája, 119 évvel később, a nagy-szebeni 1714-iki országgyűlésről: „A ki *praesumál praeceptorium*ot *extrahálni* és *azzal oly causát*, melynek *transmittáltatni* nem kellet volna *transmissiora* vévén, *peressét indebite vexálja*, az olyan ellen nem csak *praeceptorium* *indebite extrahálásának poenája* ítéltsék meg, hanem *cum poena indebitae vexationis*, minden kölcsége és fáradtsága-is a' *triumphans* félnek, ki, ellen a *praeceptorium indebite extráháltatott* volt, *adjudicáltassék*, úgy a ki *praeterito ordinario foro* a' méltóságos *Gubernium* előtt *extra casus violentorum contractuum* in *praedeclarata constitutione specificatus* *processust* *moveálna*, *cum poena indebitae remittal* *tassék ad competens forum*“.

A tisztán latin szöveget ritkított betűkkel nyomattuk, hogy az olvasó meg-számlálásuk után lássa, hány magyar szó marad.

Mióta a régi Pannónia, Magyarország nevét viseli, a magyarok nem sokat törődtek azzal, hogy nyelvöket kiképezvén ugyanez az előrehaladott modern európai nyelvekkel hasonló színvonalra jusson, de azzal sem igen törődtek, hogy nyelvöket állami nyelvvé felemeljék; sőt elődjeik a magyarországi polyglott lakosság közepette tökéletesen beérték azzal, hogy diplomatiái nyelvül a latint használták, mely minden művelt embereknek közös nyelve volt. II. József császár (1780—1790) volt az első, ki a magyarokat arra a gondolatra juttatta, hogy nyelvöket kiképezzék s mai állásának rangjára emeljék. Köztudomásu tény, hogy ezen örök emlékezetre méltó uralkodó, abbéli buzgó törekvésében, hogy a birodalom népeit a művelődés terén minél gyorsabban előbbre vihesse, megkísérlette minden országában általánosan a latin nyelv helyébe a németet léptetni. A császár szándéka, elméletben, magasztosnak látszott, de az intézkedések, melyekhez ennek elérhetése végett nyult, teljesen elhamarkodottak, s különben is keresztülvihetetlenek voltak. A politikai egyediség önfenntartási ösztöne, mely a népekben ezen támadás folytán felébredt, sokkal erősebb volt, sem hogy még valamely egyetemes birodalom császárijának parancsára is legyőzhető vagy elnyomható lett volna. A kifejlett váratlan passiv ellentállás megismertette József császárral azt, hogy a nemzeti önfenntartási ösztönnek, milyen nagy hatalma van.

A magyarok az elsők közé tartoztak, kik a passiv ellenállást megkezdték, s végre is József császár ezen erőszakos intézkedését, sok más, bölcs és áldásos intézkedéssel együtt, visszavonta, de ezek nyomai fennmaradtak a népek szellemében. Az 1790-iki országgyűlésen megkísérlették a latin nyelv helyébe a magyart léptetni, de csakhamar belátták, hogy ennek lehetősége még igen messze esik. S 18 évvel később, az 1809-iki országgyűlésen, még épen úgy írtak magyarul, mint száz évvel azelőtt. *) Az előadási nyelv minden gymnasium, lyceum, akademia és az egyetemenél az összes karok és tanszakokban a latin volt, míg a magyar csak itt ott némely könnyebb tárgyakban próbálkozott. Csak 1830. óta, a pesti akademia felállításától fogva, kezdtek a magyar tudósok komolyabban azzal

*) A statuum praesidensi hivatalra candidatio vitetik végbe. Az insurrectio meg határozatott . . . az erdélyi regularis katonaság, mely két gyalog linea regimentből áll . . . két külön articuli proiectum stb. Ez volt a magyar nyelv 1809—1830-ig.

foglalkozni, hogy a magyar nyelvet kiképezzék. Buzgóságuk és fáradozásaik a legnagyobb tiszteletre, sőt bámulatra méltók; mert 50 év alatt képesek voltak ázsiai nyelvöket eléggé ki-művelni, s annyira gyarapítani, hogy a legelőrehaladottabb európai nyelvek eszméit, felfogásait és fogalmait kifejezhették, s a tudományok és művészetek különféle ágaiban, bár nagy fárad-sággal, a kellő tudományos műkifejezéseket is megállapíthatták, s végre az állami nyelv rangjára fölemelhették.

Azonban az 1780. és 1867. közötti becses idő nem mult el a nélkül, hogy azt e birodalom számosabb népeinek nyelvei és tájszólásai is fel ne használták volna. Egészen eltekintve a német nyelvtől, mely nem csak e birodalom németjeinek, hanem még más 40 millió németnek közös tulajdona, még a horvátok neve alatt ismeretes szlávok is, saját nyelvöket a magyarral egyenlő fokra emelték, s hasonlóképen a csehek is, kiknek nyelve a magyarországi tótokkal közös.

A román nyelv, melyet 10 millió közös származásu ember beszél, s mely több államban, s a Habsburg monarchia határain belül Erdélyben, a bánszágban, a sajátképeni Magyarorszag néhány megyéjében, s Bukovinában él, nemcsak a lakosság többségének nyelve ezen tartományokban, hanem a magyar, német és szláv polgártársak is, legnagyobb részben beszélnek úgy, hogy például az erdélyi magyarok és szászok, kik egymás nyelvét, mert igen nehéz, meg nem tanulhatják, a mindennapi érintkezésben a román nyelvet használják. A román népnek a századok folyamában soha sem jutott eszébe, hogy saját nyelvét bárkire feltolja, még csak valamely egyénre sem, annálkevésbé egy egész népre; ellenkezőleg, a románokra, korábban az egyház s egyszersmind a közügyekben is, bizonyos szláv tájszólás, később a román fejedelemségekben a görög, Magyarorszagban és Erdélyben a latin, s 1842. óta kényszer utján a magyar nyelv, reájok erőltetve lett. De ennek daczára már más népek is, szabad akaratból, valamint saját jól felfogott érdekekben, megtanulták a román nyelvet, azon igen természetes indoknál fogva, mert az nemcsak a lakosság többségének nyelve, hanem egyszersmind ez ezen országokban használatban levő nyelvek közül, a legkönnyebb s legenyhébb.

A román nyelvü irodalom kezdetei a magyar nyelvével majd egyidejűek. A román nyelvü első könyv, egy Brassóban nyoma-

tott zsoltárkönyv, 1577-ből való, melyre azután sok más következett.

A 17. században a román nyelv az egyházakban alkalmazásba vétetett. S mivel az egész román nemzet a görög-keleti szertartáshoz tartozik, mely minden vallási szertartások közül leggazdagabban van ellátva könyvekkel, tehát könnyen felfogható, miként történt az, hogy a románoknál, kizárólagosan egyházirodalmi termékekből, egész könyvtárak létesülhettek.

Eközben a román írók is, a magyarokkal egyidejűleg, vagyis II. József császár korában, hasonlóképen megkezdtek az ő nyelvöket kiművelni és gyarapítani, és pedig oly sikerrel, mely tökéletesen kielégíthet annyival is inkább, ha meggondoljuk, hogy a legtöbben a román tudósok közül, mindenkor és mindenben durva üldöztetéseknek voltak kitéve, s a *praeventiv censura* oly szigorral kezeltetett, hogy még az egyházi könyvek is, például a *breviarium* negyedik és ötödik kiadása, egy más hitfelekezeti censor felülvizsgálatának vettetett alá. A különféle nemzeti-ségű írók közül, csupán egy románon, Sincai György történetírón, volt iskolaigazgatón s emlékezetes krónikájának szerzőjén eshetett meg, hogy az erdélyi guberniumnál működött censor, az utolsó lapra, a közönségesen szokásos „*non admittitur*“ helyett, a legdurvább zsarnokhoz illő ezen végzést jegyezte: „*Liber igne, auctor patibulo dignus.*“*)

De a román nyelv a despotismus daczára, mely alatt sohajtozott, mégis kiművelésében és gyarapodásában előrehaladt s a magyarral versenyezhetett, és pedig két okból, melyeket bármely nemzetiségű nyelvész és más tudós, ki fáradságot vett magának, hogy minden előítélet, vagy nemzeti szűkkeblőség és politikai tendenczia nélkül, a két nyelv között egybehasonlító tanulmányokat tegyen, könnyen beláthat. A román nyelvnek szóanyaga, miként ez a néptömeg száján forog, legnagyobb részt feltalálható a klaszszikus latin szótárakban, továbbá a középkori s végre az ujlatin, különösen az olasz és spanyol nyelvekben, s a nyelv alakjai, a mint erről bárki, ha az illető nyelvtanokat egybeveti, könnyen meggyőződhetik, majdnem mind latin és olasz. Ebből magyarázható azon rendkívüli könnyőség, melylyel a román ifjuság a latin és uj latin nyelveket aránytalanul rövidebb idő

*) A könyv tüzre, s a szerző akasztófára való.

alatt megtanulni képes, mint más nemzetiségű iskolatársaik. S azonfelül a mi nyelvünk, analogia útján, önmagából is, folyton gyarapodik. A mi a még netalán hiányzó tudományos és műkifejezéseket illeti, erre nézve a románok a helyett, hogy hasonló nagy fontosságú kérdésekben a legelőrehaladottabb népektől különváltak volna, a testvérnyelvekben előforduló s használatban álló, legnagyobb részt a németbe és angolba is fölvetett egyetemes kifejezéseket fogadták el. Ez által a román nyelv, nemcsak számos, más civilizált népek előtt szintén ismeretes szókat nyert, hanem gyorsan félrehozta azon igen nagy nehézségeket, melyekkel a magyar nyelv, népénél eddig hiányzott s hiányzó gondolatok és ismeretek érdekében, új műkifejezések feltalálása és képzése körül küzd. S egyuttal a románok az európai műkifejezések elfogadása által, melyek az ő nyelvök természetéhez közel rokonságban vannak, könnyen képesek arra, hogy új fogalmakat és ismereteket elsajátítsanak, s így el nem maradva, lehető gyorsan iparkodnak más népeket elérni.

Tehát világos dolog, hogy e román nép, ha ma úgy mint Bonfin idejében, a magán és a közélet minden ágaiban, saját nemzete nyelve s ennek kiművelése, gyarapítása és használata iránt gondoskodik, ebben nem a fanatismus, vagy pedig a hiúság, hanem egyedül azon jogos kívánsága vezérli, hogy a művelődés és erkölcsök terén, minél gyorsabban és biztosabban előrehaladjon. Minden egyes egyénnek, s még sokkal inkább egy egész népnek veleszületett joga, hogy saját nemzeti nyelvében művelődjék és nemesüljön, ez egy olyan jog, melyről a románok soha, semmi kincsért a világnak, nem fognak lemondani.

S ha az 1881-iki május havi román nemzeti értekezlet megköveteli, hogy a román nyelv használata minden románlakta országrészekben, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás körül, ex lege behozassék, ezzel csak is a civilisált Európa minden népeit megillető, ama jognak elismertetését, megvalósíttatását s keresztülvitelét követeli.

Más viszonyok között s olyan államokban, hol az emberi szabadság helyesen meg van határozva, a román értekezletnek ilyes kívánsága, egészen fölösleges lenne. Az embernek azon veleszületett joga, hogy gondolatainak és érzelmeinek a nyelv által kifejezést adjon, föltétlen jog, s a világ semmiféle emberi törvényhozási illetékességének alá nem rendelhető, egészen úgy,

mint nem tartozhatik illetékessége alá, hogy megtiltsa a szélnek a zugást, az ökörnek a bőgést, a farkasnak az üvöltést s a madárnak az éneklést. Tehát minden oly merénylet, mely egy részt a maga nyelvének leghabzababban használatában megakadályoz, vagy ezt egészen eltiltja, valóban nem más, mint a zsarnokságnak, még pedig az irigy és gyáva zsarnokságnak cselekménye. A népeknek úgy, mint az egyeseknek, megvan a maguk egyéni élete, ugyanennek jó és rossz tulajdonságaival, de az előbbieknél a legjobb s legbecsesebb, sőt megbecsülhetetlen, a lelki életnek kifejezése, a nyelv. S ha az egyeseknek joguk van egyéni életükhöz, s ha azok kik egyéneket ölnek meg, az emberi társadalom által gyilkosok és rablók vagy bizonyos esetekben megvetendő zsarnokok gyanánt elítéltetnek, mennyivel inkább megérdemelnék ezen nevet mindazok, kik egy népnek lelki élete ellen követnek el merényletet!

Soha egy népnél sem történt, hogy a nyelv használata, pozitív törvények által megrendszabályoztatott volna; de ha mégis itt ott ilyes kísérletek tétettek, közönségesen épen ellenkező eredményök lett. Az összes primitív, barbár és félbarbár népeknél, melyek a századok folyamában a civilizáció útjára léptek, s melyek képességeik és sajátosságaik, különösen pedig a nyelv által, egymástól többé kevésbé különválasztva voltak, mindenkör a nyelvek vagy tájszólások egyike, a közéletben úgy mint a magánéletben, felülkerekedett a szerint, a mint a lakosoknak jobban tetszett, vagy nagyobb élet-erőt fejtett ki, természetes uton s a nélkül, hogy az ország törvényhozói hatalma által különös védelem alá vétetett, vagy durva erőszakkal zsarnokilag feltolatott volna. S ha itt ott efféle büntett történt, következményei rendszerint válságosak lettek az államra nézve.

A latin nyelvet az európai népekre senki sem erőszakolta rá, hanem midőn azok a kereszténységet s részben az antik civilizációt elfogadták, ezzel együtt a nyelvet is átvették.

A görög nyelv a régi Róma palotáiba, csupán a görög civilizáció hatalma által jutott be.

Az angol nyelvnek ama vegyüléke, mely valami öt másból van összetéve, korántsem lett egyetemes nyelvvé törvényczikkek, vagy pedig afféle titkos utasítások folytán, hogy a népeket kényszerrel az angol iskolákba dugják, hanem csak is azon körülménynél fogva, mert egy gyakorlati nyelvre, bámulatraméltóan alkalmas volt.

A francia nyelv, korántsem despotikus rendeletek útján, hanem az emberi tudás minden ágait átölelő gazdag irodalma, a beszédben nyilvánuló csínosság és könnyüség, s kifejezéseinek és szavainak szabatosága által jutott azon magas polczra, melyen mint az egész világnak egyetemes és diplomatiái nyelve áll.

A törökök, habár törökök, s egy sok nyelvű birodalomnak urai, mégsem érezték soha szükségét annak, hogy durva erővel más népekre tolják nyelvöket, s ezt csakugyan nem is tették; sőt ellenkezőleg, midőn látták, mennyivel gazdagabb és fejlődöttebb az arab nyelv, mint az övék, palotáikban, s még a közügyekben is használatba vették.

Európának egyetlen állama sincs, mely konszolidáltabb s civilizáltabb lenne, mint Svájc, melyben három nemzetiség lakik, mint többség a német, s azután a francia és az olasz. Mind a három nyelv használatban van, még pedig nemcsak a magánéletben, az iskolában és az irodalomban, hanem a közéletben is. S a nagy többségben lévő német elemnek soha sem jutott eszébe, hogy a két másik nemzet kisebbségeit, nyelveik használatában korlátolja; ha azt teszi, bizony keményen meglakolt volna érette. A svájcziaiak, kölcsönös jó akarattal eltelve, belföldi nyelveik használatára nézve igen hamar megtalálták a gyakorlati utat, s valóban Svájc története alig mutathat fel esetet, melyben nemzeti egyenetlenség, vagy épen a nyelv végetti vérontás fordulna elő, s persze positiv törvény sem található, mely ott a nyelvek használatát szabályozná. Csupán Magyarországon, Horvátországban és Erdélyben esett meg, hogy a lángoló magyar fanatizmus, a magyar nyelv végett, 40 év óta, annyi szomorú jelenetet, heves gyűlöletet, ellenségeskedést, sőt vérontást is okozott. Bármit mondjanak is az 1848-9-iki események természetéről, mindazon okok közül, melyek ezen országokban ama háborút felkeltették, a magyar nyelvnek despotizmusa, a legfőbbek egyike volt.

Az osztrák tartományok németjei, bár az ő nemzeti elemök a szlávokhoz mérve kisebbségben van, szintén kísérletet tettek, hogy a német nyelvet az iskolában és a közéletben, kizárólagos joggal érvényre emeljék. Ezen merényletnek kedvezőtlen hatásai ott is bekövetkeztek; a németek nem értek el mást, mint hogy összes polgártársaikat ellenségeiké tették, kedélyeiket felizgatták, s legnagyobb részt elidegenítették a közös haza s birodalombeli

együvévalóság és érdekközösségnek mentő elvétől. A közös hazafiság eszméje, feláldoztatott egy nyelv kizárólagos despotismusa kedvéért.

De az osztrák ugynevezett Lajthán inneni tartományokban is, a legkiválóbb német államférfiak, be kezdték látni a végzetteljes tévedést, s négy év óta oda törekszenek, hogy azt minél előbb s minél jobban kiigazítsák, s valóban ennek, a birodalom fölött és körül feltornyosuló eseményekre való tekintettel, legfőbb ideje van. A népek, melyek a birodalom fenntartása, integritása, biztonsága és dicsőségéért, vagyonukat és véreket áldozzák, azt kívánják, s teljes joguk is van követelni, hogy azon belül, kifejthessék saját nemzeti egyediségöket, miként ez nekik Isten és a természet által, saját nyelvökben, s egyszersmind saját lényökből támadt irodalmukban, megadatott.

Semmiféle keresztény nép, mely a keresztény vallás elveiben nőtt nagyra, többé nemzetiségéből, sem Machiavelli-féle ármányokkal, sem pedig és még kevésbé durva hatalommal, ki nem vetköztethető.

S az olyan nép, melynek saját nemzeti irodalma van, s melynek nyelve az iskolákban, fel az egyetemig, már régóta virágzott, s még ma is virágzik, többé nemzeti nyelvét el nem veszítheti.

Ezen alapelveket, a világ legkitünőbb államférfiai elismerték.

Körülbelül 15 évvel ezelőtt, megkísérlették a francziák Belgiumban, hogy a Flám nyelvet félretegyék az utból; de ennek az lett a következménye, hogy az említett államban, ama nyelv, még nagyobb lendületet vett, s a flandriaiak meggyőzték polgártársaikat arról, hogy a belga államban, a két nyelv, jól és kényelmesen megállhat egymás mellett, korántsem az állam kárára, hanem előnyére és megerősödésére. Valóban téves vélemény, s ez csak is egy született és azzá nevelt zsarnok agyában támadhatott, hogy valamely állam polgárainak nyelvi egysége, az állam fennállása és biztonságára nézve „*conditio sine qua non*“ lenne.

Épen olyan téves ama másik vélemény is, hogy valamely állam létezése, csupán egy bizonyos nyelv által lenne biztosítva.

A történet számos országról beszél, melyekben csak is egynemű nép lakott, s melyekben a közigazgatás csak is egy nyelven kezeltetett, s mégis régi hatalmuk és dicsőségek aláhanyatlott, vagy végképen eltűntek. A nyelv egysége, a régi államoknak, Egyiptom, Judaea, a görög köztársaságoknak és több másoknak elenyésztét, fel nem tartóztatta. Spanyolhon, daczára nyelvi egységének, ama magaslatról, melyet elért, jelen állapotjára süllyedt le. S Olaszország, daczára nyelvi egységének, s még hozzá annak, hogy e nyelv oly elbájolóan szép, századokon keresztül, sőt az 1860. évig, semmivel sem volt jobb helyzetben.

A lengyelek a maguk államában mindent elkövettek, hogy a másik, szintén szláv tájszólásnak, a lakosság többsége által használt ruthen nyelvnek fejlődését, teljesen elnyomják; de a lengyel nyelv uralma az államot a hanyatlástól, s a felozlás és a szomszéd államok közötti felosztástól, meg nem birta menteni. S később Oroszország, a legszigorubb rendszabályok, és száz-ezernyi szuronyai daczára, megint 52 év folyamában, tehát két emberi koron át, a lengyel nyelvet elnyomni képes nem volt, sőt ellenkezőleg az történt, hogy a lengyel nemzet, sokkal nagyobb gondnal művelte nyelvét, mint azelőtt, s egyuttal Oroszországnak örök boszút esküdött.

Anglia egy évszázad alatt ugyancsak oda vitte a dolgot, hogy Irland lakosainak legnagyobb része, bár kelta törzsből származtak, megtanulták és beszélik az angol nyelvet; de a borzasztó gyűlölet, mely a két nép, az irek és angolok között, maig fennáll, csupán ama kiengesztelhetetlen gyűlölettel hasonlítható össze, mely Róma és az egykori Karthago között létezett, s mely csak is az egyik ellenfélnek teljes elenyésztével érhetett véget. Legyen valamely állam homogen, vagyis legyen a nemzetiség az állammal, kezdettől fogva azonos, vagy legyen polyglott, tehát különféle nemzetiségű lakosokból álló, annyi bizonyos, hogy létének és boldogulásának egészen más föltételei vannak, mint a nyelv egysége. Ha a népek akár a mennybeli angyalok nyelvén kormányoztatnak, mégis az erőszakoskodó zsarnokok, s az igazságtalan és zsarnoki törvények uralma alatt mindig boldogtalanok lesznek, a hazaszeretet s a hazáért való önfeláldozásnak magasztos erénye képmutatássá s bohózáttá fajul s végre a polgárok sziveiből teljesen kivész, s magának az államnak menthetetlenül meg kell semmisülnie.

A nyelvek használata a közéletben.

Magyarországon és Erdélyben vannak politikai képmutatók, kik elismerik ugyan, hogy a nagyobb számú népek, melyek saját nemzeti irodalommal bírnak, s melyeknek egynemű nyelve más államok közügyeiben használat alatt áll, fel vannak jogosítva elméletben arra, hogy nyelvök a magyar állami közéletben is alkalmazásba vétessék; de mindjárt hozzátéssük, hogy a nemzetiségek ezen joga a gyakorlatban, nagyobb akadályok és nehézségek, s az állam és polgárainak hátránya nélkül, keresztül nem vihető.

Bizonyára helytelen, semmis ürügy. Hogyha századok előtt, valamely kompakt, de különféle nemzetiségű népekből állam keletkezhetett, s ez meg is erősödhetett, akkor erre nézve lehetségesnek is kell lenni, hogy különféle nyelveken igazgattassék. Előbb néhány idegen állam példáját, bizonyíték gyanánt hoztuk fel, de már most itt van helye, hogy állításunkat az európai közönség előtt, a magyar államból vett gyakorlati példákkal megerősítsük. Fennebb láttuk, hogy Magyarországon, Erdélyben és Horvátországban, az állam diplomatiái nyelve, egész századokon át, sajátképen 1848-ig, a latin volt. De ebből semmi esetre sem következik, hogy az élő nyelvek, valamely törvény által, a közéletből kizárva lettek volna; hanem mihelyt az egyik vagy másik, ezek közül, bizonyos érettségi fokot elért, minden pozitív törvény segélye nélkül, s csak is a népnek vele született joga alapján, mondhatni maga magát juttatta érvényre. Így történt ez a német nyelvvel, az egész erdélyi szász területen, s Magyarországon legelőkelőbb városaiban, Budán, Pesten, Pozsonyban, Temesvárott, Kassán, Győrött, s még másutt, hol a közigazgatás németül vezetett. Így jött a magyar nyelv is, a megyékben, s több város és mezővárosban alkalmazásba; így jött használatba a román nyelv is, Erdélyben, az egyházi és községi ügyekben, még 100 s több év előtt; így került felül a magyarországi szerbekenél a szerb nyelv is; s mindezeknek dacára a közigazgatási gépezet, a nemzeti nyelvek miatt sem megzavarva, sem akadályozva nem volt. Egészen mások voltak s egészen mások ma is azon okok, melyek végett egy szellemdus magyar hazafi, báró Senynyei, az országgyűlésen ama nyilatkozatot tette, melyhez ezernyi más hazafi helyeslőleg hozzájárult, hogy tudniillik Magyarország mai közigazgatása, még ázsiai jellegű.

Ezen tényállás lebegett az 1881. évi májusi román értekezlet szemei előtt, midőn programjának 8. pontjában kijelentette, hogy a románok készek, a közszabadság kérdéseire nézve egyáltalában, s a szükséges reformok tekintetében, mindazokkal, kik az ország polgárainak érdekeit és jólétét szívéből hordozzák, testvériesen együtt működni.

Igen is, a közigazgatás szenved, s a kormánygépezet megzavartatik szabályszerű járásában, mindazon alkalmaknál és esetekben, midőn a ministerek, az erdélyi és bánáti románok kompakt tömegeihez, Magyarország belsejéből, ezerekre menő, ha nem is képtelen és munkakerülő, de az illető lakosság előtt idegen hivatalnokokat küldenek, kik a népnek sem nyelvét, sem erkölceit, sem pedig különös szokásait, egyáltalában nem ismerik, s még ezenfelül szigorú utasításokat kapnak, hogy működési körük hivatalos teendőinek ellátása és előmozdítása helyett, idejük egy részét elpazarolják azzal, hogy a népnek a magyar nyelvben iskolamesterei legyenek. Több eset van arra, hogy a román nyelvben járatlan idegen hivatalnok, már hivataloskodásának első napjaiban, valóban ritka felfuvalkodottsággal követelte, hogy a nép vele csak magyarul közlekedjék; persze a mint ezek mondják, a magyar földön nem tűrhető meg más nyelv, csak a magyar. Miúta még ma is valamely 16. századbéli, például Szelim szultán féle zsarnok decretumát hallanók, hogy a törökök országában semmi más vallást megtűrni nem szabad, csak is a mohamedánt.

Legbensőbb meggyőződésünk, melyet saját és elődjeink tapasztalásaiból meritettünk, akként nyilatkozik, hogy ezen polyglott államban, a nemzetiségek nyelvei, a közéletben, az államnak legkisebb hátránya nélkül, megbecsülhetők és használhatók: de persze a jelenlegi állami jelszókat, s az általános megmagyarosításra, ezen lehetetlen utópiára irányzott rendszert, előbb félre kell tenni, s ugyanezek helyett minden tartózkodás nélkül kitűzni azon elveket, melyek ő felsége a császár és királynak, s Erdély nagyfejedelmének, a nemzetiségek és ezek nyelveire vonatkozó, örökre emlékezetes 1860—1864. iki legfelsőbb állami intézkedéseiben, különösen pedig a Nagyszebenben tartott 1863 4-iki erdélyi országgyűlés által megszavazott törvényjavaslatokban, kimondvák és szentesítvék. Igen is, ezeknek az elveknek nálunk annyival inkább életbe kell lépniök, mert hiszen az egész világ belátja,

hogy például Csehországban, azok alkalmazásba vétele, eléggé kiemelt gyakorlati értékét.

A jelenlegi kétségbeesett kísérletek, hogy a haza többi nyelvei kiirtassanak, s hogy mindenütt csak is a magyar nyelv használtassék, soha de soha sem fognak sikerülni; legalább mi meg vagyunk győződve arról, hogy a román nemzetiségű nép, saját anyanyelvéről s ennek folytonos gyarapítása és nemesítéséről, soha semmi időben lemondani nem fog. Nyolcz század mult el, mióta a magyarok itt a románok között elszórva laknak. De eltekintve attól, hogy még eddig a két nép közül egyik sem gondolt arra, hogy a másiknak nyelvét kipusztítsa, egyszersmind annyi század folyamában, a legkisebb természetes hajlam sem mutatkozott egyiknél sem, hogy a másikba átolvadjon, s vele amalgamizálva, egynemű néppé váljék, s mind a két népség és emberfaj megmaradt annak, a mi évezredekkel azelőtt volt, tudniillik megmaradtak: románoknak és magyaroknak. Néhány száz arisztokratikus család kivétele, csak megerősíti az általános szabályt. A mi nyolcz század alatt meg nem történhetett, az soha sem fog megtörténni. Hanem ebből semmiesetre sem következik, hogy e két népség, habár vérmérsékletökre s egyáltalában természetes tehetségeikre nézve egymástól el is térnek, mégis egy közös hazában legjobb egyetértésben és békében együtt ne élhetnének.

Az 1881. évi májusi nemzeti értekezéslet, programjának 2, 3, 4, 5 és 7 pontjait, a mondott elvekhez képest formulázta. S ugyanazok szellemében, többé a románok között, a román nyelvben járatlan hivatalnokok választása vagy kinevezése elő nem fordulhat, s a mostani választási törvény, valóságos gunyképen a románok szeméi közé dobva, továbbra meg nem tűrhető.

A választási törvény.

Korántsem kívánjuk az olvasót kifárasztani azzal, hogy a jelenleg érvényben álló választási törvényt, melynek revisióját a nemzeti értekezéslet, programjának 6. pontjában követeli, kimerítően elemezzük; az igazságtalanság, az elnyomás, sőt az oktalanságok, melyeket ezen törvény tartalmaz, már számos alkalommal, világosan megbeszélve, bebizonyítva és elítélve lettek, s maguk a magyarok is kénytelenek voltak beismerni e törvény minden feltűnő hiányait. A lakosság egyik részének, tudniillik a magyar

fajnak, ezen törvény, az általános szavazati jogot igéri és meg is adja, míg a románok legnagyobb részét, a szavazástól, bizonyos census által tartja vissza, mely különösen Erdélyben a sajátképeni Magyarországnál, kétszeresen és háromszorosan, de sőt sok esetben tízszeresen is többre rug.

A magyar törvényhozók ezen anomaliát nem tagadják ugyan, hanem a kik közülök őszinték, kereken kinyilatkoztatják, hogy ez is a jól megfontolt intézkedések egyike, melylyel a magyar fajnak suprematiája teljesen biztosíttatik. Tehát a jog-egyenlőség itt is csak bohózat és hazugság.

A román nép nem ijed vissza a választási censustól; de ha programjában mégis az általános szavazati jog alternatíváját is felállítja, ennek indoka abban van, mert azt a fennálló választási törvényben, nemcsak az egész magyar nemesség (*gentry*) javára, le a koldusig, hanem a városok lakosai javára is, le a proletárig, s végre a székelyek javára is, ha akár nem nemesek, valóban és tényleg keresztülvive látja.

Az 1863-iki választási törvény, melyet az uralkodó egy alkotmányos, demokratikus törvény hiányában oktroyált, a választóktól, mindenkire nézve egyenlő, nyolcz forintnyi censust követelt, míg ez a magyar választási törvényben öt forintra, sőt kevesebbre is le van szállítva, s mindennek daczára az erdélyi románok ama választási törvényt, ellentmondás nélkül elfogadták, mert épen egész általánosságban, a lakosságnak valamely nemzetisége, vagy osztálya, vagy kasztja iránti előszeretet nélkül, minden ország-lakosról egyformán szólt.

Igaz ugyan, hogy a választó kerületek, az 1863-iki törvény utján sem voltak igazságos alapelv szerint kikerekítve. De a románok, békeszeretetből, mint mindig, nem szólaltak fel ez ellen, nehogy követeléseik mértéktelenségéről vádoltassanak. S lám a választókerületek mai kikerekítése, Erdély fejedelemségben, még az 1863. évtől is, roppantul eltér. Miután a körülbelül 200,000-nyi magyar, több mint egy milliónyi román néptömeg között, szét-szórva él ezen országnak a megyéiben, hol a hűbéri rendszer uralkodott, ennél fogva a törvényhozók abbéli gondoskodásából, hogy mindenütt a magyar kisebbségeknek biztosíttassék a szavazásnál a szótöbbség, a választó kerületeknek valóságos karrikatúrája, s a topographiai alakzatoknak oly idegenszerűsége és sajátossága keletkezett, milyent egy kaleidoskophoz hasonlóan,

igazán csak is a magyar törvényhozás alkothatott. Magyarország államférfiainak mégis csak be kellene egyszer látniok, hogy fölötté lealacsonyító és megszegyenítő a magyarokra nézve, hogy tulnyomó fölényöket és uralmukat, a többi, más nemzetiségű állampolgárokkal szemben, csupán egy ilyes, ép oly önző, mint oktalan választási törvénynyel, kívánják biztosítani. Ha az arisztokratikus, nagy többségében csakugyan arisztokratikus, a kormány által kinevezett tagokból (ugynevezett regalistákból) összetett erdélyi országgyűlésen alkotott törvényben, nyolcz forint helyett, akár nyolczvan forintnyi, de általános, s minden nemzetiségi és osztálykülönbség nélkül, az ország összes lakosaira nézve érvényes census állapítottatott volna meg, valóban az ilyes törvény, daczára annak, hogy a nagy census az ország anyagi föltételein messze túlterjedne, mégsem látszhatnék annyira igazságtalannak, nyomasztónak s minden értelem nélkülinek, mint a milyen a mostani, mely 1848-ban megalkottatott, 1866-ban restaurálva lett, a dualistikus rendszer behozatala után a magyar országgyűlés részéről fenntartatott, s 1874-ben csak is azért, hogy a világ szemei közé port szórjanak, némileg módosítottatott.

Ha semmi más ok nem léteznék is, mely az erdélyi románoknak, a magyar országgyűléssel szemben, passiv ellentállásánál való megmaradását igazolhatná, már a reájok rótt választási törvény egymagában több mint elégséges lenne arra nézve, hogy necsak a választásoktól távol maradjanak, hanem érezzék is, hogy a legméltatlanabbul meg vannak gyalázva.

Hogy az olvasó a kérdésben forgó mesterséges választási törvényről gyakorlati fogalmat szerezhessen, néhány statistikai adatot hozunk fel, melyek ki fogják tüntetni: a választók és képviselők közötti végtelen aránytalanságot, mely a románok által lakott megyékben (kerületekben és választó kerületekben), s a magyarok által lakott városokban és községekben előfordul. Ugyanitt csak is Erdélyre szorítkozunk:

Alsó-Fejér	megye	4 választókerülettel	2550 választóval.
Besztercze-Naszód	»	2	1897
Brassó	»	2	3357
Csik	»	4	11904
Fogaras	»	2	3594
Háromszék	»	4	8419
Hunyad	»	6	6245
Kis-Küküllő	»	2	1061

Kolozs	megye	4 választókerülettel	3481 választóval.
Maros-Torda	»	5	7426 »
Nagy-Küküllő	»	4	3246 »
Szeben	»	4	2917 »
Szilágy (Selagiu)	»	5	12615 »
Szolnok-Doboka	»	5	6208 »
Torda-Aranyos	»	4	4120 »
Udvarhely	»	3	9824 »

Jól megjegyzendő, hogy a legutóbbi (1876-iki) rendezés szerint, Erdélyben, a legkisebb megyéknek (törvényhatóságoknak és kerületeknek) 90000, s a legnagyobbaknak 150000—290000 lakosuk van. S hasonlóképen megint és újra ismételnünk kell, hogy a megyék lakosai közül, 70000-en, minden census nélkül, csupán nemesek és szabad székelyek czímén, az általános választási jogot élvezik. Innen van, hogy Csik, Háromszék és Udvarhely megyékben, melyekben a tulnyomó többséget a székelyek képezik, a választók száma, más megyékhez képest tulságosan nagy, habár a magyar faj (székely) lakosok száma, ama 3 megyében, nem nagyobb, mint egyetlen egy megyének, Hunyad megyének román lakosaié, hol szintén 3700-nál is több nemes található, s mégis a választók összes száma itt, csak is 6245-re megy. Röviden mondva: a román nép, mint ilyen, a megyékben, majdnem egy választó által sincs képviselve, mert hiszen az általános szavazati joggal felruházott, s a census alól fölmentett kiváltságos nemesek, végre is csak saját kasztjuk képviselőiül tekinthetők, s tényleg ilyenekül is tekintetnek.

Erdély városi törvényhatóságai közül:

Kolozsvár	körülbelül	28000 lakossal és	2021 választóval	2 képviselőt küld.
Maros-Vásárhely	»	13000	697	1 » »
Abrud-(bánya)	»	4000	178	1 » »
Bereczk	»	4600	500	1 » »
Brassó	»	29000	1844	2 » »
Erzsébetváros	»	2600	239	1 » »
Károly-Fejérvár	»	8000	394	1 » »
Kézdi-Vásárhely	»	4400	675	1 » »
Oláhfalu	»	3500	444	1 » »
Sepsi-Sz.-György	»	4400	409	1 » »
Szamos-Ujvár	»	5000	327	1 » »
Nagyszeben	»	19000	1403	2 » »
Székely-Udvarhely	»	.	511	1 » »

Jelen alkalommal nem kívánjuk valamennyi város és kiváltságot községnek lakossági számaait felsorolni. Fölösleges is lenne;

mert hiszen már a fennebb közöltekből mindenki láthatja, hogy a román választókerületekben, alig 50000—60000 lélekre jut egy képviselő, míg a magyar (székely) kerületek már 3000—5000 lélek után küldenek egy képviselőt.

S legyen elég, még egyszer azon körülményre utalni, hogy miután Erdélynek Magyarországgal való fusiója, daczára a román nemzet ünnepélyes óvásainak, mégis elhatározott és keresztülvitetett, valóságban két választási törvény tartatik fenn: az egyik Magyarország számára, s a másik, a sokkal roszabb és szigorubb, Erdély számára.

Az értekezlet programjának 3., 4. és 7. alatti követelései.

Miután eddig a program 1., 2. és 6. pontjaiban foglalt jogos követeléseket kifejtettük, igen szívesen lemondunk a 3., 4. és 7. pontokban foglaltak bővebb magyarázatáról, mert hiszen ezek a tartományi önkormányzatnak, a nemzeti nyelvünk köz- és magánhasználatára vonatkozó velünk született jognak, s végre az egyforma s a kiváltságoktól megtisztított s a visszaélések ellen biztosított választási jognak, természetes következményeiként tekinthetők. A fennálló hatalom legelviselhetlenebb visszaéléseinek egyike az, hogy a népre reáerőltetnek olyan hivatalnokok, kik annak nyelvét nem tudják, ezen tudatlansággal gyötrik és előlik, persze köszönetül azért, hogy fizetéseiket, nyugdíjaikat, s minden előnyeiket ezen népnek verejtékéből kapják. A nemzetiségi törvény revisiója, s az összes törvények becsületes keresztülvitele, az összes nem magyar nemzetiségek forró kívánsága; mert valamennyi érzi s felismeri, e tekintetben, a tulságos nyomást. A magyarosítás következtében, mely ellen a többször említett értekezlet egyhangulag felemelte szavát, a kedélyeket egész Magyarországon és Erdélyben heves izgatottság és aggodalom lepte el, miként ha valamely oldalról betörés fenyegetne. S a despotismus, a nyelv körül, még a családok benső békéjét is, mindinkább zavarja. Tehát a románokra nézve, nemcsak nemzetiségi, hanem egyenesen lelkiismereti kérdés, hogy megint és folyton folyvást felszólaljanak: a despotismusnak ezen modern kiadása ellen, mely semmi által sem menthető, s még kevésbé igazolható. De mióta a magyarosítási fanatismus, még a családi nevek megváltoztatásán is

fáradozik, s mióta mind a két országban, magyarosítási egyletek alapítottak, s ezek számára alapok gyűjtetnek, valóban mondhatni, hogy azóta a nemzeti élet ellen irányzott ama merénylet, a legveszedelmesebb lelki betegségként jelentkezik, s ugyanennek meggyógyítására közreműködni, a jobb gondolkodásuaknak komoly kötelességévé válik.

A program 5-ik pontja.

Komoly aggodalmakkal eltelve az illető hitfelekezetek különös járulékaiból fenntartott egyházaknak vallás-szabadsága es autonómiája végett, s tekintettel ama veszélyekre, melyek néhány ezer, kizárólag a román népnek és egyházainak vagyonából fenntartott iskolában, az oktatás szabadságát minden oldalról fenyegetik és aláásni iparkodnak, ennél fogva az értekezlet kötelességének tartotta, hogy a közvéleményt felvilágosítsa ezen jogeltiprás és a lelküsmeret háborgatása felől, melyre semmi elfogadható ok nincs, hanem pusztán azon ürügy alatt követték el, hogy ha a román nemzet iskolái és egyházai hamarjában meg nem magyarosítottak, magát a magyar államot fenyegeti az elpusztulás. De a románok úgy vannak meggyőződve, hogy Magyarország és Erdély mintegy 10 milliónyi nem magyar lakosainak megmagyarosítása, korántsem lehet azon varázseszköz, mely az állam létét és boldogulását biztosíthatná. A legáltalánosabb magyarosítás, már önmagában véve, absolut lehetetlenség, pusztá illusio, haszontalan időveszteség egy emberkor idejében, s egy olyan utópia, mely könnyen végzetteljessé válhatik; s még sokkal veszedelmesebbé lehet a lelküsmeret háborgatása. A román nyelvnek az egyházban és iskolában való fenntartása, századok óta, vallási dogma jellegét vette föl; ennél fogva mi egy fanatikusnak sem ajánljuk, hogy azt vagy egyenesen, vagy alattomos utakon megtámadja.

A hazafiság eszméje és ennek kifejlődése.

Minden állam létezésének s további fennállásának megvan a maga logikája s a maga létjogosultsága; a magyar állam korábbi és mostani fennállásának ezen jogosultságát, bárki a történetből felismerheti. De ebben a nyelvek egyesítése és egyése, soha helyet nem foglalt, már pedig nem egy nehéz időben

végbemegetett volna ez egyesítés, s mégis az állam hanyatlása feltartóztatható nem lett volna. Korántsem a nyelvek kiirtása, hanem a teljes nemzeti szabadságban kifejlődött hazafiság eszméje az, mely az állam létét biztosítja, persze nem központosítási, hanem a mint mindig volt, foederalistikus alapokon.

A foederalismus alapelve az, melyen a Habsburg dynastiának egész birodalma, a századok folyamában, felépült, s hasonlóképen a magyar királyság is, létét, növekedését, csupán a foederalismus elvének köszönheti. A sajátképeni Magyarország soha sem volt egyéb, mint valóságos agglomeratuma az egymással szövetkezett megyéknek, melyek közös célul a kölcsönös védelmet tűzték ki, s melyeknek feje a király volt, ki szabadon választott, s a confoederált állam egységének és méltóságának benn és kifelé, s egyszersmind a legfelsőbb végrehajtó hatalomnak képviselőjeként, mindnyája fölé helyeztetett. Hasonlóképen az önkényes foederatio elve szerint, Magyarországhoz más szomszéd országok is csatlakoztak, mint: Erdély, Horvátország, Szlavonia, Dalmácia, s koronként Galliczia is. A kitűzött cél rendszerint a kölcsönös védelem volt, s ama történetirók fecsegése, kik még mindig azt állítják, hogy a magyarok ezen országokat a fegyver erejével hódították volna meg, csupa hiu dicsekvés. Eltekintve attól, hogy napjainkban igen veszélyes dolog pusztán az ököl-vagy hódítási jogra hivatkozni, mely addig tart, míg a hódító még erősebb ökölrel nem találkozik, még azonfelül ezen jogtalan jog a barbárság és szolgaságnak szégyenítő bélyegét hordja magán, mely gyűlöletre és boszura hív ki.

Erdély fejedelemség is, mint autonom ország, szintén foederalistikus állam volt, három, maguk fenntartására és kölcsönös védelemre egymással szövetkezett nemzetiségből összetéve, körülbelül mint Svájc, mégis azon különbséggel, hogy Erdély, földrajzi fekvésénél fogva, mindenkor aránytalanul nagyobb és gyakoribb veszélyeknek volt kitéve, mint ama köztársaság, s hogy saját önfenntartási ösztöne készítette arra, miszerint önkényt egy más országhoz csatlakozzék, persze nem mint meghódított rész, s mint a veleszületett jogokból kivetkőztetett rabszolga, hanem mint a legtágabb értelemben vett szabad ország.

Ugyanezen foederalistikus elv szerint Európában több más állam is képződött és tömörült, még pedig egészen homogen, ugyanegy fajhoz és nyelvhez tartozó népeknél is.

A foederalistikus elvnek, valamint az ehhez illő rendszernek alkalmazása, Magyarországra nézve már az állam megalapításakor föltétlenül szükséges volt. S ugyanezen a dolgok természetéből folyó parancsoló szükségesség, a jövőre is szól, még pedig annál inkább, mert Magyarország polyglott állam, s egyuttal olyan, melyben nem valami vad barbár,* hanem többé kevésbé az evangeliomi alapelvekben, saját nemzeti egyediségök öntudatára és ismeretére ébredt keresztény nemzetiségek laknak, s mindegyike ezen nemzetiségeknek saját nyelvvel és irodalommal bir, mely sokkal jobban kifejlődött, semhogy ezentul más idegennel felcseréltetni akarhatna.

Ismételjük itt is, hogy Magyarországnak jelenlegi rendszere, mely a lehető legszigorubb központosításra, továbbá a köz-és a magánéletnek, teljesen egyformává egyengetésére, s végre minden nem magyar nyelvnek végképeni száműzésére törekszük, soha de soha sem fogja ezen céljait elérni; mert a mondott rendszer természetellenes és zsarnoki, tehát az állam lakosainak óriási többsége előtt gyűlöletes, persze gyűlölik és küzdenek ellene a románok is, kik abban az ország bukását világosan előrelátják.

S hogyne lennének a kedélyek felizgatottak? midőn a világi hatalom, magyarosítási buzgalmában, az oltárokig hatol. S a legfelsőbb felügyeleti jog ürügye alatt, meg sem elégszik jogával circa sacra, bár a modern tudomány szellemében ez sem illeti meg, hanem megkísérli azt is, hogy a jogot in sacra igénybe vegye, a mennyiben az illető hívők kifejezett akarata ellen, püspököket kinevez, s felhívja ezeket oly politikai ténykedésre, mely a püspöki méltóságot a legnagyobb mértékben kompromittálja.

A magyar államférfiak sokkal jobban cselekednének, ha a helyett, hogy a kedélyeket a mondottak által folytonosan nyugtalanítják, teljes erejükből közreműködnének az állam consolidálásában, a majdnem elkerülhetetlen pénzügyi bukás elhárítása, valamint az igazságszolgáltatásnak nem egy káros befolyás elleni erélyes megvédelmezése által.

A dualismus.

Még hátra volna, hogy a román értekezlet programjának 9. pontjával is foglalkozzunk; de miután az értekezlet kijelenté, hogy a nemzeti párt, mivel a dualismus kérdése ma nincs a napirenden, idevonatkozó ítéletét a kellő és alkalmas időre tartja

fenn, tehát azt itt mi is teljesen mellőzhetjük, és pedig annál nyugodtabb lelkiismerettel, mert hiszen a dualistikus rendszer 15 éves fennállása után, annak szomorú eredményeit, egész Európa jól ismeri, s ezen két országnak román nemzetiségű lakossága, ama rendszer megalkotása és létesítésében, nemcsak közre nem működött, hanem hála a fennebb említett választási törvénynek, s másnemű machiavellistikus és erőszakos rendszabályoknak, a birodalom ezen valódi életkérdésére nézve, még csak véleményét sem fejezhette ki.

A román nemzetnek a maga jogos követelései melletti állhatatossága.

Igen nagy tévedés lenne, ha valaki, roszakaratu információk által félrevezetve, magát azon hitre engedné tereltetni, mintha a román nép csupán a legujabb időben ébredt volna fel arra, hogy Magyarországon és Erdélyben a többi népekkel egyenlő politikai jogokat vegyen igénybe, valamint nemzeti létezési jogát követelje. A román népnél, saját nemzetiségének öntudata, sohasem hiányzott. Igaz ugyan, hogy némely kedvezőtlen idők folytán, nagyszámu nemes és patriczius családok, majd hitfelekezeti, majd pedig nemzeti tekintetben is elpártoltak, sőt a zászló elhagyása után még a nép elnyomására is közreműködtek; de a népnek myriádjai megmaradtak azoknak, a mik voltak, tudnillik: románoknak, ezen nép nyelve s geniusza és jelleme szerint, hagyományaik és erkölcsaikhez képest, Briareusként, hazájok földjéhez, a véres üldöztetések daczára, mindenkor hivek; s valóban egy fontosabb történeti korszak sem mult el a nélkül, hogy meg ne ujitották volna követeléseiket mindazon jogaikra nézve, melyek különösen 1540—1600, évek között, mikor Magyarország legnagyobb részt a török uralom, s Erdély ennek védnöksége alatt állott, veszendőbe mentek. Legtöbb nemzeti, politikai és egyházi jogától a román nép, a török védnökség árnyékában, s török segélylyel fosztatott meg. De mihelyt a török hatalom Magyarországon megtörtetett, s Erdély I. Lipót római császár alá jutott, mindjárt megjelentek a románok, az akkori viszonyokhoz képest papságuk által képviselve, a császári udvarnál, hogy elveszett jogaik helyreállítását reklamálják s kérelmezzék. Míg Károly lotharingiai herczeg 1687-ben Erdélybe bevonult, s hadi tanácsával együtt

Balázsfalván időzött, hogy az erdélyi országgyűléssel a 28 pontból álló *) előleges egyezmény iránt alkudozzék, ugyanekkor a románok vezérférfiai, a metropolitával élőkön, részint a nevezett hadvezérhez, részint pedig közvetlenül Bécsbe siettek, hogy miként magától érthető, azon esetre, ha Erdély a Habsburg ház uralma alá jut, s ezen ország közjogai körül a föltétlenül szükséges reformok létesíttetnek, kieszközöljék helyreállítását a román nemzet és egyháza jogainak is, melyek különösen a legutóbbi 100 év alatt végképen megvetve és eltaposva voltak, a mint ez néhány törvényczikkből látható, melyek a 17. század törvényhozásának gyalázatát képezik.***) Körülbelül 1687-ig, a róm. kath. vallás és egyháznak jogai is, bár ezeket Erdélyben több korábbi törvény megállapította és biztosította, a protestáns felekezetű törvényhozók és fejedelmek által, egészen úgy mint a románokéi, gyakran megsértve lettek. De ezen körülmény a mi elődjünket annál jobban felbátorította arra, hogy Bécsben kereszenek menedéket, mert hiszen remélniök szabadott, hogy a császári udvar, saját vallása jogainak legközelebbi restaurációja alkalmával, a román népet is védelme alá fogja venni, annyival is inkább, mert előreláthatólag rövid idő múlva, nemcsak ennek plátói ragaszkodására, hanem egyszersmind karjaira is szüksége lesz, s valóban ez úgy is volt.

A románok ezen fellépésének következménye az lett, hogy köztük és ellenfeleik között a leghevesebb politikai és felekezeti küzdelmek egyike támadt, ama küzdelem, mely az egész 18. századon át tartott, s a 19. századba is átment s még ma sem ért véget. A küzdelem az első években, keresett módon csupán az egyház terére szorítkozott, s az ellenfél itt még okmányhamisításoktól sem riadt vissza. Hogy tudnüllik necsak a román népet, hanem ennek vallását és egyházát is megsemmisíthessék, később és pedig I. Lipót halála után, elég vakmerők voltak s egy császári diplomával, az ugynevezett másodikkal, léptek fel, mely 1701.

*) Carolus Szász: Sylloge Tractatum aliorumque actorum publicorum etc. Claudiopoli, 1833.

**) Többi között: Approbatarum Const. Partis I. Tit. 1. art. 3. Tit. VIII. art. 4. Tit. IX. art. 1. Part. III. Tit. V. art. 1. Tit. III. art. 1. Part. V. Edictum XXXIX. Edictum XLII. XLIII. XLIV. ex articulis annorum 1620. 1622. 1650. Item ex Compilatarum Constitutionum Part. I. Tit. I. art. 9. et 10. anni 1665. Hozzájárul még: a proselytákról szóló 1568. évi január 6-iki XIII. art.

márczius 19-iki kelettel van ellátva, s mely apokryph, becsem-pészett, koholt s 15 pontból áll; de valahányszor arra szólítottak fel, hogy mutassák be az eredetit, vagy küldjék le Bécsből az erdélyi guberniumhoz, bizonyítsák be megtörtént regisztrátását és kihirdetetését, soha sem voltak képesek egyebet előmutatni, mint költött másolatokat. Persze a hatalom az ő kezökben volt, tehát durva erőszakkal mégis keresztülvitték a hazug iratban foglalt pontokat, míg végre Mária Terézia alatt 1743. és utóbb 1752-ben, a felsőbb meghagyás folytán megejtett legszigorubb vizsgálat után, az egész világ meggyőződhetett arról, hogy a románok ellen addig egy apokryph, hamis, pokoli diploma alapján s értelmében jártak el. *)

Eközben a birodalom s persze ezzel Erdély is, az 1740. év körül, azon korszakba lépett, melyet a *pragmatica sanctio* vagyis azon alaptörvény időszakának nevezhetünk, melynél fogva a császári és királyi trónra vonatkozó örökösödési jog, a női utódokra is kiterjesztett. A mi elődjünk ezen időszakban sem rakták kezeiket az öleikbe, hanem felhasználták a Mária Terézia alatt tartott országgyűlések alkalmait, hogy ezen nép számára, mely a közös hazának folyton legsúlyosabb s legtöbb terheit viselte, az őt megillető jogok restaurálását sürgesse; ugyanennek következtében alkottattak az 1774. évi V. és VI. t. cz. ek, melyek a görög-kath. klerust némileg megnyugtani látszottak, de a népet továbbra is meghagyják az elnyomatás és roszt bántalmód alatt, míg az 1753. évi V. t. cz. a legsúlyosabb bántalmazások egyikét tartalmazza azok közül, melyek a görög-keleti orthodox vallás román papságának valaha szemei közé szórattak. De a románok még ama törvényczikkekért is meglakoltak, mert legjobb megyés püspökeik egyike száműzetett s később Rómában vértanui halált szenvedett, s a görög-keleti püspökség, II. József császárig, valamint választási joguk is, ez utóbbi 1809-ig, eltöröltetett.

Az összes jogok és művelődési eszközök, melyeket a románok 1740-től 1790-ig, tehát 50 év folyamában, lassanként ki-küzdöttek és megszereztek, mindig csak császári rendeletek és leiratok útján szereztek meg, s a bár alkotmányos, de a ris-

*) Lásd ezen igen érdekes történeti episodra nézve, a kimerítő kritikai tárgyalást, a Gyula-Fejérvári és fogarasi román egyházak synodalis aktáiban foglalt közügyiratok alapján, Moldovanu M. Jánostól, I. köt. Balázsfalva, 1869, a 178—185 lapokon.

tokratikus, türelmetlen és a legnagyobb mérvben önző törvényhozás, semmit sem nyújtott nekik. Egy egész kötetet tölthetnének be, azon császári leiratok, elhatározások és elintézésekkel, melyek a Souverainek részéről, a román nemzet javára, minden idegen jognak sértése nélkül, kiadattak, s melyeket az országos kormányzók, s a köztörvényhatóságok, miként itt mondani szokás *cum honore ad acta* tettek, hogy soha többé napvilágot ne is lássanak. Sőt a románok polgártársai még csak azt sem engedték meg nekik, hogy sajátjokból iskolákat állíthassanak fel, s a II. József abszolút uralma alatt nagy fáradsággal felállítottakat is, halála után, megint bezárták. Az oligarchiának jelszava az volt hogy: „az uralkodó megesküdtött arra, hogy a mi jogainkat, előjogainkat és kiváltságainkat fenntartandja, tehát esküszegést követne el, ha a románok számára is megnyitná a magasabb kulturához vezető utat.“ Igaz ugyan, hogy az erdélyi aristokratia soraiban, minden tekintetben nagy tiszteletre méltó kivételek is voltak, de ugyanezek mindenkor s a mai napig csak is kivételek maradtak.

De mindezen végnélküli küzdelmek és szenvedések sem voltak képesek, a románokat, sem megtörni, sem elcsüggeszteni. Alig hogy II. József halála után, fivére II. Lipót alatt az 1790—1792-iki örökre emlékezetes országgyűlés megnyitattott, mindjárt felléptek a román vezérférfiak, s Bob János és Adamoviciu Gerasim megyés püspökökkel élükön, az uralkodóhoz két nemzeti kérvényt nyújtottak be, melyek közül a nagyobb és jelentékenyebb, egyuttal a román nemzet eredetéről és jogairól szóló, rövid, történeti értekezésnek tekinthető.*)

A románok által a mondott kérvényben előadott s jól indokolt követelések, a következő 5 pontban foglalvák össze:

1. A románok ellen használt gyűlöletes és meggyalázó elnevezések, melyek az országos törvényekbe is átmentek, miután ezek a törvényhozás és a törvényhozókhoz nem méltók, sőt ezekre nézve megszegyenítő, töröltessenek el és küszöböltessenek ki, s egyidejűleg a nemzet, minden polgári és politikai jogaiba, újra visszahelyeztessék.

*) Kinyomatott Kolozsvárott, 1791-ben ezen czim alatt: *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae, jura tribus receptis nationibus communia postliminio sibi adseri postulantium*. Ellenséges kritikai jegyzetekkel, Edertől. Kis negyedrét, 59 lap.

2. A román nemzet számára, újra azon helyzet biztosítassék, melyet az erdélyi nemzetek között, 1437-ig elfoglalt.

3. A keleti valláshoz tartozó nemzeti klerus, minden kivétel nélkül, azon jogokban részesíttessék, melyeket a többi országlakosok klerusa élvez, s községi és városi lakosaik, az erdélyi status rendszerét alkotó többi nemzetek klerusa, nemessége és lakosságával, teljesen egyenlő elbánásban részesüljenek.

4. A megyékben (törvényhatóságoknál) és községekben, az országgyűlésen, a bécsi udvari kancellariánál, az országos kormányzóknál, s az összes országos dikasteriumok és hatóságoknál, a közhivatalnokok megválasztása, kinevezése és előléptetése alkalmával, helyes arány szerint, román nemzetiségű egyének is alkalmaztassanak.

5. A megyék és más törvényhatóságok, melyekben a románok a többi nemzetiségűeket számra nézve felülhaladják, román, vagy a körülményekhez képest magyar-román, vagy szász-román neveket viseljenek, vagy mellőztessenek el végképen az eddigi, nemzetiségek szerinti elnevezések, s a folyóktól vagy a városoktól származtatott nevek lépjenek érvénybe; s végre a jövőben minden lakosa az országnak, nemzetiségi és vallási különbség nélkül, kiki a maga állása és méltósága szerint, ugyanazon szabadságoknak és jótéteményeknek örvendhessen, s hasonlóképen a közterheket is egyformán viselje.

Lám ezek s csak is ezek voltak a román nemzetnek szerény követelése, 1790—1792-ben, midőn Franciaországban az egész emberiség számára minden emberi jog proklamáltatott.

II. Lipót császár, mint Erdély nagyfejdelme, tehát souverainje, a két kérvényt, kabinetje útján, az erdélyi kancellariához juttatta, mely azokat a guberniumhoz és az országgyűléshez tette át, s világosan meghagyta ez utóbbiaknak, hogy beható méltatásban részesítsék, s végre valamit a románokért is cselekedjenek.

Szülőink és elődjünk kimerítő értesítéseket hagytak reánk arról, mily óriási izgatottsággal és dühvel fogadta az országgyűlés, a románoknak ezen két szerény kérvényét, s valóban a helyett, hogy e lépést a legegyszerűbben a minden egyest és a népeket megillető kérvényezési jog gyakorlatba vételének tekintette volna, közel állott ahhoz, hogy gonosztevői merényletként tárgyalja, s a püspököket felségárulási perrel fenyegette azon esetre, ha kérvényeiket vissza nem vonják. Végre azonban, makacs

ellentállás, valamint a románokra rótt sok szenvedés után, belebocsátkozott az országgyűlés, hogy a császárnak a románok ügyében válaszoljon, s miként ezen országgyűlés irataiból kitűnik, a kérdésben forgó kérvényeket, majdnem csak is gunyosan elemezgette. De erre megalkottatott a közismeretes 1791. évi 60-ik t. cz., melynek erejénél fogva a görög-keleti egyház és ennek klerusa, mindennemű ügyeikre vonatkozólag, egészen egyszerűen az uralkodónak discretiója alá helyeztetett.

A mi magát a román népet illeti, reá nézve ama t. cz. csupán annyit tartalmaz, hogy azontul több közteherrel ne sujtassanak, mint a mennyit az ország többi lakosai viselnek. Polgári és politikai jogokról, a nép oktatásáról, a román klerusnak az erre felállítandó tanintézetekben leendő kiműveléséről, s a nép érdekében elkerülhetetlen reformoknak egész seregéről, egyetlen egy szó sem fordul elő; s jól megjegyzendő, hogy ezen guny az ország lakosságának roppant többsége ellen követtetett el, még pedig azon időszakban, midőn egész Európában a legáltalánosabb felforgatás uralkodott, s egyuttal azon időszakban, midőn az erdélyi románok közül sok ezeren, besorozva az Erdélyből, Bánátból, s Magyarországot öt legnagyobb megyéiből kiegészített ezredembe, a törökök és francziák elleni háborukban, a trónért és a hazáért, vagy igazabban az oligarchikus uralom fenntartásáért vértettek. Az országgyűlés ezen minősíthetlen bánásmódjának, a románok kedélyeit annyival is inkább el kellett keserítenie, mert az egész világ látta és tudta, hogy a lakossághoz viszonyítva tulszámos, nagy, közép és kis, hűbéri, kiváltságolt aristokratia, nemcsak átörökíthetési joggal bírt, s minden lehető előnyöket élvezett, hanem fel is volt mentve minden adó és közteher alól, sőt még arra sem volt kötelezve, hogy hadi szolgálatot teljesítsen, s a trónért és a hazáért vérét ontsa. Csupán a népnek tömege, a törvényekben éppen az aristokratia által ugynevezett „*misera contribuens plebs*“, sujtatott az ország minden lehető, munka, vagyon és vérbeli közterheivel, s még a karjaival szerzett jövedelemből, azonfelül, myriádjait azon családoknak, melyek gyakran a közjó körüli legcsekélyebb érdem nélkül, megnemesítették, táplálnia és hizlálnia kellett. S ugyanezt Mária Terézia és fia József, valamint ennek fivére II. Lipót, beismerték s világosan és határozottan ki is mondták, hogy akkoriban Magyarországon és Erdélyben rettenetes zsarnokság uralkodott.

A császár azon leirataiban, melyeket báró Rall Christian hadparancsnokhoz, mint meghatalmazott biztoshoz intézett, fömlítette az új törvényjavaslatokat, melyek az 1790. évi deczember 21-én megnyitott országgyűlésen, tárgyalás alá bocsátandók. Az első javaslatban (propositio), 4. sz. a. kijelenti a császár, hogy úgy az országgyűlésen, mint a municipiumokban, sok súlyos visszaélés támadt (*plurimi gravissimique abusus irrepserunt*). S az 5. pontban a császár azt követeli, hogy egy urbarium, vagyis ruralis törvény, állíttassék össze és szavaztassék meg, hanem akként, hogy a lakosság földhöz kötött szolgasági állapotának megszüntetésével, a nép többé testi bántalmakkal ne illettessék, személyi szabadsága visszaadassék, tulajdona és tulajdoni joga törvényileg biztosíttassék, s egyáltalában keserű sorsa megenyhíttessék. *)

II. Lipót császár 1792. évi márczius 1-én, Magyarországnak s az erdélyi országgyűlés és kormányzéseknek aristokrátiájával folytatott nehéz küzdelmek után halt meg. Tudnillik II. Lipótnak, rövid uralkodása alatt, valóban dicséretes szándéka az volt, hogy egyrészt némely reformokat, melyek fivére II. József részéről absolutistikus módon léptettek életbe, s melyek fölötté üdvösek voltak, pótlólag alkotmányos uton megmentsen, s másrészt engedmények, jogok adományozása, valamint az által, hogy népét a törvény védelme alá helyezi, bölcs intézkedéseivel az olyan katasztrófákat, mint a milyenek például Franciaországban, vagy részlegesen Erdélyben 1784-ben előfordultak, birodalmától távol tartsa. A magyar országgyűlésen csakugyan sikerült is neki, még a görög-keleti egyházra nézve is, ennek püspökeit mágnási rangra s a felsőház tagjaivá emelni, s néhány szabadelvű törvényt megalkotni. De az erdélyi országgyűlésen, a hogyan ez össze volt állítva, a császári ház csak is a legnagyobb nehézséggel volt képes, egy egy lépésnyire előbbre haladni, mert

*) Ezen császári leirat az eredetiben az urbariumra vonatkozólag így hangzik: „*Sublata servitute jobagionali colonorum in fundis dominorum terrestrium propriis degentium, arbitrariisque corporis paenis afflictivis interdicitis personalis illorum libertas, liberaque de quaesitis suis juribus disponendi facultas, ultra praejudicium juris proprietariorum fundi, publica lege sanctiatur, generatim vero conservationi plebis tributariae prospiciatur atque idonea quaerantur media, quibus inopia statusque contribuentium sublevari illorumque conditio melior reddi possit.* (Protocollum diaetale an. 1790—1 pag. 44).

az oligarchia a maga rozsdás és embertelen kiváltságaiból egy cseppet sem akart elengedni.

A leirat 6. pontjában megjegyzi a császár, hogy azon adó, melyet maga s egyedül a nép fizet, s melyből semmi sem terheli az aristokrátiát, igen súlyos „*valde gravis*“; a leirat 8. pontjában azt kívánja, hogy a közhivatalokra a nem nemesek is alkalmaztassanak; s a 9. pontban röviden kijelenti, hogy az ország igazságszolgáltatása igen rossz, a mint csakugyan ilyen is volt.

Lipót fia, Ferencz császár, a legelső években atyja nyomdokain haladt. Bécsben 1792. évi május 26-án kelt s összesen 54 határozati pontot magában foglaló leirata által, felhívja a 46. pont szerint az országgyűlést, hogy a görög-keleti románok előtt is megnyissa az utat: mindazon közhivatalok és állami tisztségekhez, melyek valamely különös törvény által a kiváltságolt felekezeteknek fenn nem tartatnak.

S egyuttal az 1791. évi augusztus 9-iki országgyűlési felíratra visszavonatkozólag, melyben a románok kérvényei oly mestersegesen s egyszersmind sértőleg tárgyalattak, felhívja az uralkodó az országgyűlést, hogy a román ifjúság közoktatási ügyében törvényjavaslatot terjesszen elő. (*Acta diaetalia anni 1792. pag. 110.*)

Erre az országgyűlés, ugyanazon évi szeptember 20-iki üléséből kelt előterjesztésében, a császárnak azt válaszolja, hogy ezen ügyeket is az egyházi bizottságnak (*systematica deputatio*) fogja kiadni, egy tervezet kidolgozása végett, de akként, hogy lehetséges legyen, a románok között a magyar nyelv ismeretét is terjeszteni.*) Ez sem többet sem kevesebbet nem jelent, mint hogy a románok összes követelései itéletnapig elhalasztatnak, miként ez csakugyan így is történt, mert hiszen az országgyűlésnek a románokra vonatkozó összes ígéretei, a korszakalkotó 1848. évig semmivé olvadtak. Korosabb egyéneink még igen jól visszaemlékeznek a különben nyilvános ügyiratokban is fenntartott azon esetekre, hogy valahányszor a császári udvar, a románok kérvényei által indítva, bármely a románok

*) A Szentegyházi dolgokra rendeltetett Deputatióknak kötelessége lészen, hogy az Oláhságnak kimiveléséről és szelidebb erkölcsre leendő oktatásáról való planumban, a Magyar Nyelvnek közöttük való elterjesztéséről igyekezzen valami jó módnak elintézését gondolni. (*Acta diaetalia an. 1792. pag. 311.*)

kiművelésére vonatkozó intézkedést tett, ugyanezt az országos hatóságok mindig ad acta tették. S persze ezt annál könnyebben tehették, mert a románok részéről, kik csak a legvégső szükség esetében s egészen rendkívüli körülmények között bocsátattak valamely közhivatalra, semmi ellenőrzés sem történhetett.

Persze ezen példátlan ellenkezés és engedetlenség csak úgy magyarázható meg, ha ismerjük azon elemeket, melyekből az erdélyi országgyűlés összetéve volt. Történeti visszaemlékezésül, s hogy némely olvasóink kíváncsiságát kielégítsük, az 1790. évi december 21. ére egybehívott erdélyi országgyűlés lajstromaiból, néhány jellemző számot, felemlitünk. Az országgyűlés összes tagjainak száma 440-re ment, kiknek egy része megválasztatás utján jutott oda, de legnagyobb részben a kormány által kinevezett ugynevezett regalisták voltak; már maga az összes szám olyan, mely akár egy 20 millió lakossal bíró államnak is elegendő lehetne. Ugyanezen 440 képviselő közül, a hűbéri megyékből, vagyis az arisztokraták által a maguk köréből megválasztva volt 33, továbbá 15 székely, hasonlóképen a székelyek által választva; 27 szász, a szászok által választva; a városok, mezővárosok és néhány kiváltságos község által küldött 38; két klostrom képviselőjeként 2 pap, tehát összesen 115 választott képviselő, s ezek között a megyeiek soraiban, magasabb műveltségű magyarok hiányában, körülbelül 5 nemes román. A megválasztott képviselőkön kívül, kinevezettek és az országgyűlés tagjaiul meghívtak: a magasabb és középső arisztokráciából 316 egyén, s végre 9 mondd kilencz magasabb arisztokratai özvegy, azon joggal, hogy maguk nevében meghatalmazottakat küldhetnek az országgyűlésre. S az összes regalisták között egyetlenegy román volt elismerve, jelesül a balázsfalvi görög-kath. püspök Bob János, s más senki sem.

Igaz ugyan, hogy a regalisták soraiban, sok a korábbi nemzedékek idejében renegáttá lett román is előfordult, még pedig az ország legelőkelőbb családjaiból, például Józsika, Naláczy, Barcsay bárók, Kendeffy, Kemény, Teleki, Mailáth, Vass grófok, valamint az előkelő, de nem bárói vagy grófi családokból, például Gáll, Katona, Berivoi Boér (más néven: Dudescu, bukaresti eredetű), Zeyk, Kenderessi, Mara, Csóka, Vidrai, Pogány stb. stb., de ezek már régóta száz számra a magyar-erdélyi arisztokráciába bekebelezve voltak ugy,

hogy tőlük mint románoktól, a román nép, semmit sem várhatott. Egy másik része az előkelő, nemes, nem renegát román családoknak, a legnagyobb nehézségek között, s csupán a császári udvarnak, különösen II. József ótai védelme alatt, a polgári, egyházi és katonai pályán hatolt fel a magasabb társadalmi körökbe. Sokan ezen családok tagjainak soraiból, az állam, a trón, a haza, a nemzet, s az egyház körül, igen nagy érdemeket szereztek; de véghetetlenül nehéz volt nekik, a kompakt tömegben szövetkezett aristokrácián s ennek előítéletein részt törni, melyekkel magának a császári udvarnak is minden időben oly nagy kellemetlenségei voltak.*)

Hogy az erdélyi és a magyarországi aristokráciának a törvényhozás és a kormányzat körüli solidaritásáról, még világosabb fogalmat alkothassunk, megjegyezni kívánjuk, hogy például a regalisták között: a Teleki családnak 10 tagja, Bethlenéknak 9, Halleréknak 8, s Horváthéknak 6 tagja, továbbá 5 gróf Gyulay, 5 Kemény, 5 Barcsay, 4 Bánffy stb. stb. találtatott. Hasonlóképen állt a dolog a kormányzéseknek 16 tanácsos tagjánál is; az országgyűlés és a kormány sokkal inkább néhány száz családnak monopoliuma volt, mint sem az ország és népnek tulajdona. Ugyanebből könnyen megfejtendő, nemcsak a románok jogos követelései ellen makacsul nyilvánított ellenszegülés, hanem a császári udvarnak abbeli törekvése is, hogy az erdélyi alkotmány korlátjait lehetőleg kiterjessze, s végre Ferencz császárnak ellen-szenve, az országgyűléseknek további egybehívása iránt, mert hiszen ott az aristokraták és patricziusok vitáira, s különleges érdekeikre, egész évek elfecséreltetni szoktak.

Lám ez volt az oka, hogy I. Ferencz császárnak 43 évig tartott uralkodási ideje alatt, az évenkénti országgyűlések helyett, még csak az 1794 5. s 1809 10. évek hivattak egybe, tehát a legizgatottabb s legvégzetteljesebb időben, midőn a politikai ügyekre a legnagyobb mérvű befolyást a fegyverek zörgése

*) Ama román családokhoz, melyek a jelen század elejéig nem lettek renegátok, valamint ama többiekhez, melyek bár magas társadalmi állás és méltósághoz jutva, mégis románok maradtak, legalább is ugyanannyian számíthatók, mint a hány renegát család van; például említjük Duca Péter, Moga, Calliani cs. k. tábornokokat, Mehes, Costa István, Popp Sámuel udvari és kormányzészki tanácsosokat, báró Nopcea Elek kancellárt, Nopcea Bazilt az előbbinek fivérét; de végre is kimerítő lajstromoknak itt nem lehet helye.

gyakorolta, s persze ezen országgyűlések tárgyalásai már e miatt is, igen terméketlenek voltak. Az 1795-től 1815-ig terjedő husz év alatt, a birodalomban lévő románok tömege számára, politikai tevékenykedésre, semmi alkalom sem nyilhatott, s legföljebb csak is arról lehetett szó, hogy az illető ezredek, legnagyobb részt a románok soraiból, folytonosan kiegészíttessenek; mert hiszen a nemesség a katonai szolgálat, s még az adók alól is, felmentve volt. S hozzájárult a súlyos, hűbéri jobbágyi szolgasági állapot, mely évenként 104. s néhány községben 208 munkanapra, s a föld terméseiből a tizednek, a nemesség, a fiskus és az evang. lelkészek részére való beszolgáltatására is kötelezett.

Az 1834-iki országgyűléshez, mely Ferencz császár uralkodása alatt a legutolsó volt, a román püspököknek még csak kérvényeket sem szabadott benyújtaniok. Különben ezen országgyűlés a kormánynak és a császári udvarnak annyira ellenszegült, hogy a császár kénytelen volt annak összes határozatait megsemmisíteni, s magát az országgyűlést 1835. évi február 6-án fel is oszlatni olyképen, hogy tagjainak a gyülesteremből szuronyok között kellett eltávozniok.

Midőn 1837-ben a kedélyek látszólag kissé lecsillapodtak, ekkor Ferdinand császár Nagyszébenbe újabb országgyűlést hívott egybe. A görögkeleti román püspök, névszerint Moga Bazil, hívói által folytonosan ostromoltatva, megint egy a románok panaszaira és sérelmeire vonatkozó kérvényt terjesztett az országgyűlés elé, de ez is a kivánt eredmény nélkül maradt.

Ugyanekkor az aradi és bánáti püspöki megyék román lakosai, egyházi autonómiájokra nézve, a legnagyobb üldöztetéseket voltak kénytelenek elszenvedni.

Az 1841—1843-iki erdélyi országgyűlés alkalmával, a román praelatusok, népok által felkérve és ostromolva, újból egy kérvényt adtak be, s feltárták, 10 pontban, elnyomatását azon román lakossági osztályoknak, melyekkel a hűbéri törvényeknek ugy világos betűje, mint szelleme szerint, teljesen ugy mint a magyar és német nemzetiségű szabadokkal, tehát mint polgári és politikai jogokkal felruházott emberekkel kellene elbánni. De a beadott kérvény, daczára a románok két évi buzgó közbenjárásának, semmi más eredményre nem vezetett, mint hogy egy csupa ármánykodó egyénekből összeállított bizottsághoz utasított,

mely feladatává tette a románokat a százszokkal végképen összeveszíteni, hogy a románok figyelme ez által elvonassék ama törvényjavaslatoktól, melyek a román nemzetiséget, Erdélyben és Magyarországon, megfojtani s megsemmisíteni akarták, a mi részben csakugyan sikerült is.*) Tudniillik az 1841/2-iki országgyűlés, a helyett hogy az ország által sürgősen követelt reformokat tárgyalta volna, egy ép oly fantasztikus mint zsarnoki törvényjavaslattal lépett elő, mely a román nép számára tíz évi záros határidőt tűzött ki, mely ideig a magyar nyelvet meg kell tanulnia. Ezen merész lépésre az erdélyi országgyűlést, a magyarországinak példája bátorította fel, melynek 1836-ban sikerült, egy az utána következő üléseken még meg is szigorított magyarosítási törvényt megalkotni. A felhozott törvényjavaslatnak első betekintése után, a legáltalánosabb elégedetlenség keletkezett, a románok által lakott összes vidékeken, fel a bécsi kabinetnek titkos irodájáig; a balázsfalvi consistorium egy igen sikerült óvást terjesztett az országgyűlés elé; román férfiak eltökélték magukban, hogy nyelvök és nemzetiségök érdekében, a legvégsőre is elég merészek lesznek, s felszólaltak a két fennállott folyóiratban, persze okkal móddal, hogy a durva censurának ollóját is kikerülhessék. A törvényjavaslat az uralkodó által elvetetett, ez volt a románok negatív és ephemer nyeresége, az egész 1841/2-iki hosszú országgyűlési időszakból, mely ismét a legterméketlenebbek egyike volt. S legfeljebb azon egyedüli vigaszuk maradt, hogy ezen időszakban is, nemcsak felébredt, hanem egyszersmind megerősödött nemzeti öntudatuknak, újabb, hangosan szóló bizonyítékát adták.

Az 1846 7-iki országgyűlés munkálatai közül csupán az az egy érdemel említést, hogy a legteljesebb vaksággal egy urbarialis törvény alkottatott, melynek erejénél fogva a kiváltságokon kívül állott lakosságtól, jelentékeny birtokrészeket kellett volna elvenni, s a nemességnek kiterjedt birtokaihoz hozzácsatolni. Ha ezen, több mint önző törvény, valaha végrehajthatott volna, az európai világ megélte volna azon eseményt, hogy a nem nemes magyar nép és a nem nemes román nép, egymással

*) Lásd: Ilarian Papiu A. Felső Dácia románjainak története; Bécs, 1851. I. köt. 128—137 l. A román kérdésnek a bizottság általi halasztgatása csak 5000 frt. ba, s a kérvény czáfolata 50 arany tiszteletdíjba került.

szövetkeznek, hogy családjaikat a legalacsonyabb rabszolgaság árán is, a meztelenség és az éhhalál ellen megóvhassák. A továbbiakra nézve kellő értesítéseket nyújtanak maguk az ügyiratok, azon országgyűlésről, melyhez hasonló az akkori európai alkotmányos országok egyikében sem fordulhatott elő.

Az 1848. év és a következő évek.

Mindeddig csak is röviden, s korántsem a dolog fontosságához mérve, kimutattuk, hogy a román nép, Erdély nagyfejedelemségben és Magyarországon, minden időben s különösen 1690. óta a közel 200 éves osztrák időszakban, nagyszámu bizonyítékait adta saját léte öntudatának, valamint nemzeti jogainak, s abbéli forró kívánságának, hogy a despotismus nyomásától mielőbb megszabadulva, a jól felfogott szabadság védelme alatt, a valódi műveltség felé előrehaladhasson, s a bizonyára ezerszeresen megérdemlett jóléthez eljuthasson. Mert hiszen az ő fiai minden, a haza, a trón s a birodalom integritásáért folytatott hosszadalmas és iszonyatos háborukban vérüket ontották; verejtékével szerzett, sok millióra rugó évi járuléka, segítettek a kincstárt megtölteni; vállain, sőt karjain hordozta az egész, ugyanazon földön lakó aristokrátiát; s végre majdnem félbeszakítatlanul kénytelen volt elszenvedni a sok egyházi és nemzeti üldöztetést, melyeknek semmi más fontos okból alá nem vettetett, mint csak is abból, hogy 1000 éves nevéből, nyelvéről, nemzetiségéről és vallásáról, s emberi jogairól lemondani nem akart. De soha a román nép a maga öntudatát, akaraterejét, s jogainak erélyes védelme körüli kitartását, oly fényesen és meggyőzőleg nem nyilvánította, mint 1848-ban és a következő években. Annyi bizonyos, hogy a politikai katasztrófák ezen évében, Európának egyetlen egy öntudatos népe sem maradt érintetlen, s tevékenység nélkül, de a despotismusnak semmiféle nyomása sem volt rettenetesebb, mint az, mely a románokra nehezedett. A románok, addig, barbár, embertelen és kereszténytelen törvények nyomasztó igája alatt sohajtoztak, s ezen törvények, nemcsak az egész Habsburg birodalom szuronyainak hatalmával, hanem szükség esetében még az Ausztria elnöklete alatt állt frankfurti német szövetségnek fegyveres közbenjárása által is fenntartattak. S ennél fogva az 1848. évig, minden szabadabb

mozgás, valamint a jogoknak sikeresebb védelme csak úgy tekintethetett, mint a távolba való vágyakodás, s mint az idegen fogságba jutottnak abbéli kísérlete, hogy egy háromszoros falat áttörjön, vagy pusztá kézzel egy szuronyokból álló erdőn keresztülhaladjon.

Vége az 1848. év márczius havában, a szabadság és jog-egyenlőségnek az európai államokban hirdetett evangéliuma, a román néphez is eljutott. Az egész nép, minden felszólítás vagy külső befolyás nélkül, mindjárt azon volt, hogy lánczait, melyek terhelték, lerázza. Még ekkor ezen országban, sem a távirda, sem a vasutak, sem a naponkénti postai forgalom, nem voltak ismeretesek, s mégis a párizsi, bécsi és pesti, politikai és socialis fordulatok hire, a legszerényebb emberi lakásokhoz is elhatolt. April havában, a különféle vidékekről összesereglett románok, Balázsfalván gyűlést rögtönöztek, s felkérték a püspököket, hogy az országos kormányzéknek jelentse be a román népnek azon kívánságát, miszerint követeléseit, egy az ország minden részének képviselőiből álló egyetemes gyűlésen előadhassa. A kormányzék beleegyezését adta, s a gyűlés napjaul május 15-ét, s helyéül Balázsfalvát kitűzve, egyuttal meghatározta, hogy a gyűlésen két praelatus, két kormányzék-i tanácsos ellenörködése alatt elnököljön. De milyen jelenet! A legföljebb 400 választott tag helyett, egyszerre, a legtávolabbi, románok által lakott vidékekről, több mint 40,000 egyént lehetett együtt látni, kik önelhatározásukból jöttek el, mert hiszen senki által meghiva nem voltak, sőt ellenkezőleg a politikai hatóságok és a nemes földbirtokosok visszatartóztatták őket, s megjelenésök miatt sokan testi és fogsági büntetésekkel sujtattak. A gyűlés három napi vitatkozásainak eredményei, ezen nép nemzeti öntudata s életereje felébredéséről, a legfényesebb bizonyítékot szolgáltatta, annyival is inkább, mert a gyűlés, maguknak a kormányzék-i tanácsosoknak az illető jelentésben foglalt vallomása szerint, példás rendben és szabályszerűen folyt le. A gyűlés követelései, 16 pontban egybefoglalva, a myriádnyi jelenvoltaknak a szabad ég alatt letett ünnepélyes esküjével megpecsételve, s a jegyzőkönyvi 1848. évi márczius 17-iki kelettel ellátva, egy 20 tagból álló küldöttség által, melyet Schaguna András megyés püspök vezérelt, Ferdinand császár elé, s egy 120 tagból álló másik küldöttség által, Lemeny János megyés püspök vezérlete alatt, a Kolozsvárra egybehívott

országgyűlés elé terjesztettek. *) A román nép esküje és a követelések szövege a következők voltak:

**Azon követelések, melyeket a román nemzet
az 1848. évi május 15 — 17. iki balázsfalvi gyűlésen
megállapított.**

1. A román nemzet a szabadság, egyenlőség és testvériség elvei alapján, politikai tekintetben nemzeti függetlenséget követel, hogy saját neve alatt mint román nemzet létezhessek, képviselőit létszámának arányához mérve az országgyűlésre küldhesse, a közigazgatás, igazságszolgáltatás és katonai igazgatás összes ágaiban, ugyanazon arány szerint, köréből vett hivatalnokok is alkalmaztassanak, s minden magát illető ügyeiben, a törvényhozás és a közigazgatás terén, a maga nyelvét használhassa. Továbbá egy évenként tartandó egyetemes nemzeti gyűlést kíván. S végre azt kívánja, hogy a törvényekben s a többi erdélyi nemzetek nyelvében, a románok ezentul „oláh“, „Walach“, „Bloch“ helyett románoknak neveztesse.

2. A román nemzet kívánja, hogy a román egyház felekezeti különbség nélkül, szabad legyen és maradjon, s a többi egyházak egyikétől sem függvén, jogok és előnyökre nézve a többi erdélyi egyházakkal egyenlő helyzetben legyen. Kívánja a román metropolitai intézmény visszaállíttatását, s a régi jog szerint az évenkénti egyetemes zsinatot, mely világi és egyházi képviselőkből álljon. Ezen zsinaton a román püspökök, szabadon, kijelölés nélkül, szótöbbséggel választassanak. (Midőn a románoknak a régi metropolitai intézményre és az évenkénti, egyetemes zsinatra vonatkozó joga fölemlített, a nép egyhangu helyesléssel, az erdélyi román metropolitát azonnal proklamálta is.) Ha a jövőben a többi nemzetek és felekezeteknek püspökei, mint egyházaik képviselői, az országgyűlésen ülési és szavazati joggal bírnának, ez esetben a román nemzet a maga püspökei és ezek káptalanjai számára is ugyanazon jogokat kívánja.**)

3. Miután a román nemzet az egyéni jogok öntudatára jutott, ennél fogva a jobbagyi szolgaságnak, a jobbagyok részéről

*) Lásd: Die Romanen der österreichischen Monarchie, Wien; a 7—12. lapokon. Foia pentru minte, anima si literatura; szerk. Baritiu G. 1848. évi 30. sz. stb.

**) Lásd: Gazeta, 1848. évi 39. sz.

minden kártérítés nélkül, úgy a megyékben, mint a kerületekben, székekben s a határőrvidéken, haladéktalanul eszközöndő megszüntetését követeli. Egyuttal kívánja, hogy a tized, ezen a mezei gazdálkodásra sulyosodó káros kötelezettség eltöröltessék.

4. A román nemzet kívánja az ipar és kereskedelem szabadságát, tehát a czéhek, kiváltságok, s a szomszéd országokkal való forgalom összes akadályai és békóinak megszüntetését, s azonfelül a határvámok eltörlését.

5. A román nemzet kívánja, hogy a legutóbbi időkben azon marhák után kivetett adó, melyek belföldi legelők hiányában, nagy költséggel, kimondhatatlan fáradsággal, gyakran életveszélylyel is, a szomszéd országokban tartatnak, mint az iparnak és az aktív kereskedelemnek szembetűnő akadály, azonnal eltöröltessék, s a felséges osztrák ház, a török porta és a román fejedelemségek között, a marhákkal való gazdálkodásra vonatkozólag kötött szerződés, a legpontosabban megtartassanak.

6. A román nemzet a haza határain belül nyert érczek után járó tizednek megszüntetését kívánja, mert ezen tized a bányászatra nézve valóságos békónak tekinthető. S minden bányabirtokos, a bánya határai tekintetében, egyenlő jogokban részesüljön.

7. A román nemzet kívánja a szóllási, irási és sajtószabadságot, minden censura nélkül, tehát a sajtó szabadságát, könyvek, folyóiratok stb. közrebocsátására, a biztosíték sulyos terhe nélkül, úgy a hírlapírókra, mint a könyvnyomdászokra nézve.

8. A román nemzet a személyi szabadság biztosítását kívánja, hogy senki politikai ürügy alatt letartóztatható ne legyen. S kapcsolatban kívánja a gyülekezési szabadságot is, hogy a polgárok ne gyanúsíttassanak, mikor békés megbeszélés és tanácskozás végett összejönnek.

9. A román nemzet nyilvános esküdtszékeket (Jury) kíván, s ugyanezeknél szóbeli eljárást.

10. A román nemzet a népnek felfegyverzését kívánja, vagyis nemzetőrséget, mely az országot be- és kifelé megvédi. A románok fegyveres csapatainak, saját román tisztjei legyenek.*)

11. A román nemzet kívánja, hogy egy románokból és a többi erdélyi nemzetekből összeállított vegyes bizottság küldessék

*) Ezen pontnál igen sokat beszéltek a román határőrök javára.

ki, mely a föld és erdőbirtokok, a községi birtok, a gyarmatos telkek határait, s az idetartozó viszonyokat megvizsgálja.

12. A román nemzet kívánja, hogy az összes román klerus, mint a többi nemzeteké, az állami kincstárból javadalmazással elláttassék.

13. A román nemzet kívánja, hogy mindenütt, a falukban és a városokban, román iskolák létesíttessenek, s egyuttal állítassanak fel román gymnasiumok, katonai és műszaki intézetek, valamint papi semináriumok, s egy az adózók arányához képest az állami kincstárból javadalmazandó román egyetem, melynek teljes joga legyen az igazgatókat és tanárokat megválasztani, s a tantárgyakat egy meghatározott tanterv szerint beosztani, s a teljes tanszabadság jogát élvezze.

14. A román nemzet kívánja, hogy a közterheket mindeki, rangja és vagyona szerint egyformán viselje, tehát a kiváltságok eltöröltessenek.

15. A román nemzet kívánja, hogy Erdély számára, az ország nemzeteinek gyűlése utján, az igazság, szabadság, egyenlőség és testvériség elvei alapján, új alkotmány jőjjön létre, s ugyanazon elvek szemmeltartásával, új polgári, büntetőjogi, kereskedelmi stb. törvénykönyvek alkottassanak.

16. A román nemzet kívánja, hogy a vele együtt lakó nemzetek, a Magyarországgal való unió kérdését, mindaddig tárgyalás alá ne vegyék, míg a román nemzet a törvényhozó kamarában tanácskozás és határozati szavazattal felruházva és szervezve nem lesz; hogyha pedig az erdélyi országgyűlés ennek daczára az unió tárgyalásába de nobis sine nobis belebocsátkozni akarna, a román nemzet ez ellen ünnepélyes óvását jelenti ki.

A román nemzet egyetemes gyűlése által Balázsfalván a szabadság mezején 1848. évi május 15-én letett eskü formája.

„Én N. N. esküszöm az atya fiu és szentlélek nevében, az egy élő Istenre, hogy I. Ferdinand, Ausztria császára s Erdély nagyfejedelméhez és a felséges ausztriai házhoz mindenkor hű, valamint ő felsége s a haza barátjainak barátja és ellenségeinek

ellensége leszek; hogy mint román, a mi román nemzetünket, mindenkor a helyes és törvényes uton megtartani, s minden ellene intézendő támadás és erőszak ellen, teljes erőmből védeni fogom; hogy soha a román nemzet jogai és érdekei ellen cselekedni nem fogok, hanem a mi román vallásunkat és nyelvünket, s a szabadságot, egyenlőséget és testvériséget, fenntartom s megvédem. Ezen elvek alapján, a többi erdélyi nemzeteket tisztelni és becsülni akarom, s egyszersmind részükről ugyanazon tiszteletet és becsülést kívánom; soha sem fogok arra törekedni, hogy valaki ellen igazságtalanságot kövessék el, de ép oly kevésbé tűröm, hogy minket mások elnyomjanak; a jobbágyi szolgaság megszüntetéséért, az ipar és kereskedelem felszabadításáért, a jog és igazság védelméért, s az emberiség, a román nemzet és hazánk jólétének előmozdításáért, minden tehetségemből közreműködni fogok. Isten és lelkem üdvössége ugy segítjen. Amen. “*)

Nemcsak a polgárháboru alatt, hanem később is, mikor a béke ezen országokban helyreállott s az ostromállapot uralkodott, a románok ügyökhöz hívek maradtak, míg 1851. évi január 16-ikától fogva, az absolutistikus reactio, a politikai és nemzeti kérdésekre nézve, mindenkit elnémított. A román küldöttség, mely Erdély, Magyarország és Bánátnak kiválasztott legelőkelőbb férfiakból állott, három évig állandóan Bécsben maradt, s ezen idő alatt részint közvetlenül az uralkodó, részint pedig a ministerium elé is, 27 (huszonhét) kérvényt, emlékiratot, óvást, értesítést terjesztett, melyek nemcsak az összes románok közös követeléseire, hanem sok más különleges ügyekre is, például a verseczi, az aradi, a nagyváradai püspöki megyékre stb. vonatkoztak.

De a románok még a tíz évig tartott szigoru absolutismus alatt sem hagytak fel azzal, hogy a kínálkozó kedvező alkalmakat felhasználva, jogigényeiket újra meg újra érvényesítsék, miről bárki a kormány és néhány püspöki megye levéltáraiból meggyőződhetik; s valóban a leglényegesebb jogok közül néhányat el is értek, de ezeket később és azóta a pseudo-alkatmányos idők és emberek, minden lehető uton és módon, visszavenni, elragadni, felforgatni és megsemmisíteni iparkodnak, hogy még nyomuk is eltűnjék.

*) Föia pentru minte, anima si literatura; 1848. évi 29. sz.

Az 1860. évtől a dualismus beálltáig.

Mihelyt az 1860. évi október 20-iki császári diploma, a megbővített birodalmi tanácsban folytatott vitáknak ezen eredménye, mely az absolutistikus rendszeren tág rést ütött, kihirdettetett, a románok is azonnal helyökön állottak, melyet az ország, a nemzet, sőt az összbirodalom érdekei kijelöltek. Ismételt küldöttségek s a trón elé terjesztett kérvények, valamint a kormány részéről megengedett 1861. évi januári s 1863. évi aprilisi nemzeti értekezletek, legelső eredményei voltak a tekintélyes számban fellépett, nemzeti érzületű román férfiak fáradozásainak, kik Siulutiu Sándor és báró Schaguna András metropolitáikhoz csatlakozva, minden törvényes eszközt megkísérlettek a tekintetben, hogy minden polgári, politikai és nemzeti jogot visszazerezzenek, s egyuttal a románok érdekeit, a többi történeti s a közös hazában együtt lakó népek érdekeivel, kibékítsék és összhangzatba hozzák. Persze ez csak is a közjog alapján történhetett meg, de előbb ennek kellett némely lényeges, a korona részéről is szükségesnek tartott s proklamált reformokon keresztül mennie. Magától érthető, hogy ezen 1860—1866-iki időszakban is, megint ugyanazok voltak a legfőbb kérdések s a legbehatóbb viták alá került ügyek, melyeket a jelen emlékirat folyamában, Erdély autonomiájáról, s a román nyelv használatáról szóló részleteinkben, fennebb tárgyaltunk.

A románokat, abbéli forró vágyuk közben, hogy végre a becsületes és állandó béke, különösen a magyar elemmel, helyreálltassék, kellemesen érintette az, hogy a császári kormány 1861. évi februárban, Károly-Fejérvárra „regnikolaris értekezlet” czime alatt gyűlést hívott egybe, mely minden egyes nemzetiség 8 tekintélyes tagjából állván, feladatává kellett volna lennie, hogy testvéri egyetértéssel megállapítsa azon elveket, melyek szerint az ország közjoga, az egész lakosság valódi érdekei, s nem csupán a kiváltságolt kasztok által követelt reformoknak alávettesék. Soha semmiféle gyűlésben, sem a féktelen vágy, mely a magához hasonlóknak fölötti uralomra törekszik, sem pedig a kiváltságolt feudalismus, fel nem mert lépni olyan sophismákkal, mint a milyeneket az 1861-iki regnikolaris értekezleten előhoztak. A magyar államférfiak még csak hallani sem akartak más jogokról, mint a magukéiról. S a románok sem akartak, s ezeknek nem is sza-

badott, az őket illető jogoktól, csak egy hajszálnyira is eltérni; az értekezlet széteszlott, a nélkül, hogy más eredménye lett volna, mint az, hogy az ország történetét még egy fekete lappal gazdagította.

Ekként állottak a dolgok Erdélyben. Közben ugyanazon 1861. évben a magyar országgyűlés is megnyílt, de a legzivatárosabb ülések hosszú sora után, minden üdvös eredmény nélkül széteszlott, s Magyarország megint egy sokkal inkább katonai, mint polgári igazgatásnak lett átszolgáltatva. Ilyen körülmények között, Magyarországnak minden románja, ki világosan szokott látni, bizony a nélkül, hogy prófétának higye magát, jó előre megjövendölhette, hogy mindazon fényes ígéretek, melyek a magyar politikusok részéről nekik, csak is azért tétettek, hogy segélyöket még a dynastia megbuktatására is, tehát a konspiráló emigránsok pártjához leendő csatlakozásra megnyerjék, végül ismét semmivé leendenek, sőt ugyanezen politikusok a legelső kedvező alkalommal vissza fognak térni azon törvényekhez, melyek az 1836. és 1848. években, a nemzetiségek megsemmisítésére alkottattak. De egy dolgot a legélesebb látásuk s a legjobban értesültek sem láthattak előre, tudniillik azt: hogy a magyarok, saját nyelvök monopoliума kedvéért, valamikor képesek lesznek arra, hogy az összes többi nemzeti elemeket, a legelkeseredettebb harcra kihívják, s a gyűlölet és boszuvágy magjait tele kézzel szórva szét, a közbékét veszélyeztessék.

Midőn a bécsi kabinet 1863-ban belátta, hogy legalább az erdélyi ügyek rendezésére, valóban elengedhetetlenül szükséges, hogy erélyesebben lépjen fel, végre elhatározta magát, s az erdélyi országgyűlést egy különösen e célra oktroyált törvény alapján hívta egybe, mert hiszen a románok az 1791. évi hűbéri választási törvényt, legföljebb igen súlyos hátrányuk s lealacsonyíttatásuk árán fogadhatták volna el. Fennebb közöltünk ugyan egyetmást ezen választási törvényből, de ha valaki közelebről kívánja megismerni, rendelkezésére áll, a legkülönbélebb kiadásokban, s magában az országgyűlési iratok sorozatában. Az erdélyi magyarok az 1863-iki erdélyi országgyűlésre vonatkozó választásokban általánosan résztvettek, de képviselőik körülbelül nyolcznak kivételével, a magyarországiak által felbízattva, sőt terrorizálva, a gyűlésterem küszöbéről visszatértek.

Hogy az elfogulatlan olvasó, mindazon jótéteményekre nézve, melyekkel az 1863-iki országgyűlés Erdélyt elhalmozni akarta, komolyan és igazságosan mondhasson ítéletet, erre föltétlenül szükséges, hogy legalább is a megnyitására vonatkozó legfelsőbb leiratokat, s egyszersmind néhány további ügyiratát és nyilatkozatát ismerje; tehát a jelen emlékirathoz függeléképen csatolt közokiratgyűjteményben, némelyeket ezek közül is fölvevünk.

De lássuk az 1865. évet. Igen messzire vezetne, ha magunkat arra elcsábíttatnánk, hogy a Kolozsvár, Pest és Bécs között szőtt összes ármányokat felsoroljuk, melyek az 1863. és 1864. évi erdélyi országgyűlés végzéseinek megakadályozását, megbénítását s végre megsemmisítését célozták; legyen elég, a későbbi nemzedékek számára, egyetlen egy politikai eseményt feljegyezni, mely az államok történetében majdnem példátlanul áll. Az erdélyi országgyűlés a két nagy politikai cselekvényt, tudniillik az 1860. évi október 20-iki diplomát és az 1861. évi február 26-iki császári patenst elfogadta, tehát ezzel a birodalom integritását a *pragmatica sanctio* értelmében elismerte; de ugyanezen 1865-iki országgyűlés, csupán azon időre, míg 26 képviselője, a bécsi központi parlament tagjaiként, a birodalmi fővárosban időzött, elnapoltatott. Ugyanezen évi júniusban a Schmerling ministerium, s vele gróf Nádasdy Ferencz erdélyi kancellár (minister), ki különben is azon veszélyben forgott, hogy szeme világát elveszítse, visszaléptek. Schmerlinggel együtt, ennek rendszere is megbukott, mely alkotmányos formákban, tulságosan a központosítás felé törekedett. Gróf Nádasdy helyett, Erdély kancellárjává lesz gróf Haller Ferencz lovassági tábornok, egy minden tekintetben tiszteletreméltó és loyális férfi, de katona. Schmerling utódjává gróf Belcredi lesz, a legtőséggyökeresebb aristokraták közül való, s mellette Magyarország kancellárjai, a végzetlen dölyféről ismeretes gróf Eszterházy és Majláth. Belcredi az alkotmány felfüggesztésének politikáját proklamálta, s a parlamentet haza küldötte. Ugyanekkor az Ausztria és Poroszország közötti viszonyok igen feszültek lettek. A magyar emigransok, Kossuthtal élükön, a külföldön minden erővel a monarchia tönkretételére iparkodtak. A császári udvar belátta annak szükségét, hogy Magyarországnak legalább egyik politikai pártjával kibéküljön, s kiszemelte erre Deák Ferencz pártját, mely az

országgyűlésnek ismétli megnyitása esetében előreláthatólag a többséget bírhatta, a mint ez csakugyan úgy is lett.

A közönséges emberek természetes logikája szerint, Erdélyre vonatkozólag, az újabban elfogadott politikához képest, rögtön be kellett volna következnie annak, hogy az 1863-ban Nagyszebenbe már összehívott erdélyi országgyűlés is feloszlattassék. De egészen más történt; a régi országgyűlés, különösen a román elem javára oktroyált törvény alapján, akkori alakja szerint meghagyatott működésében, hanem az Ischlben 1865. évi október 6-án kelt legfelsőbb leirattal, a nagyszebeni országgyűlés mellett Kolozsvárra 1865. évi november 19-ére, egyidejűleg, egy másik országgyűlés is hivatott össze. Tehát Erdély minden többi államok és országok előtt, egyszerre két országgyűléssel látta magát kitüntetve! De a két egyidejű, s ha tetszik, a paritas szerinti két országgyűlés között nagy különbség volt. A nagyszebeni országgyűlés több demokratikus elemből állott s az eléje terjesztett törvényjavaslatok a legüdvösebbekhez tartoztak; míg a kolozsvári versenyző országgyűlésen, a census által csak kevésbé módosított hűbéri törvény alapján, a magyar aristokratia bizonyosan többséggel bírt, s még hozzá tevékenysége a legfelsőbb leirat szerint csupán: Erdély és Magyarország uniójának revisiójára szorítkozott, mely az 1863. évi juniusi leirat értelmében soha teljes törvényerőre nem emelkedett.

Semmiféle toll sem lehet képes leírni azt, hogy ezen rögtöni és csakugyan rendkívüli változások miatt, mily bensőleg érzett lelki fájdalom lepte meg az összes igaz románokat, s egyszersmind sokakat a szászok közül is. Igen számosan azon nézetben voltak, hogy a második, a kolozsvári országgyűlésen, semmiképen sem vehetnek részt, hanem a passiv ellentállás alkalmazásával, meg kell maradni a mellett, hogy a nagyszebeni országgyűlés munkálatai folytattassanak. Ellenben mások, a két érsekkel élükön, hogy az uralkodó iránti teljes loyálisukat és megadásukat ezuttal is bebizonyítsák, ezen, s csak is ezen tekintetből, bementek a kolozsvári országgyűlésre is, még pedig majdnem valamennyien ugyanazon egyének, kik egyuttal a nagyszebeni országgyűlésnek is tagjai voltak. S megint mások otthonn maradtak. Tizenkilenc román férfiú, a két metropolita vezérlete alatt, több napi élénk vitatkozás után elhatározta, hogy miután a majdnem nyolcz-

szorosan tulnyomó többséggel szemben, saját nézeteikkel keresztülhatolniok lehetetlen, együttesen különvéleményt nyújtanak be, s az elkészített és aláírt ezen okmányban, néhány történeti és jogi visszapillantás előrebocsátása után, egészen nyíltan kijelentették: „hogyan ezen országgyűlés nem bír a kellő erkölcsi erővel, hogy végzéseinek biztos tartóságáért kezességet is vállalhasson, s hogy ennél fogva ők az ezen országgyűlés napirendjén álló, nagyfontosságú kérdés tárgyalásába bele nem bocsátkozhatnak a nélkül, hogy ezzel a hazának általános érdekeit, s különösen a román nemzetét, melynek ők is hű fiai, kockára ne tegyék.“ *)

Ezen együttes ténye a románoknak, mely román nyelven az országgyűlési ügyiratok közé fölvetetett, s a többség határozatával és a szászok különvéleményével egyetemben a trón elé terjesztetett, mint a nemzeti jogokra vonatkozó állhatatosságnak egy újabb bizonyítéka, a felragadott zászló becsületének megvédésére, kitűnő eszköz volt; de valami kedvező eredményt a románokra nézve, még a legjobb hitben ringatózó optimisták sem várhattak, ha az országgyűlés tagjainak névsoraira csak egy futó tekintetet is vetettek. Tudniillik ez 103 választott képviselőből s 189 ugynevezett regalistából, vagy mint más országokban mondanák, a kormány részéről kijelölt és ajánlott, s az uralkodó által kinevezett tanácsosokból állott. A képviselők között 89 magyar, 31 szász és csak 13 román volt, s a 189 regalista között alig 26 román, beleértve a kétségeket is. Semmiféle erdélyi törvény meg nem határozza a regalisták számát, minél fogva az 1863—1864-iki országgyűlésre csak 40 neveztetett ki. De senki se higgye, hogy a regalisták Erdélyben, talán Magyarország főrendi házában, vagy Ausztria felsőházában példájára, egy külön kamarát képeztek volna; teljességgel nem; mindezen a magasabb aristokratia köreihez tartozó tagok is, ugyanazon teremben tanácskoztak s egy testületet alkottak a választott képviselőkkel, kik az országgyűlés tagjai összes számának alig egy harmadrésére tehetők; de a képviselők tulnyomó többsége is, megint csak az aristokraták által s az aristokratia soraiból választattak. Igen röviden mondva:

*) Lásd az idevonatkozó okmányt a függelék illető helyén.

ugyanitt valamely modern parlamentaris rendszerről nem, hanem csak is elavult s megrozsdásodott hűbéri törvényhozásról lehetett szó, s a románok minden alkalommal épen ezért sürgették, hogy ez a jogegyenlőség szellemében alaposan reformáltassék.

A kolozsvári országgyűlésnek a trón elé terjesztett okmányai egyelőre tudomásul vétettek. Az országgyűlés, a nélkül, hogy a többség által ujlag megszavazott unió jóváhagyatott volna, az 1865. évi december 25-én kelt legfelsőbb leirattal feloszlattatott, s egyuttal Erdélyben is Magyarország koronázási országgyűlése számára elrendeltettek az új választások, még pedig ezuttal egy másik, tudniillik az 1848-ban rögtönzött választási törvény alapján. Tehát négy év alatt három országgyűlés három rendbeli, egymástól mind a szövegre, mind pedig a szellemre nézve, lényegesen eltérő választási törvény alapján!

Különben a Nagyszebenbe 1863. évi júliusra egybehívott országgyűlést, még az 1866. év sem oszlatta fel, hanem a megmerevedéshez hasonló állapotban tartotta, miért is sokan a románok közül még mindig azt hitték, hogy a dolgok jobbra fognak fordulni, s ennél fogva 1493 román férfi még egyszer megkísérelte a trón elé kérvénnyel járulni.

Még egy kis arasznyi idő, s a birodalom, két részre szakítva, a dualismus rendszerét fogadta el.

Az 1881. évi májusi értekezlet fenntartotta magának a jogot, hogy a dualismus rendszerével majd csak akkor foglalkozzék, ha ez bármely részről a napirendre fogna jutni; ennél fogva ezen kérdéssel a bizottság sem foglalkozhatik, s legföljebb még csak azt kívánja konstatálni, hogy a románok azóta is állhatatosan megmaradtak az ő jogaik restaurálását tárgyazó törekvéseik mellett, s ugyanezt minden választási időszakban tartott értekezleteik bizonyítják.

A román választók bizottsága, melynek tagjai mind loyális állampolgárok, feljogosítva érzi magát arra, hogy a jelenleg uralkodó rendszer gyümölcseire vonatkozó nézeteit is kifejtse; de fölmentik őt ezen elszomorító és gyűlöletes munka alól, egyrészt a magyar sajtó, s másrészt a magyarországi törvényhozó testület mindkét házának több tagja, még pedig tisztán magyar politikusok által gyakran tett nyilatkozatok. Tudniillik ezek egész Európa előtt, hangosabban, mint a románok, beismerik, hogy Magyarorszáiban nemcsak a pénzügyek, hanem a politikai köz-

igazgatás, sőt az igazságszolgáltatás is messze hátramaradt más államokhoz mérve, melyektől a magyarok, ha igazán akarnak, tanulhattak, s ha nem is 900 év alatt, legalább az utóbbi 200 évben, azokhoz közeledhettek volna. A dolgok ezen vigasztalan állását tekintve, az alólirt bizottság nem térhet el abbeli véleményétől, hogy míg a magyar politikusok megmaradnak azon álláspontjukon, mely szerint az állam jólétét, sőt biztonságát is, a „magyar nemzetiség”-nek nevezett bálványnak feláldozzák, s a többi nemzetiségek szakadatlan és jóltevő ellenörködését semmi áron s az állami igazgatás egy ágában sem akarják eltérni, hanem e helyett a közügyektől a kitünő és egyuttal becsületes erők nagy számát a Dakoromanismus, Panszlavismus és Pan-germanismus ürügye alatt eltávolítják, mindaddig a magyar állam a legveszedelmesebb bajok egyikében fog sinlődni, melynek leginkább szembetűnő jelei: a kivándorlás és egyuttal a házasságok számának apadása.

Korántsem kívánunk a részletekbe belebocsátkozni, melyeket mások, naponként, kimerítően fejtegettek és fejtegetnek; de mégis a bizottság sürgős kötelességének tartja, hogy legalább a törvényhozás és igazságszolgáltatásnak egyik ágára felhívja a figyelmet, tudniillik a telektörvényekre és ezeknek alkalmazására Magyarországon, de kivált Erdélyben, mert ezek, következményeik tekintetében, csak is az irhoni és boszniai állapotokkal hasonlíthatók össze.

A telektörvények és az urbéri törvények.

Már 34 éve mult, hogy maga a földművelő nép proklamálta a jobbágyi szolgaság alóli felszabadíttatását, mire azután az országgyűlés kényszerítve látta magát, hogy habár föltételesan és záradékokkal ellátva, szintén proklamálja. S már 28 éve mult, hogy ő felsége I. Ferencz József császár, az 1854. évi június 21-én kelt legfelsőbb patens által, a földbirtokok összevissza bonyolódott kérdéseinek végleges, még pedig a korábbi hűbéruraknak jutott legfényesebb kárpótlás melletti szabályozását ugyszólván kezeibe vette. S már 24 éve mult, hogy az uralkodó, egy másik, az 1858. évi szeptember 15-én kelt patenssel, a tized kérdését is szabályozta, mely alkalommal az állam részéről megint fényes kárpótlás adatott urbéri kötelezvényekben. Mindezek daczára, egy második emberkorban, bárminemű telektörvényeink,

a bekövetkezett újabb pótlások, valamint a végtelen számú s a furfangosságban egymással vetekedő ministeri utasítások miatt, sokkal szövevényesebbek, mint valaha voltak. A törvényszékek és ministeriumok levéltárai tultömvék urbéri perekkel; sok milliónyi összeg költetett el egy jó kataszter megállapítására, s később a munkálatokat megint félrevetették, hogy 16 milliónyi kiadás mellett, újabbakhoz kezdjenek, s majdnem ugyanezen sorsban részesültek az ország több vidékein a telekkönyvek is.

A telektörvények ép oly igazságtalanok, mint keresztülvitelökben és következményeikben végzeteljesek.

A keresztülvitel által a nép, mint előbb soha, kivetkőztetik jogaiból és tulajdonából. A tulajdon szentsége üres phrasissá vált, midőn a földműves gyakran: a tagosítás vagy rendezés czime alatt, az első esetben legtermékenyebb határbeli szántóföldjeit elveszti, s helyettök rozszabbakat, terméketlen lejtőket és hegyhátakat kap, a második esetben pedig verejtékével évtizedek folyamában erdőből szántóföldekké és rétekké átváltoztatott irtásait veszti el, s az erdőterület, melyet cserében kap, azok hasznát és belső értékét távolról sem kárpótolja.

A nép ellen hozott igazságtalan ítélet, a mesterkéltszerűségek s a hiányos törvények erőltetett magyarázata mellett, mindig lehetséges és könnyen igazolható.

A jobbágyközségek még az egykor megszerzett jogokat is elvesztik, részint a faizási jog megtagadása, részint a legeltetési jog korlátolása által, s ezzel bedugul a földműves jólétének forrása, a marhatenyésztés, melyre a gazda az ország fekvésénél fogva utalva van, s a lakosság a legnyomasztóbb szegénységbe jut, hogy a korábban leggazdagabb községekben ma már alig két három gazda foghat be a szekér és az eke elé négy lesóványodott vonós állatot; a marhaállomány ennyire süllyedt!

A földműves a legkedvezőbb esetben hosszú évtizedekig tartó küzdelmek és per folytatása után juthat el oda, hogy a közös erdőre nézve jogait gyakorolhassa. A tömérdek különféle perek, melyekbe a jobbágyi kötelék megszüntetése óta bebonyolított, elbátortalanították és gyötörték őt, s végre azt hittették el vele, hogy e földön már nem is lehet igazságot találni.

A telektörvényekbe nagy számú olyan meghatározások csempészettek be, melyek nem a jobbágyokra, hanem a nap-számosokra, a cselédekre, a siculica haereditas, a subinquinini

féle egyénekre, s a bérlőkre vonatkoznak, s az e fajta meghatározások hamis magyarázat utján a sajátképeni jobbágyokra alkalmaztatnak, hogy ezeket lakásaikból s kis birtokaikból kiforgassák. Láttuk, hogy ily uton s módon egész faluk megfosztattak birtokaiktól, s száz meg száz család vettetett ki az utczára, bár ezek szülők és nagyszülők után glebae adstrictae voltak, s minden jobbágyi szolgálatot teljesítettek.

Az ugynevezett birtokrendezés valóságos szerencsétlenség a népre nézve; ebbeli állításunkat száz meg száz esettel képesek lennénk bebizonyítani.

A lakosok közül ezeren meg ezeren még ma is azon veszélyben forognak, hogy házi tűzhelyöktől és birtokaikból elüzessenek.

Némelyeket a gyarmatosítási törvény, s másokat az igazságtalan birtokrendezés fenyeget. S az előbbieket úgy, mint az utóbbiak, kénytelenek lesznek a hazát elhagyni s más országokba vándorolni.

Az italmérési jog kiváltsága még maig sincs megszüntetve, s az erre vonatkozó gyakorlat erkölcstelen lett, mert a népet egészségtelen, sőt gyakran valóságosan megmérgezett italokkal tönkre teszi. Innen ered a nép elfajulása és fogyatkozása.

A bortized kárpótlását tárgyzó törvény valóságos guny. A falusi nép közül százan meg százan, sokkal inkább örökre lemondtak volna a szőlőbirtokról, hogy elkerüljék a reájok rótt, ropant nagy s csakugyan mesés összegek kifizetési kötelezettségét.

Valljon ki fog csodálkozhatni a fölött, hogy annyi igazságtalan és ellenséges indulatu törvény következtében, a népnek nagymérvű lehangoltsága és elkeseredettsége, mintegy elérte a tetőpontot, s csak a jó Isten tudja, hogy a népet még milyen kétségbeesés foghatja el, annyival is inkább, mert a mostani rendszer, mely a legönzőbb törvények alapján áll, s oly sok ellenséges intézmény büneivel van terhelve, teljességgel nem képes arra, hogy meggyógyítsa a sebeket, s a bajt az üszögös organismusból eltávolítsa!

V é g s z ó.

Hogyha a jelen emlékirat csupán a román népnek és a román nemzetnek kívánt szólni, akkor megszerkesztése és közzététele majdnem egészen elmaradhatott volna, azon egyszerű

okból, mert hiszen a román nép, minden keserü szenvedéseit, minden elnyomatásait s az ellene elkövetett igazságtalanságokat, s minden szerencsétlenségét, mely egész létezése alatt nemzedékről nemzedékre reánehazódott, maga is érzi és ismeri, s valóban nem szükséges, ugyanazoknak folytonos elősorolásával, az ő szívéen, mindig újabb és újabb sebeket ütni, maga is elmondja és ismétli napról napra, napkeltétől fogva az éj beálltaig. De a mi a román népet ezen birodalomban még nagyobb fájdalommal tölti el, mint az összes csapások, melyek folyton folyvást érik, az azon körülmény, hogy jogosult és alaposan igazolt követelése, kérelmei és panasza, 15 év óta, már sehol meg sem hallgattatnak, s már sehol tekintetbe sem vétetnek. A román nép, számos esetben, végképen ignoráltatik, mintha itt sem lenne ezen országokban, s másrészt igen gyakran egészen kivételes intézkedésekkel, s annyira ellenséges szellemben bánnak vele, mint ha az állam a románokban csupa ellenséget látna, nem pedig olyan polgárokat, kik az ország többi lakosaival válllvetve, egyformán segítenek annak terheit viselni. Sok ezerre menő példákkal, s különösen birtokperekkel, be lehetne bizonyítani, hogy a jelenlegi rendszer által inaugurált ezen ellenséges politikának befolyása, még az igazságszolgáltatás szentélyeibe is behatolt.

Ugyanennek természetes következménye az, hogy a magyarózó és részletezett, történeti és jogi, nemzetközi és politikai felvilágosításoknak, miként ezeket az értekezlet felfogta, egy más közönséghez kellett intéztetniök, mely, a mint föltehető, ezen birodalom románjainak multja és jelene, s közéletöknek összes föltételei tekintetében, semmi tájékozottsággal sem bír, vagy ha létezésünkről talán van is némi tudomása, ezt a legzavarosabb kuforrásból, s homályos és minden szempontból hamisított információkból merítette.

Tehát a jelen emlékiratnak az a hivatása van, hogy az európai közvéleményt felvilágosítsa. Persze erre való tekintettel, a jelen felvilágosítások, bár ily szük téren nagyon is terjedelmeseknek látszhatnak, sokkal kevésbé elégségesek, mint a hogyan a közvéleményre nézve kívánatos lehetne. De mégis remélni akarjuk, hogy a bizottságnak legalább a fennebb közölt értekezlet programma ama kilencz pontját illetőleg, az egyhangu elfogadás szükségességét indokolni, valamint ez által bebizonyítani sikerült, hogy a románok eddigi magatartása, a jelenlegi szen-

vedélyes, önző, roszakaratu és rövidlátó rendszerrel szemben, melyet minden loyális hazafi, bármelyik nemzetiséghez tartozzék is, sőt sok előítélet nélküli magyar is: végzetteljesnek, ázsziainak, s a népre és az államra nézve károsnak nevez, tökéletesen igazolva van; tehát a román nemzet, azzal, soha semmiféle körülmények között ki nem békülhet, minélfogva szilárd férfiakhoz és egyszersmind loyális polgárokhoz méltó állhatatossággal, a programjában előadott kilencz pontnak szigorú, becsületes és mindenképen biztosított megvalósítására fog törekedni.

Nagyszében, 1881. évi május 20-án.

**A román választók
egyetemes értekezletének bizottsága.**

A jelen emlékirat tartalomjegyzéke.

	Lap.
Bevezetés. A jelen emlékirat szerkesztése s közzétételének indokai	3—11
Magyarország és Erdély románjainak Nagyszébenben (1881. évi május hó 12—14-én) tartott egyetemes értekezlete s ugyanennek eredménye	11—15
A programm első pontja. Erdély autonómiaja. Létjogosultság. Terület. Erdély lakosságának száma	15—19
Erdély autonómiajára vonatkozó történeti adatok. Törvényhozási joga 591 év óta 1542-ig. Függetlensége 1691-ig. További 177 év alatti autonómiaja. Az autonómia erélyes védelmezése a magyarok részéről	19—27
Erdély uniója Magyarországgal. Unió és nem fusió	28—35
Erdély területi integritása és a partes adnexae. Az erdélyi országgyűlésnek idevonatkozó küzdelmei 1847-ig	35—39
A románok küzdelmei 1848/9-ben az ország önállóságáért	39—43
Valljon mióta létezik a román nemzet Erdélyben és Magyarországon? Ugyanannak jogai. Kritikai megvilágítása az ellenfél által felsorolt okmányoknak	43—48
A románoknak Erdély és Magyarország területén ősrégi időktől fogva saját kerületeik, vajdaságaik és ugynevezett kenézségeik voltak. Ugyanezen tény hetvennél több okmánynyal, s történetíróktól vett idézetekkel erősítetik meg	48—69
Román vajdák és alvajdák Erdélyben és Magyarországon. Az idevonatkozó diplomatikus okmányok felsorolása	69—72
A román nyelv használata. Történeti és kritikai előzmények	72—82
A nyelv alkalmazása a közéletben. A kétségbeesett kísérletek egész nyelvek kiirtására	83—85
A választási törvény. Ugyanennek szigora és oktalansága	85—89
Azon követelések, melyek az értekezlet programjának 3, 4, 7-ik pontjaiban foglaltatnak	89—90
A programnak 5-ik pontja. A vallási szabadság és az egyházi autonómiáról	90
A hazafiság eszméje és ennek kifejlődése. Csupán ez, nem pedig a nyelvek kiirtása, foghatja az állam létét biztosítani, még pedig a történeti foederalismus alapján, melyen az egész birodalom nyugszik	90—92
A dualismus	92—93
A román nemzetnek jogos követelései melletti állhatatossága. Jelesül 1687-től fogva, közel 200 éven át, I. Lipót, Mária Terézia, II. József, II. Lipót, I. Ferenc és Ferdinand alatt a jelen napokig. Az 1791, 1834, 1837 s 1841/2-iki kérvények. A balázsfalvi gyűlések. A 16 pont s a 26 kérvény, emlékirat és óvás. Az absolutismus alatt. Értekezletek és küldöttségek 1861-től 1863-ig. Az 1863/4-iki nagyszébeni országgyűlés. A kolozsvári 1865-iki országgyűlés. A különvélemény. A kérvény. A koronázó országgyűlésre való választások. A dualismus ótai állhatatosság igazoltatik, s a románoknak további kötelességévé is tétetik, legkivált azon igen mostoha bánásmód végett, melylyel a mostani rendszer alatt találkoznak, midőn minden hatályos ellenörködés híjával, megsemmisítéssel fenyegettetnek. Az igazságszolgáltatás a nemzeti suprematia szolgálatában	93—119
Végszó	119—121

Függelék.

Für die Einleitung

Függelök

Egy kis gyűjteménye

ama régi és új közokiratoknak, törvényeknek és történeti okmányoknak, melyek a román választók 1881. évi bizottsága által kiadott emlékirat egyes részeire vonatkoznak.

I.

IX. Gergely pápa*) 1234-ben meghagyja IV. Béla királynak, hogy esküjéhez képest, a román népnél görög szertartású püspököt meg netúrjon, hanem helyezzen fölélök latin szertartású püspököt.

Kelt 1234. évi november 14. én; Gróf Kemény Józseftől: Appendix Diplomatarii Trans. Tom. I. átvéve.

Gregorius Belae Regi primogenito Regis Ungariae In Cumanorum Episcopatu, quidam populi, qui *Walachii* vocantur existunt, qui etsi censeantur nomine Christiano, sub una tamen fide varios ritus habentes, et mores, illa committunt, quae huic nomini sunt inimica. Nam Romanam Ecclesiam contemnentes, non a venerabili fratre nostro Episcopo Cumanorum, qui loci Diaecesanus existit, sed a quibusdam pseudo-episcopis Graecorum ritus tenentibus *a)* universa recipiunt Ecclesiae Sacramenta, et nonnulli de regno Ungariae, tam Ungari, quam Teutoni etc. *b)* et alii Orthodoxi morandi causa cum ipsis transeunt ad eosdem *c)* et sic cum eis quasi unus populus factus, cum eisdem *Walachis*, eo contempto praemissa recipiunt sacramenta, in grave Orthodoxorum scandalum, et derogationem non modicam fidei Christianae. Ne igitur a diversitate rituum, pericula proveniant animarum, nos volentes hujusmodi periculis obviare, ne praefati *Walachii* materiam habeant pro defectu Sacramentorum ad schismaticos Episcopos accedendi, eidem Episcopo nostris damus literis in mandatis, ut Catholicum eis

*) Igen heves kedélyü férfit volt.

Episcopum illi nationi conformem provida deliberatione constituat sibi, juxta Generalis statuta Concilii Vicarium in predictis qui ei per omnia sit obediens et subjectus quum autem tu, tamquam Princeps Catholicus ad commonitionem dilecti filii nostri Iacobi Praenestini electi, tunc Apostolicae sedis Legati praestito juramento *d*) promiseris: te omnes inobedientes Romanae Ecclesiae, in terra tua ad obediendum eidem Ecclesiae compulsurum, prout confectae super hac tuae literae continebant; ac eidem electo viva voce promiseris, quod praefatos *Walachos* compelleres ad recipiendum Episcopum, quem eis Ecclesia ipsa concesserit, et assignatae sibi de redditibus tuis, quos ab eis recipis *e*) sufficientes redditus et honestos, sicut idem electus nobis exposuit, regalem excellentiam rogamus, monemus, et hortamur attente ac in remissionem tibi injungimus peccatorum, quatenus, quum te non deceat in regno tuo huiusmodi Schismaticos sustinere ac ea, quae promisisti, Deo grata et hominibus sint accepta, ne facias irrita, quae de tuis labiis tam laudabiliter processerunt, eaque studeas efficaciter adimplere: ita quod ex hoc placeas regi regum, et Nos sinceritatis tuae zelum possimus dignis in Domino laudibus commendare.

Datum Perusii XVIII. Kal. Dec. Pontificatus Nostri anno VIII.

- a*) Kemény József azt hiszi, hogy az erdélyi románoknak ezen görög-keleti püspökei, melyeket IX. Gergely pápa meg nem tûrhetett, legelsők voltak ezen országban, s Konstantinápolyból küldettek ide; de téved.
- b*) Hoc loco Saxones Tranni sunt intelligendi, nam Valachi, de quibus literae hae sonant (teste etiam Pray in annalibus Reg. Ung. ad. a. 1234) in Moldavia et partibus Tranniae finitimis locandi sunt, nam in alios Walachos Bela IV Rex. junior nullam certe exercere potuit jurisdictionem. Sub Walachis his intelligendi sunt Walachi terrae Fogaras. *Kemény.*
- c*) Ungaros, Siculos et Saxones non solum in vicinam Moldaviam, sed etiam in terram Walachorum Fogarasiensem transmigrasse olim de super supersunt indicia diplomatica, nam in terra Fogaras extitisse olim pagos germanicae compellationis ex Diplomatum constat. *Kemény.*
- d*) Juramentum hoc vide apud Fejér c. D. T. VIII vol. II. p. 375. Idem.

e) En argumentum ad id, quod Walachi hi non in Moldavia solum, sed et in Trannia quaerendi sint. Idem.

Edidit: Raynaldus annal. eccl. T. XIII p. 419.

„ Pray annal. Reg. Hung. ad a. 1234.

„ Katona T. V. p. 706.

„ Thomas Ripol. „Bullarium ordin. Predicat. Romae 1729.“ in folio T. I. p. 70.

„ Batthyány Leg. Eccl. T. II p. 356.

„ Benkő, Milcovia I p. 113.

„ Fejér Cod. Dipl. T. III vol. II. p. 399.

II.

Miután Dsingisz-Khán Magyarországot meghódította, Jedzan tribusbeli Cattan nevű egyént, kormányzóvá (Kaimakam, helytartó) tette, s ugyanez 1242. ben egy latinul irt decretumban akként intézkedik, hogy úgy a Flandriaiak (szászok), mint a székelyek és a románok (Zycli et Blachy) a „császári királyi“ nak nevezett tatár pénzt úgy fogadják el, mint a byzanczit.

1242. Appendix Dipl. Trans. Tom. I.

„Nos Cattan ex Styrpe Jedzan in Regno Ungariae Kaymakam Solis et Ter-maximo Chano Syngu Babylonici invincibilis Regis Regum Hulaku exercitus Kalka Zultan vel Supremus Dux. Iterum hortamur et serio committimus wobis Rugas, Bylany, Korus, Castellani Comites in Castris Clusu, Dees, Busdoch³⁾, quod cum a nobis data potestate ordinare debeatis, ut quemadmodum Flandry⁴⁾ in initio Regni nostri acceptabant nummos nostros vulgo Keser-chunich Tatar Pensa ex dictis Zycli⁵⁾ et Blachy⁶⁾ per omnia necessaria, quia ad nostram utilitatem pertinent, acceptarent tamquam Nummos Byzantinos, et cum consortio et patientia nostra participare vultis. Fidelem M . . . as et Zeracheen⁷⁾ cum suis sotiis Iosyf Myzarus, Fyieerwarry Tuillous et Zeracheen quorum Serwis vestros administrare usq Zootmaar. Datum in Zuyo¹¹⁾ anno Regni nostri II-do¹²⁾.

³⁾ Bisticium? vix crediderim. ⁴⁾ Flandrenses provinciae Cibiniensis, i. e. Saxones. ⁵⁾ Siculi. ⁶⁾ Walachi. ⁷⁾ Szerecsen familiae nomen . . .

¹¹⁾ Sajo? ¹²⁾ 1242.

Has litteras edidit et comentatus est Dnus Jerney in „Tudománytár 1842“ Decembei Füzet p. 324, ubi etiam p. 350 Facsimile harum literarum videre est.

III.

I. Lajos király 1365-iki adománya, moldvai Balcu, Marmatia vajdája részére, a Moldvaországba átment Bogdan voda vagyónából.

1365. Febr. 2. Appendix Dipl. Trans. Tom. III.

„Ludovicus strenuo viro Balk filio Zaaz Moldavo Wayvodae Maramorosieni, quod idem adhuc in terra moldavana regi fideliter adhaeserit, ibique complura vulnera, amissis servitoribus suis pro rege sustinendo terrasq proprias et jura ibidem relinquendo, regem in Hungariam secutus fuerit, ipsi Balk et per eum Drag *). Dragomer et Stephano fratribus uterinis possessionem Kunya vocatam, cum appertinentiis Jood, Boeskou Keétvisou, Moyze, Bors, Keettzerste, in comitatu Marmaros existen: quae per infidelitatem et notam Bogdan Wayvodae ejusq filiorum, qui terram Regis Moldovanam occupantes, clandestine in contumeliam regis molliuntur conservare ad se devolutas, sollenni privilegio confert. Datum Budae IV. non: Februarii anno MCCCLXV *)

Ab hoc descendit familia Dragfi.

Ex annal. Dipl. Jankovics T. I. p. 90.

Innuit Fejér C. D. T. IX vol. III. p. 469.“

IV.

Egy okmány 1366-ból arra nézve, hogy milyen régen laknak a románok, Erdély északi részében, a beszterczei kerületben.

Sententia metalis inter villam Blachorum de St. Peter et Teutones de Neudorf Distr. Bistricien.

1366. Supp. C. D. T. II. pag. 33—35.

„Nos Ubaldus Tumels judex, Casparus Henel, Simon de Franc, et Petrus de Rewel caeteriq Cives jurati Civitatis de Bistricia memoriae damus per praesentes, quibus scitu necesse

est Universis, quod inter Blachos de villa Petri *a)* et Teutones ad presidium Husselseiff (Neudorf), *b)* in circulo Villarum de Bistricia habitum advenas grave discordium exortum fuerat, quod dirimendum et pro justo componendum, a serenissimo Rege nostro Domino Ludovico pro nunc inter felicissimos Lares nostros commorante, nobis commissum est. — Teutones advenae querelam ponunt: Blachos de Villa Sti.-Petri sylvam alpestem inter dorsum montis Ripau, in cujus culmine rupes faciens praecipitii in vallem Lewdal*) vulgo Kusma**) vertens existit metamque vallis istius meridionalem suplet et inter aliud dorsum montis, super Willam Blachorum existentis Regitze dictum accipientem, hinc inter superiorem dicti montis Ripau ad orientem vergentem pedem et dorsum montis Kaldu sursum versus usque ad culmen Bolcina protrahentem, quam Comes Bistriciensis, ex territorio Blachorum evulsam praedio sibi pro extruenda villa assignato adjecisset, cedere non velle, sibiq pinus quas pro erigendis domibus vexissent, dum per villam eorum venissent ademisse. Blachi de villa Sti. Petri aegre ferunt, ut territorium suum ultra *mille annos possessum* per se et majores suos, multis vicibus sanguine redemptum dissipetur, ac pars illius pro meliori emolumento advenarum Teutonum, praedio illis assignato, sylvis praecipue quercinis, pratis item, et agris suis multo melioribus abundanti adjiceretur, et incorporetur, praeterea Blacci id etiam aegre ferunt, quod Teutones Villam non illic ubi olim fuisse notorium sit, ut e rudibus (seit dem Mongolen-Uiberfall) videre esset, prope villam Solna, sed in continenti villae suae (.) locare velint, unde multas injurias, damna et praejudicia se de ipsis passuros fore, facile pervidere sit, circa quod discordium maturo inter nos nacto consilio aequum esse invenimus Sylva haec maneat penes villam Blachorum, cujus de antiquo fuisse et situs et publica notitia demonstrat; Teutonica vero seu germanica colonia haec, si se absque sylvae alpstri subsistere non posse putaret, conferat se ad praedium

a) Petersdorf Distr. Bistriciensis.

b) Ujfalu Dis. Bis.

*) Forte hinc familia Löventhal.

**) Pagus Kusma hodie in com. Doboca.

Woltera ibiq villam suam collocet. Quia vero Teutones declarant: se cum praedio Husselseif et absque sylva alpestri contentari, id solum expetere, ut villam suam non ad rudera prioris villae, sed penes villam Blachorum locare permittantur (letzteres wurde zugestanden). Datae Bistricia die 7 festi Corporis Christi ao 1366.

V.

Egy okmány 1435-ből, mely a vallás végetti véres üldöztestésekről és összeütközésekről tanuskodik.

„Nos Ladislaus de Chaak Vaivoda Trans. et Comes de Zolnuk. Memoriae commendamus cunctis Christicolis praesens — cernentibus, pandimus his scriptis — — Kosztha, nec non Sthanchul et Volkul sacerdos, alias Kenezii de Ryusor, Districtus Hatzak, simul cum fratribus et filiis ipsorum contra sacrum regium diadema et D. n. Imperatorem gloriosum, ac nostrum Vaivodatus honorem ipsorum infidelitate proterviam ostendendo, depopulatis et devastatis possessionibus ipsius Domini nostri, per ipsos hactenus pro Keneziatu tentis et possessis, se ad partes Moldaviae nequiter et infideliter transeundo et furtiva faciendo, nunc simul cum cunctis Regni hostibus et inimicis in depraedationem et vastationem eiusdem Regni machinantes, iidem plura spolia, furticina et alia malorum genera perpetrasse, perpetrareque perhiberentur. Et quia totum Keneziatum ipsorum, puta directa medietas totius Keneziatu possessionis Ryusor praedictae, nec non liberae eorum villae Syerel vocatae in eodem districtu existentis ratione dictae eorum infidelitatis ad D. n. Imperatorem manibusque nostris rite devolutum exstitit et redactum, pro eo nos una cum Juratis et Universitate Nobilium ac Keneziorum ipsius districtus Hatzak, sana exinde deliberatione, ac consilio et voluntate eorundem praefatos Kostha, Sthanchul et Volkul sacerdotem cum ipsorum fratribus et heredibus mera auctoritate in persona dicti Dni nostri Imperatoris et tota potestatis Vaivodatus nostri plenitudine, dicto ipsorum Keneziatu et dicta possessione Ryusor vocata, nec non jam dicta libera villa Syerel nominata habito et exist: privamus et prorsus destitutos et in aevum orbatos committimus, cunctisque uti dicti Domini nostri et suae Serenitatis Regni infidelibus perpetuum silentium in persona suae Majestatis imponimus de eisdem sic legitime per-

actis nihilominus et signanter recensitis fidelitatibus et multifariis fidelibus obsequiis Nobilium Michaelis et Bozorad ac Joannis ff. quondam Joannis de dicta Ryusor exhibitis et impensis, et praesertim Nic. de Chaak olim similiter Vaivoda Trans. genitor noster — — Catholicae fidei nefandissimis emulis ad castrum Hatzak vocatum proelium commisisset et certamen, tunc dictus Joannes pater jam factorum Michaelis, Bozorad et Joannis in area ipsius certaminis uti Tyro, fortiter fidelitatis constantia suffultus, diutius dimicando, atris ictibus ipsorum hostium . . . in conflictu in eodem ipso genitore nostro ac aliis Nobilibus atque probis cernentibus sauciatus et prostratus occubisset, nonnullis etiam aliis fratribus et propinquis suis ibidem in acie prostratis et interfectis nos dictum Keneziatum . . . simul cum universis ipsius Keneziatu utilitatibus et pertinentiis, terris arabilibus, cultis et incultis, silvis, nemoribus, rubetis, pratis, foenetis, aquis aquarumque decursibus, campis, montibus, alpibus et generaliter cunctis utilitatibus integritatibus et condependentiis praenominatis . . . et per ipsos filios eorum ipsorumque heredibus et posteritatibus universis in persona praefati D. n. Imperatoris more et ritu liberae villae ac novae donationis titulo etc. etc. Datum in Hatzak dom. proxima post f. b. Elisab. reginae. anno dom. 1435.

Collectan. Rosenfeld.“

VI.

Az 1434-iki okmány, nely magában foglalja a tervet, hogy a fogarasi kerületnek összes románjai megölessenek.

„Urk. in Kronst. Mag. Archiv. Adresse: Circumspectis viris, Judici et Juratis Civibus Civitatis Brassoviensis, amicis nostris. Michael Jakch, Siculorum Comes.

Circumspecti viri Amici nobis dilecti. Uti nobis nuntiastis, quomodo saevissimi Turci in partibus transalpinis forent constituti, et Valachi partes ejusdem in circumferentiis Castrorum assistent subplantandi. Quare vestras petimus Amicitias praesentibus quatenus sitis constantes et vigiles, ne per eosdem nefandissimos Valachos decipiemur. Jam enim dies sexta est transacta, cum familiaribus nostris, nunciavimus ut ipsi sine mora more exercituali accedere debeant, quos speramus in brevi adesse, et nisi iidem ad nos per-

venerint, immediate totis nostris viribus auxilio vestri in succursum non lentibus passibus, (sic) sed celere equitatu progrediemur. Pro eo, si quas novitates ulterius habueritis, sine tarditate aliqua nobis scire detis, ut celerius vestrum in succursum insistere valeamus. Scriptis in castro Gergiu, Sabbato proximo diei rogationis. Anno 1434. — In folgenden Schreiben ist er noch böser über die Walachen. Adresse: Circumscriptis Judici et Juratis Senatoribus Civitatis Brassoviae, totiusque ejusdem Districtus, Amicis nobis dilectis. Schreiben: Michael Jakch, Siculorum Comes. Circumspecti viri, Amici nobis dilecti Vestris multum regratiamur Amicitii, de servitio Domino nostro Regi et huic regno fideliter per vos facto. Igitur adhuc vestras rogamus Amicitias, quatenus cum tota vestra potentia singulis diebus Alpes ascendatis et perfidos Valachos de Fogaras penitus interficiatis, demtis pueris et mulieribus, quos captos, si apprehendere poteritis abducatis, nos autem abhinc singulis diebus, dante Domino, eosdem fugamus. Scriptis in descensu nostro campestri — — Seria quarta proxima post festum sacratissimi corporis Christi 1434.“ (Lucas Jos. Marienburg, Kleine Siebenbürgische Geschichte, pag. 193—194.)

VII.

A dicséret, melyben a nagy hős, Korvin János de Huniád, vajda és kormányzó, Turócz, Eneas Silvius, Bonfinius és Ranzanus irataiban részesül.

a) Erat tunc in regno miles magnanimus, nobili ac claro Transalpinae gentis de gremio natus, *Johannes de Hunyad*, homo bellicosus, et ad flectendum arma, dirigendasque res bellicas natus; et sicut piscibus aqua, cervisque umbrosas lustrare silvas, sic illi, armorum bellique expeditio, vita erat. Hunc hominem, ut dici praesumitur, futura regni pro tutela, rebus per ipsum gestis testantibus, fata ab alto elegerant, peregrinisque de partibus, regni Hungariae deduxerant intra oras. Fertur enim, quod Rex Sigismundus, virtutis nomine genitoris militis huius pulsatus, illum partibus de Transalpinis, suum traduxisset in dominium, suique regni incolam illum effecisset; et nihilominus digna perpetuaque eundem munitionis Hunyad possessione, ubi nunc castrum nobile, adspectuque delectabile erectum est, dotasset. Praefatus igitur Johannes de Hunyad semper

sui superioris lateri adhaerendo, cum jam de virtute in virtutem crevisset, a minoribus regni officialibus, quorum usque ad tunc factus fuisset honore, successivo incremento in tantum claruisset, quod ad Wayvodatum partium Regni Transilvanarum, suum extulisset titulum. *Thurotz, Chronica Hungarorum Partis VI, Cap. 30.*

b) Hic Joannes natione Valachus fuit haud altis natalibus ortus, sed ingenio dextero et animo sublimi et virtutis amator, multa cum Turcis secunda proelia fecit, et hostium spoliis hungarica templa ditavit, primusque omnium apud Hungaros Turcarum acies et frangi et vinci posse monstravit. — Joannes Huniades, cuius nomen caeteros (viros Hungaros in re militari claros) obnubilat, non tam Hungaris, quam Valachis, e quibus natus erat, gloriam auxit. *Aeneas Sylvius, Historia de Europa. De Hungaria Capite I et II.*

c) Hic enim Valacho patre, matre vero Graeca natus industria et virtute supra omnium opinionem suum genus illustravit; parentibus nequaquam obscuris editum tradidere. Pater namque inter Valachos, qui Getarum Dacorumque loca nunc incolunt, et e romanis superfuisse colonis, veluti linguae similitudo testatur, sane creduntur, plurimum apud eam gentem potuisse dicitur. Quippe qui non consilio solum ac longa rerum experientia, sed opibus et fortunis multum sibi auctoritatis comparaverat, assiduo bello exercitatus non plus divitiarum, quam nominis e militaribus studiis ipse contraxerat. In Corvino vico natus, in Corvinam Romanorum familiam genus retulit, Mater vero e Graecis edita, e veteri et imperatorio sanguine promanasse credita est. Nonnulli in Theodosii huius genus referre audent. Servivit a principio cum duodecim equis Demetrio Episcopo Zagrabiensi, et in Italia duos annos sub duce Philippo Mediolanensi prima stipendia meruit: nam Sigismundum in Italiam secutus remansit. Sigismundum enim affirmant fama paterni nominis excitatum, Joannem adhuc ephebum ex Transalpinis oris in Transsylvaniam transtulisse, Hunniadicis praediis, quae in extrema Transsylvaniae ora, quae ad Valachiam attinet, sita sunt, ob rem bene gestam donasse. Prima hunc stipendia sub Hungaro Halae Praefecto, fecisse memorant. Nosque a Divo Mathia nonnunquam audivimus: cum Praefecti cuiusdam filium in conspectum admitteret, quod de patre conversus ad alios ingenue fatebatur: Hic est, inquit illius Optimatis gnatus, sub quo pater meus primum meruit, vocemque centurionis expavit, mox propria virtute, fortunaeque dexteritate

fretus, munia quaeque militiae honorificentissime gessit, ex bono tyrone miles fortissimus, ex milite Imperator optimus emerit. — Per singulos ordines miro laudis gloriaeque successu jam evectus, provincias cum imperio sortiri coepit, cum praestantissima Gherborum domo affinitatem inivit. Hinc Elisabetham, quae Ladislaum Mathiamque genuit, uxorem duxit. Vir fuit, in quo magnam Corvorum virtutem, item magnanimitatem, sapientiam, fortitudinemque Romanam recognoscere licebat. Adspectu perliberali fuit ac venerando, militari robore indomitus, cuius mite praestansque ingenium, nihil praeter Romanae dignitatis imaginem referebat. Oculorum ac oris venustate praepolluit. Mores omni ex parte nobilissimi, ab omnique barbara feritate redempti. Religionis ac justitiae, item liberalitatis et beneficentiae studiosissimus fuit. Neque deerat amor honestatis et amicitiae cultus, ad obligandos militum animos, et promerendam caeterorum gratiam usque adeo promptus, ut aequae ab omnibus amaretur. Comitatus, beneficentia, dissimulationeque callida, sic inimicitias et odia declinavit, ut his officiorum artibus ad eius dignitatis altitudinem sibi viam comparavit, quam ne sperare quidem licuisset. Acer et excelsus viro fuit animus, consilium prudens callidumque, cui mos erat nil inconsulte, nil intempestive agere. Nil spes eius appetere videbatur, quod arte consilioque assequi non auderet. Variante tamen in bello fortuna usus, ne obnoxiam hanc sibi semper habuisse videretur; in agro Hunniadico, quem a Sigismundo quondam dono acceperat, in edito monte castellum erexit, quod placida circum flumina lambunt; item arte ac natura usque adeo munitum, ut nullum hostium impetum reformidet. Joannes igitur Corvinus, post caetera, quae summa cum laude munera gesserat, Transsylvaniam provinciam cum imperio, ob rem optime gestam impetravit: atque hinc facile ad maxima quaeque subinde evectus est. Quare *Vaivoda* (ut aiunt) cognominatus, multum posthac auctoritatis ac potentiae sibi vendicavit. *Antonius Bonfinius, Rerum Hungaricarum Decade III. Lib. 4.*

d) Ingenti ob tanti viri obitum dolore atque moestitia affecti sunt, non solum universi Hungariae totius populi, sed omnes quoque orbis Christiani nationes. Luxit eum Nicolaus V. Pontifex Maximus, omnisque Romana Curia, quae tam fortem tamque fortunatum ac pium Christianae Religionis defensorem amisit. Pontificis jussu Cardinalium senatus, ei magnifice persolvit inferias. Ei solemnitati ipse interfui. *Petrus Ranzanus, Epitome Rerum Hungaricarum, indice 27.*

e) Ipse etiam Caesar Mahumetes, quamvis per eundem Dominum Comitem prope suam ante mortem, de sub castro Nandoralbensi praedicto fugatus sit: cum tamen per Georgium Rasciae Despotam, eidem Caesari pro consolatione, mors ipsius Domini nuntiata est; Caesarem eundem defixo capite, longam per horam subticuisse, seque, quamvis ei inimicus esset, sublationem eiusdem condolare; et saeculorum ab initio, hominem sub principe nunquam talem fuisse, ad nuntium dixisse perhibetur. *Thurotz Chronica Hungarorum, Partis IV. Cap. 56.*

VIII.

A dicséret, melyben I. Ferdinand császár, Miklós esztergami érsekhez intézett 1548-évi november 23-iki diplomájában, a román törzset részesíti.

„Hae vero sunt omnes propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi gentiles Tui, minime postremas habent, utpote quos ab ipsa rerum Domina Urbe Romana oriundos constat: unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur, tua ista gens fortitudine praepollens fuit; multorum praestantissimorum Ducum Genitrix inter quos & Ioannes Hunyades Inelyti Mathiae Regis Pater, et illius aetati proximi majores Tui potissimum enituisse feruntur.“

IX.

Néhány gyalázatos magyar törvény szövege, melyek arra voltak irányozva, hogy a románok nemzetiségét és vallását megsemmisítsék, s őket Erdélyből kiirtsák.

Az Approbata Constitutiokból.

„Ide nem értvén az Oláh, vagy Görögök sectáján lévőket, kik pro tempore szenvedtetnek, usque beneplacitum Principum et Regnicularum. (Part. I. tit. 1. art. 3).

Noha az Oláh Natio az Hazában sem a Statusok közzé nem számláltatott, sem vallások nem a recepta religiok közzül való; mind az által propter regni emolumentum, miglen patiáltatnak, az Oláh egyházi rendek ehez tartásák magokat.

I. Püspököt a fejedelemtől kérjenek oljat, a kit egyenlő tetszésekből az Oláh papok alkalmasnak esmérnek; kit ha a Fejedelmek illendőnek ítélnék lenni, ugy adgyanak confirmatiót reá

mind a Fejedelmek hűségére s mind az ország javára, és egyéb szükségés dolgokra nézendő *conditiók* és *modok* szerint.

II. Az oláh püspökök, esperestek és papok a *visitálás*nak idején a külső tiszteknek hivataljokba magokat ne elegyítsék, a szegénységet ne *sanczoltassák*, külső dolgokat ne igazgassanak, *exemptiokat* a félékről ne tegyenek; hanem *visitálják* csak a magok papjait és *deákjait*, *beszerikájokat*, *czimteremjeiket*, *temetőjüket*; *házasulandó személyeknek* vagy *copulatiojokat* vagy *elválasztásokat*, az ő *modgyok* szerint való *egyházi szolgálatjokat*, *Ecclésia követéseket* és több hasonló csak az ő tiszteket és *állapotjokat* illető dolgokat; azokbanis mindazáltal az országnak végezéséhez *alkalmaztatván* magokat; külső büntetésekbe, *birságlásokba* magokat ne elegyítsék. (Part. I tit. VIII. art. 1.)

Földes Uroknak *proprietássa* hogy *jövendőre* nézve annál inkább ne *periclitáljon*, az Oláh papok *annuatim* bizonyos *honorariummal*, de csak *állapotjokhoz* és *értékekhez* *illendővel* tartozzanak; kiben ha a földesurnak képtelen *kivánsága* lenne, a *vármegyét* *requirálván*, *conscientiose* *limitálják* el, ennek nem *hasznát*, *ugy*, mint *örökségének* *rendtartását* *ponderálván*.

Az oláh papoknak pedig *fiait*, *mihelyt* meg *házasodnak*, avagy külön *kenyéren* laknak, ha nem papok, *repetaltassák* a szerént, amint az egyéb *jobbágyokat*: sőt ha *gyermek*ek, vagy ha egyéb *aránt* *nőtelen* *legényekis*, akárhol *találtassanak* *Apjok* mellet, meg *fogathassák* és *kezesség* alá *vethessék*, *apjokon* kívül *valokat* pedig *repetálhassák* akár mi *idős* *korokban*. (Part. I. tit. VIII art. 3.)

A mely oláh pap *igaz ok* nélkül *divortíálna* *valakit*, vagy *más valláson* *valokat* *copulálna*, *vagy* *tudva*, *két feleségű* *embert* vagy pedig *el ragadott* s *nem* pedig *rendesen* meg *kért* *személyeket* vagy *olyanokat*, kik az ország *végezési szerént* *való uton* és *modon* *nem szabadittatnak* *egy más mellé állani*, vagy *elsőben* a *külső büntetést* *véghez* *nem vitték*, vagy ha *kikkel* *Ecclésiát* *kellene követetni* s *elmulatnák*, mind az *ilyen papokat* ha az *esperestek* meg *nem büntetnék* *érdemek szerént*, meg *értvén* a *tisztek*, *admoneálják*: ha mégis *posthabeálnák* *intra quindenam* meg *nem büntetnék*, az *esperestek* *priváltassanak* *tisztektől*; a *papokra* pedig a *külső tisztek* *láttassanak* *törvényt* és *büntessék* *magok érdelme*, és az ország *végzési szerént* *külső büntetéssel* 200 f. Az oláh püspök pedig *papságoktolis* *priválja*, ha *ugy fogják* *érdemleni*. (Part. I. tit. VIII. art. 4.)

Az Oláhokról. Noha az Oláh nemzet propter bonum publicum admittáltatott ez Hazában; mind az által nem vévén eszében állapotjának alacson voltát, némely nemes Atyánkfiait impediálták, hogy az ő innepeken ne legyen szabad munkálkodni. Végeztetett azért azok ellen, hogy a magyar nationak ne praescribáljanak, és ennek utánna senkitis a fellyebb meg-irt okból meg ne háborítsanak. (Part. I. tit. IX. art. 1.)*)

III-ik rész V. tit. I. art.-ból, „melyben való kedvezést magok viselésével nem hogy érdemlenének, de sőt naponként árad rosz cselekedetek: sőt sok helyeken majd nyilván való erőszakkal élnek a több nemzetekben és azoknak határin etc. etc.

Kalugyerek felől. A mind hogy az Oláh Nationak vallása-is nem a négy recepta Religiok közzül való, ugy az a szerzet, melyben lévők Kalugyereknek neveztetnek, nem acceptáltatott, sőt inkább meg tilalmaztatott. Hagyattatik annakokáért mostanis az országnak és fejedelemnek szabados dispositiojokra, ugy, hogy valamikor illendőnek vagy szükségesnek itélik, tellyességgel excludáltassanak. (Part. III. tit. VIII. art. 1.)

Hunyad-Vármegyében feleségek után nemes funduson lakó Muntyánok a Nemességnek szine allat lopást, gyilkosságot és egyéb czégéres vétkeket cselekedvén, hogy az 1624 esztendőben a lator oláh papoknak meg fogásáról irott Articulus szerént, ha kiknek magoknak elegendő zálagjok nem találtatik; comperta rei veritate avagy kezesség alá vettethessenek, végeztetet. (Part. V. Edictum XXXIX.)

Oláh papokról. Holott még a residentiatlan nemes személyeket-is sok dolgokban, sőt némely casu sokban nagyob rendeket is arestálnak; anyival inkább az oláh papokat, kiknek or-gazdaságok, vagy egyéb czégéres vétékben való életek felől bizonyos suspicio vagyon, a Tisztek meg foghassák, és a dolognak mivoltához képest vagy arestomban tartásák, vagy jó kezesség alá vessék inquiráltatván felölök, törvény szerént igazítsák el dolgokat; de törvény előtt meg ne károsítsák. (Edictum XLII.)**)

A mely oláhok az előtti rosz szokások szerént, tolvaj modon ragadnak el feleséget magoknak, magok halállal büntettessenek,

*) Az oláh jobbágység t. i. kéntelen volt a maga tulajdon sátoros innepeiken a magyar földes urak számára urbéri szolgálatot tenni.

***) Tehát az oláh papokat még csak csupa gyanuból is el lehet fogni!

ha a leányzó vagy aszszony emberis nem consentiált, a vagy azoknak atyok vagy anyyok, a kiknek incumbált; ha pedig azoknak consensusok járult, dijokon változzanak, mely dij a földes urnak adassék, az hol a hatalmat cselekedték: a tisztakis 12 f. exigáljanak; a több complicesek pedig dijokon változzanak a tisztektől.

Ha mely nemes ember az a féle dolgokban patrocínálna az oláh papoknak, a tiszték törvénnyel prosequálják, az illegitimum divortiumok pedig invigurosumok legyen. (Edictum XLIII.)

Óláhokról... (kivonat). Tegezzel, kardal, pallossal, tsákánnyal, dárdával és egyéb fegyverekkel járni ne mérészeljen etc. etc. (Edict. XLIV, ex articulis annorum 1620. 1622. 1650.)

A Compilata constitutiokból.

Az oláh papokis hoztak olyan alkalmatlanságot, hogy némely nemes Atyánkfiaink, kik közzüllők ugyan azon a sectán vannak vagy magokon vagy jobbágyokon törvénytelen büntetéseket cselekesznek, az Vladica is olyan dologban elegyiti magát, mely nem az o tisztit illeti; ha kit pedig küzzüllők efféle excesusért in jus akarnának attrahálni, residentiátlan lévén, hol legyen competens foruma, nem tudjuk. Azért a meg bántodott félnek arbitriumában legyen, ha Vármegyén akarja e keresni, vagy Táblán az olyan dolgokat patroló Vladicát? a Vármegyéről pedig transmittáltassák Táblán, ha a causának meritumja ugy kívánja és tartozzék két-száz forintig kezest állatni, hogy a törvényt végig állja, légyenis miből a triumphans félnek satisfactiot impendálni. (P. I. tit. I. art. 9 de a. 1655.)

Némely oláh esperestek és papok privata injuriából, vagy magok privatumoktól viseltetvén, maguk halgatojok közzül némellyekre neheztelvén, egész falukat tiltottanak el a templomtól, holt embereketis el nem temettenek, a kisdedeketis kereszeteletlen hagyták meghalni. Concludáltuk azért, hogy az oláh Vladica sub amissione honoris et officii az ilyeneknek igazán végére menvén, a hol comperiáltatni fognak az ilyen exorbitáló esperestek és papok, mind most s mind ennek utánna érdemek szerént, semmiben nem kedvezvén nékiek, igaz törvény szerént meg büntesse. (P. I. tit. I. art. 10 de a. 1665.)

A vallásos proselytismust illetőleg.

Az 1568-ban Január 6-kán tartott Tordai országgyűlésnek XIII. törvény czikkje:

„Felségednek alázatosan jelentjük: sokan vagynak az Felséged országában, kik az oláh püspöknek, kit Felséged kegyelmességéből a püspökségnek tisztire választott, nem engednek, hanem a régi papoknak, és azok tévelygéseinek engedvén ellene állanak, őtet az ő tisztiben elő nem bocsátják; könyörgünk Felségednek, hogy Felséged országával tett előbbi végzése szerint az Evangeliumnak kegyelmesen engedjen előmenetelt, és az ellen való vakmerő bátor-kodokat büntesse meg.“

Ugyan Tordán 1569-ben tartott diaetáról art. XVI.:

„Az oláhok a kik Istennek igéjét vették a praedicatoroknak, kik az Istennek igéjét igazán hirdetik közöttök, egy kalangya buzát adjon minden házas ember.*)

X.

Kivonat Ulászló király II decretumából:

„Et quia ipsae decimae in patrimonium Christi dedicate a Christi fidelibus, et non aliis schismaticis hominibus exigi solent; et ob hoc ordinatum et conclusum, quomodo de caetero, ab ipsis Rascianis, Ruthenis, Valachis et aliis schismaticis in quibuscunque terris christianis residentibus nullae penitus decimae exigantur.“

*) Legelső biztos nyomai annak, hogy a román népre kálvinista püspököket erőltettek, feltalálhatók az 1566: 37. az 1568: 13. s az 1569: 20. törvényczikkeken. Lásd bővebben: Archiv pentru Filologia si Istoria, az 1868. évi 15. számban: Moldovan J. értekezésében: Libertatea consciinței.

Az 1584-iki emlékezetes országgyűlésen, hol a római kath. egyháznak is megadatott a halálos döfés, megállapított a 13. t. cz. ben, hogy a görög ritus püspökei ne merészeljenek, a maguk megyéiben, az uraság tudta nélkül, kánoni visitatiokat eszközölni. Az ok nyilvánvaló: hogy a nyáj végképen megfosztassék pásztoraitól.

XI.

Legfelsőbb leirat s egyszersmind trónbeszéd, 1863. évi június 15. éről, Erdély országgyűlésének ugyanazon évi júliusban Nagyszébenben történt megnyitására.

Mi Első Ferencz József,

Istennek kegyelméből Ausztriai Császár, Magyar és Csehország Apostoli Királya, ugy Lombardia, Velence, Galiczia, Lodomér és Illyria Királya, Ausztria Főhercege, Erdély Nagy-Fejedelme és Székelyek Grófja s. a. t.

Kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk f. é. Szent-Jakab hó 1-ére Nagyszében városába meghitt képviselőinek adjuk ezennel tudtára :

Első Ferdinand Császár és Király, Magyar és Csehország e néven ötödik Királya Ő cs. kir. Felségének a Mi folséges Nagybátya Urunk trónjáróli lelépte, és Ferencz Károly főherceg, fonséges Ur atyánk Ő cs. kir. Fonségének trónutódi öröklött jogáróli lemondása következtében, a Pragmatica Sanctio alapján Birodalmunkban Uralkodásra hivatva, Mi trónra léptünket 1848 évi karácson hó 2-án Birodalmunk összes Népeinek kihirdettük.

Uralkodásunk kezdetén beállott politikai zavarok és azok következményei által kényszerítve valánk, az Álladalmat megmentendők, a kormányzás teljhatalmát néhány éven át, császári kezeinkben öszpontosítani.

Ezen idő folyama alatt Birodalmunkban, alattvalóinknak törvény előtti egyenlősége, minden hitfelekezetnek törvényes elesmerése, rend és születéstől független hivatal képessége, közös és egyenlő véd és adózási kötelessége, a robot és az ingatlan birtokon fekvő egyéb terhek megszüntetése, és a közbenső vámvonallal eltörlése által, a közös szervezetű intézmények elemei meggyarapodtak és megerősödtek és a legkülönbözőbb köz és magánérdekek ezernyi új szála, Birodalmunk minden Országainak és Népeinek természetsszerű valóságos és feloldhatatlan kapcsolatát megszilárdították.

Mihelyt azonban atyai szívünkre kellemesen ható oly helyzetbe jöttünk, hogy uralkodói hatalmunk korlátlan gyakorlata helyébe, egy alattvalóinknak a törvényhozásbani részvétét megállapító alkotmányt léptetheténk, uralkodói kötelességünknek kelle elismerni azt, miszerént Császári házunk, ugy Királyságaink és Orszá-

gaink érdekében, Birodalmunk hatalmi állását és egységét is biztosítsuk, és Királyságaink és Országaink mindenikének nyíltan és kétségenkívülileg meghatározott jogi állapotok és az együttes közreműködés kezességeit nyújtjuk.

Évgre bocsátotunk Mi ki 1860 évi Mindszent hó 20-án egy császári Diplomát, és ebben állandó és visszavonhatatlan állam-alaptörvényül ünnepélyesen kihirdettük, hogy a törvényhozási jog Birodalmunk minden részében ezentul, az alkotmányszerűleg egybehitt képviselő-testületek közreműködésével gyakoroltassék.

Ezen jognak a törvényhozás minden oly tárgyaira terjedő gyakorlata végett, melyek minden Királyságainkat és Országainkat közösen illető jogokra, köteleességekre és érdekekre vonatkoznak, (és melyek az említett császári Diplománk II-ik cikkében bővebben meghatározottak,) Birodalmi Tanácsunk állítottatott fel, minek folytán Mi, tekintetbe vévén miként a végre, hogy ezen jog fogonásíthatassék, gyakorlatba vételének bizonyos rendjét és alakját szükséges megállapítani, Birodalmi Tanácsunk alkotása, és annak az 1860 évi Mindszent hó 20-án kelt császári Diplomával a törvényhozásban főtartott közreműködési joga iránt, 1861 évi bójtelőhava 26-án kelt császári Nyiltparancsunkkal a birodalmi képviseletet tárgyzó alaptörvényt helybe hagytuk, és azt Királyságaink és Országaink egyetemére nézve állami alaptörvény erejével felruháztuk.

Ezen az 1860 évi Mindszent hó 20-án kelt császári Diplománk II-ik cikkében kijelelt közös törvényhozási tárgyakon kívül, melyek felett kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk képviselői is, öszbirodalmunk többi képviselőivel közösen tanácskozandnak, a törvényhozás minden más tárgyai alkotmányszerűleg az egyes Királyságok és Országok törvényhozó gyűléseiben és ezekkel, Erdély Nagyfejedelemségünket illetőleg pedig, korábbi alkotmánya értelmében, lesznek elintézendők.

De több más pontokat nem érintve, Erdély Nagyfejedelemségünk korábbi alkotmányának épen azon része, mely az országgyűlés összealkotását illeti, a nemesség kiváltságos állása, a robot és jobbágyi tartozások eltörlése, egyenlő polgári jogok és köteleességek az Ország lakossága minden osztályaira való kiterjesztése által, oly lényegesen megváltozott, hogy egy, az 1790-1 évi XI-ik törvénycikk alapján egybehitt országgyűlés, mely által a Népnék legnagyobb része politikai jogok gyakorlatától kirekesztetett volna, az ország valódi érdekei ellenére, nem tekintetett és nem tekintet-

hetett volna, az ország összes lakossága, születés, rend, nemzeti-
ség és vallás különbség nélküli oly igazi képviselőnek, mely azon
mellőzhetetlen erkölcsi tekintéllyel birt volna, hogy Erdély ország
belügyeit, minden abba lakó néptörzsökök megalégedésére rendezze,
és az összbirodalomhozi államjogi viszonyát illetőleg ismételve ki-
nyilatkoztatott atyai szándékunknak keresztülvitelét eszközölje.

Miután Erdélynek Magyarországgali 1848 évben meghatározott
egyesítése, teljes törvényerővel soha sem jött létre, és tetteleg
azonnal szétvált, már az 1860 évi Mindszent-hó 20-án kiadott ki-
bocsátványainkban arra találtuk Magunkat indítatva, hogy azt
érintetlen hagyjuk, és csak Erdély ország képviselőnek visszaállítá-
sát rendeljük el.

Más törvényes és alkalmazható alap hiányában mellőzhetet-
len uralkodói kötelesség volt, a. f. é. Szent-Jakab hó 1-ére Nagy-
Szeben királyi városunkba egybehitt országgyűlési alapszabályt ki-
bocsátani, és az országgyűlési követek választását, ezen ország-
gyűlési alapszabály határozatai szerint eszközölni.

Bizodalmat helyezve, azon őszintén kinyilatkoztatott szán-
dékunkban, miszerént a Birodalom államjogi alakítása, az Országok
gondosan megóvott önállósága, egyszersmind azon egység alapján
fog véghezvitetni, melynek érvényesítését a Birodalom szükséges
hatalmi állása igényel, és hogy ezen mű, egy nyilt és szabadszelle-
mű politika elvei szerint, Birodalmunk minden részeiben egyarányu
kifejlődésre fog vezetettetni, és pedig jog és méltány szerint, tekin-
tetbe véve az egyes Királyságok és Országok multját és hasonló
szeretettel és gondoskodással átkarolván azon sok nemes Nemzeteket,
melyek évszázadokon át testvérileg élnek egyesítve Házunk kor-
mánya alatt, — és

áthatva azon szükség érzetétől, hogy a számos függőben lévő
fontos, és minden egyes érdekeinek súlyos megsértése nélkül további
halasztást nem szenvedő országos belügyek, a lakosság minden
osztályait nemzetiség és vallás különbség nélkül kiegyenlítő módon
megoldassanak, és ismételve kimondott szándékunk, Erdélyország-
nak a birodalomhozi államjogi viszonyaira nézve alkotmányszerűleg
keresztülvitessék, az Általunk az országgyűlési követek választásá-
bani részvételre meghitt lakosság osztályai ezen meghívásnak meg-
feleltek, és polgártársaitoknak teljes és megtisztelő bizodalma által
kiemelve, Ti Kedvelt Hiveink, mint kedvelt Erdély Nagyfejedelem-

ségünk összes lakosságának valódi képviselői megjelentetek azon férfiakkal együtt, kiket Mi bizodalunknál fogva ide meghittunk.

Szivünkben kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk egybengyült törvényhozó testületét, Kedvelt Hiveinket, Mi atyai császári királyi és nagyfejedelmi kegyelemmel idvezeljük.

Nagyok és nehezek azon feladatok, melyek megoldást igényelnek, hanem kölcsönös méltányosság, kibékítő hangulat, minden feleknek üdvös egyetértése mellett bizodalom, igazság és erélyesség által sikerülend Nékünk a Mindenható segélyével egy szép és örvendezettő jövődöt előidézni.

Felhatalmazott királyi országgyűlési Biztosunk átadandja Nektek Kedvelt Hiveink, felséges Nagybátya Urunk Első Ferdinand császár és király, e néven Magyar és Csehország ötödik királya Ő Felségének trónleléptéről, nemkülönbén fonséges Ur Atyánk Ferencz Károly cs. kir. Fonség trónutódi öröklött jogaróli lemondásáról szólló okmányt hiteles másolatban, szabadságtokban állván, a Mi cs. kir. titkos házi-udvari- és államlevéltárunkban letett eredeti okmányt, a legfelsőbb udvari lakhelyünkben megjelenő küldöttség által megtekintetni.

Előtökbe terjesztendi azután felhatalmazott királyi Biztosunk, mind három országos nyelven ünnepélyesen kiadványozott 1860 évi Mindszenthó 20-án kelt császári Diplománkat és hasonló módon Diploma alakjában elkészített, a Birodalmi képviseletről szólló 1861 évi Bójtelő hó 26-án kelt alaptörvényt, és Mi felszólítunk Titeket Kedvelt Hiveink, hogy azokat az országos törvények közzé hiteles szövegben, és mind a három országos nyelven beiktassátok.

Miután kormányra léptünk óta kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk képviselőit most hittuk meg legelőször országgyűlésre, a bevett szokásnak megfelelően, hogy dicsőemlékü Eldődeink példáját követve, Mindnyájokat és az Egyeseket, általában és különösen jogaik, törvényeik, kiváltságaik, mentességeik és szabadalmaikban, melyek t. i. kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünknek Ő Felsége Istenben boldogult I. Leopold Császár által, légyen az Diplomában, vagy ezen Diplomát követett határozatok és helybenhagyásokban nyujtattak és adományoztattak, és dicső emlékü Utódai a Mi Eldődeink által megerősítették, ugyan azon módon, mint ez utóljára felséges Nagy Bátya Urunk I. Ferdinand császár Ő Felsége mint Magyar és Csehország e néven ötödik királya által egy ünnepélyes Diplomával, melyben a Leopoldi Diploma szószerént beiktattatott,

történt, nem csak kegyesen megerősítsük, hanem egyszersmind biztosítsuk, hogy azokat változatlanul fentartjuk és a kegyesen megígértkeket a valóságban is teljesítsük.

De miután minden anyagi törvény az Állodalmak és Népeknek a kor folyamával változó politikai és nemzeti érdekeik kívánalmai szerint, természetszerűleg némi fokozatos előhaladó változásoknak van alávetve, úgy Erdély Nagyfejedelemségünkben is minden lakossági osztályoknak nemzetiség és vallás különbség nélkül Általunk ismételve megerősített és érvényre hozott polgári és politikai egyenjogúsága, úgy szinte az általános véd és adózási kötelezettség oly nagybecsű tények, melyek feljogosított való érdekeket alkottak, és melyek az éppen érintett Leopoldi Diploma és azt követett határozatok és helybenhagyások több részleteit jelenleg már kivehetleneknek tüntették ki.

Ehez járul még az is, hegy miután Európa minden Országában az Államhatalom a legfelsőbb feladatokra nézve öszpontosított, miért is a közös tárgyalás a Birodalom hatalmi állása fentartására mellőzhetetlen szükség kívánalma lett, Mi az egyes Országok jogigényeihez ezen politikai szükség kívánalmávali öszhangzatba hozatala végett, a közös ügyek iránti törvényhozásbani részvét jogát Országunk és Népeink egyetemére ruháztuk át.

Nem tarthatjuk meg tehát a Leopoldi Diploma iránti bevett szokást, miután oly sok pontjainak foganatosítása tetteg lehetlenné vált, és az igazsággal ugy lelkiesméretünkkel össze nem férne, azt, mi tetteg lehetlenné vált, megerősíteni.

Azonban vezetette azon vonzalomtól, mellyel Irántatok kedvelt Hiveink éz az egész kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk iránt viseltetünk, az Ország ohajtott megnyugtására nyiltan elismerjük és ezennel ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk, miként azon esetben, hogy ha kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk bel-államjogi szerkezete, és annak öszses birodalmunkhozi viszonya az Erdélyi követeknek a birodalmi tanácsba küldetése módja iránt véglegesen, az alkotmány értelmében Kedvelt Hiveinkkel egyetértve létre jövend, atyai szívünk megelégedésére szolgáland, e tekintetben netaláni kérelmetek és kívánásokat folytán egy ünnepélyes Diplomát kiadni, mely Utódaink által is, minden időben a hódolati eskü letétele előtt megerősítendő leend.

Hogy pedig ezen közösen kitűzött magas czélt hamarabb elérhessük, és a függőben lévő sok fontos kérdések alkotmányszerű tárgyalását könnyebbítsük és előmozditsuk, Néktek Kedvelt Hiveink

felhatalmazott kir. országgyűlési Biztosunk által, erre vonatkozó törvényjavaslatok sorozatát fogunk előterjesztetni, és pedig:

1. A román nemzet és annak vallásai egyenjogúságának keresztülviteléről.

2. A három országos nyelveknek, a közhivatali közlekedésben való használatáról.

3. Az országgyűlés összealkotásáról és annak rendjéről.

4. Azon módnak végleges rendezéséről, melyszerént Erdély Nagyfejedelemségünk követjei a birodalmi tanácsba küldendőek.

5. Az ország politikai felosztásának egy rendezett közigazgatás és igazságkiszolgáltatás tekintetéből szükséges változásáról.

6. A közigazgatás és

7. az igazság kiszolgáltatás rendezéséről.

8. A törvényszékek szervezése és különösen egy harmad bírósági törvényszék felállításáról.

9. Az 1854-ik évi Szent Iván hó 21-en kelt, a földtehermentesítés keresztülvitelét illető császári Nyiltparancs egyes határozatainak szükséges kiegészítéséről és magyarázásáról.

10. A telekkönyvek behozataláról.

11. Egy hitelbank felállításáról.

Felszólítunk tehát ezennel Titeket Kedvelt Hiveink, hogy e tárgyak iránt az országgyűlés számára kibocsátott ügyrendtartás értelmében tanácskozzatok, és az Általatok kedvelt Hiveink, határozatra emelt törvényjavaslatokat legfelsőbb megerősítésünk alá terjeszszétek.

Ezen kívül fenntartjuk Magunknak, hogy az országgyűlési tárgyalások folyama alatt Nektek kedvelt Hiveink, még más fontos ügyekre vonatkozólag is megfelelő törvényjavaslatokat előterjeszthessünk.

A gondviselés végzete által arra vagyunk hivatva, hogy kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk sorsát a fordulati pontok legnehezebbikén vezessük át.

Ily feladatokat nem lehet a való helyzetnek, a szerencsés megoldás szükségességének és nagy előnyeinek helyes megértése, erőmegfeszítés, és férfias kitartás nélkül megoldani, de a megoldásnak meg kell lenni.

Mi az ügy igazságára, Kedvelt Hiveink érett belátására, hazafiúi buzgalmára és azon önmérsékletre építünk, mely a türelem elveinek megfelelő.

Ti Kedvelt Hiveink a Mi bizodalunkat tetteleg igazolandjátok. Egyesült erőnk közreműködését Isten segélye támogassa.

Kikhez egyébiránt Császári Királyi és Nagyfejedelmi kegyelmünk és kegyelmességünkkel állandóan hajlandók maradunk.

Kelt birodalmi fő- és szék-városunkban, Bécsben Szent-Iván hó 15-ik napján, Urunk ezer nyolczszáz hatvan harmadik, uralkodásunk pedig tizenötödik évében.

Ferencz József s. k.

Gróf Nádasdy Ferencz s. k.

Eő császári, királyi Apostoli Felségének saját parancsára :

Moldován Demeter s. k.

XII.

Legfelsőbb leirat 1863-évi október 26 áról, melylyel a román nemzet jogegyenlőségének keresztülvitelére s hitvallásukra vonatkozó törvény szentesítettik.*)

Mi Első Ferencz József,

Isten kegyelméből Ausztriai Császár; Magyarország, Csehország, Dalmát-, Horvát-, Tótország, Galiczia és Lodoméria, Apostoli Királya, Lombardia, Velence és Illyria s. a. t.; Ausztria főhercege, Toskana és Krakkó nagyhercege; Lotharingia, Salzburg, Stájer, Karantán, Krajna és Bukovina hercege; Erdély nagyfejedelme; Morvaország határgrófja, Felső- és Alsó-Sléczia, Modena, Parma, Piacenza és Guastalla, Osvieczin és Zátor, Teschen, Friaul, Ragusa és Zára hercege; Habsburg, Tirol, Kyburg, Görez és Gradiska hercegesített grófja; székelyek grófja; Trient és Brixen fejedelme; Felső- és Alsó-Lausitz, és Isztria örgrófja; Hohenembsz, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg s. a. t. grófja; Trieszt, Cattaro és a szláv határgrófság ura; a Szerb Vajdaság nagyvajdája s. a. t. ezennel tudtul adjuk mindenkinek:

Kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünknek 1863 évi Szent-György hava 21-kén kelt királyi leiratunkkal ugyanezen év Szent-Jakab hó 1-jére Nagy-Szeben szabad királyi városunkba egybehivott és ott

*) Lásd az országgyűlési iratok hivatalos gyűjteményében: 1863—64: 81 sz., 198—200 l.

országgyűlésileg egybegyűlt képviselői alkotmányos uton a román nemzet és annak vallásai egyenjoguságának keresztülvitelét illető törvényczikket 1863 évi October 7-ről kelt felterjesztésökbe letett azon legalázatosabb kéréssel terjesztették föl Hozzánk, hogy Mi ezen törvényczikket legkegyelmesebben helybenhagyjuk, megerősítsük és szentesítsük.

Ezen törvényczikk tartalma a következő:

Törvényczikk

a román nemzet és annak vallásai egyenjoguságának keresztülviteléről.

1. §.

A román nemzet, a görög-katholika vallás mint olyan, és a görög-keleti vallás, az erdélyi alkotmány értelmében az elismert többi három nemzet és négy vallással, szintén törvénytörvényeszerűleg elismertnek.

2. §.

A görög-katholika szentegyház, mint olyan és a görög keleti szentegyház, Erdély Nagyfejedelemségében éppen azon önálló jogállással és önrendelkezési szabadsággal bírnak, mellyel az ország törvénytörvényeszerűleg elismert és államjogilag fölvetett többi szentegyházai ugymint: a romai katolika, a helvéthitvallásu evangelika, az ágostai hitvallásu evangelika és az unitária szentegyházak a teljes vallás és lelkiismeret szabadságot biztosító hazai törvények alapján bírnak.

Főntartva a koronának Erdély Nagyfejedelemsége törvényeiben meghatározott alkotmányszerűleg gyakorlandó felügyelői jogát, mind ezen szentegyházak jogosítva vannak egyházi ügyeiket kanonjaik és egyházi szabványaik értelmében, szintugy mint iskolai ügyeiket, kegyes alapítványaikat, pénzalapjaikat és intézeteiket, bármely más szentegyház minden befolyásától függetlenül önállólag rendezni, kezelni és igazgatni.

3. §.

A törvénytörvényeszerűleg elismert négy nemzet, ugymint: a magyar, a székely, a szász és a román nemzet egymás irányában teljesleg egyenjogú és mint olyanok az erdélyi hazai alkotmány értelmében egyenlő politikai jogokkal bírnak. Az ország összes lakói szabad vallás gyakorlata szintugy mint polgári és politikai jogegyenlősége nemzetiség és hitvallás különbség nélkül ez által meg nem szorítottatik.

4. §.

Az egyes országrészek különböző elnevezései az egyes nemzetiségek számára politikai jogokat se nem alapítanak, se nem adnak.

5. §.

Erdély Nagyfejedelemség czimerébe, a román nemzet részére külön jelvény vétetik föl.

6. §.

Ezen elhatározásokkal ellenkező minden országos törvények megszüntetnek és jogerőn kivüliekké tétetnek.

7. §.

Ezen törvény kötelező ereje haladék nélkül hatályba lép.

Midőn kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk országgyűlésileg egybegyült képviselői ezen legalázatosabb kérését tetszéssel fogadnók, a fentebbi törvényczikket egész kiterjedésében császári, királyi és nagyfejedelmi helybenhagyásunkkal megerősítjük és szentesítjük, és az ország említett hiv képviselőit biztosítjuk, hogy Erdély Nagyfejedelemség törvénykönyvébe iktatott ezen törvényczikket mind Magunk megtartandjuk, mind minden hiveink által megtartatandjuk, valamint azt jelen oklevelünk erejénél fogva elfogadjuk jóváhagyjuk, helyesljük és megerősítjük.

Kelt Schönbrunn kéjkastélyunkban, Mindszent hó 26-ik napján, Urunk ezer nyolcz száz hatvan harmadik, Uralkodásunk pedig tizenötödik évében.

Ferencz József s. k.

Gr. Nádasdy F. s. k.

Br. Friedenfels Jenő s. k.

XIII.

Törvényczikk Erdély három nemzeti nyelvének a közéletben való használatára nézve, mely 1864. évi junius hó 23. án az országgyűlés részéről legfelsőbb jóváhagyás és szentesítés végett fölterjesztetett.*)

*) Lásd az országgyűlési iratok hivatalos gyűjteményében: 101. sz. 142—264. l. s az országgyűlés előterjesztését 120. sz. a.

Mi Első Ferencz József

Isten kegyelméből Ausztriai Császár; Magyarország, Csehország, Dalmát-, Horvát-, Tótország, Galiczia és Lodoméria Apostoli Királya, Lombardia, Velence és Illyria Királya, Jeruzsálem Királya s. a. t.; Ausztria főhercege, Toskana és Krakkó nagyhercege; Lotharingia Salzburg, Stájer, Karantán, Krajna és Bukovina hercege; Erdély nagyfejedelme; Morvaország határgrófja, Felső- és Alsó-Szlézia, Modena, Parma, Piacenza és Guastalla, Osvieczin és Zátor, Teschen Friaul, Ragusa és Zára hercege; Habsburg, Tirol, Kyburg, Görez és Gradiska hercegesített grófja; székelyek grófja; Trient és Brixen fejedelme; Felső- és Alsó-Lausitz, és Isztria örgrófja; Hohenembsz, Feldkirch, Bregenz, Sonnenberg s. a. t. grófja; Trieszt, Cattaro és a szláv határgrófság ura; a Szerb Vajdaság nagyvajdája s. a. t.

ezenel tudtul adjuk mindenkinek:

Kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünknek 1863 évi Szent-Györgyhava 21-ről kelt királyi leiratunkkal ugyanezen év Szent-Jakab hó 1-jére Nagy-Szeben szabad királyi városunkba egybehivott és ott országgyűlésileg egybegyűlt képviselői, alkotmányos uton a három országos nyelvnek a közhivatali közlekedésben használatát illető törvényczikket 1864 évi Junius hó 23-káróli fölterjesztésökbe letett azon legalázatosabb kéréssel terjesztették föl Hozzánk, hogy Mi ezen törvényczikket legkegyelmesebben helybenhagyjuk, megerősítsük és szentesítsük.

Ezen törvényczikk tartalma a következő:

Törvényczikk

a három országos nyelv használatáról a közhivatali közlekedésben.

1. §.

A három országos nyelv egymint: a magyar, német és román nyelv, a közhivatali közlekedésben egyenjogu.

2. §.

A felek szabadságában áll minden bárminemű beadványokban, valamint minden hivatalos tárgyalásban, a három országos nyelv akármelyikével élni.

3. §.

A felek szóbeli kérelmeik, valamint azok, tanuk és szakértők kihallgatása feletti jegyzőkönyvek, a három országos nyelv valamelyikén és pedig azon a nyelven veendő fel, melyet a kihallgató tanu vagy szakértő kijelöl.

4. §.

Peres vagy peres ügyeken kívüli bírói tárgyalásoknál, melyekben több fél vesz részt, szabadságában áll mindenik félnek, a három országos nyelv valamelyikével élni.

5. §.

A felek beadványaira vagy jegyzőkönyvileg felvett kéréseire, az elintézés ugyanazon nyelven adandó ki, a melyen a beadvány vagy jegyzőkönyvileg felvett kérés szerkesztetett.

6. §.

A bírói határozatok, valamint az indokok, oly esetekben, hol több fél vesz részt, azon a nyelven adandók ki, melyben a kérelemlevél vagy keresetlevél, illetőleg az első beadvány vagy az első szóbeli kérelem szerkesztetett.

A többi felekkel, ha kívánják, a határozat fordításai is azon nyelven közlendők, melyen ők a tárgyalásnál résztvettek.

7. §.

A szóbeli végtárgyalásnak az ítélet kihirdetésének és kiadványozásának a három országos nyelv közül azon kell történni, mely a vádlott anyanyelve. Azonban szabadságában áll a vádlottnak, egy mást is a három országos nyelv közül, a melyet neki érteni kell, e végett választani.

8. §.

A felsőbb hatóságok vagy törvényszékek határozatai hasonlóképen azon nyelven adandók ki, melyekben ezen határozatok az előbbi 5., 6. és 7. §. szabályai szerint a feleknek kiadandók.

9. §.

Mindenkinek szabadságában áll nyilvános tárgyalásoknál a három országos nyelv akármelyikét használni.

10. §.

A városi és vidéki községekben a községi ügyek belkezelési nyelvét a község képvisellete határozza meg.

11. §.

A törvényhatóságban az illető hatóság képvisellete határozza meg a törvényhatóság ügykezelési nyelvét.

12. §.

A 10. és 11. §§-okban foglalt határozatok a törvényhatóság vagy község képvisellete hivatalos működése idejéig érvényesek.

Ezen hivatalos működés megszűnése után a község vagy törvényhatóság ügykezelési nyelvének meghatározása iránt új határozat hozathatik.

13. §.

Mindennemű közlések, kiadványozások, rendeletek, meghagyások s. a. t., melyek ezen törvényhatóságokhoz, községekhez, ezek hivatalaihoz és törvényszékeihez, egyházi vagy más testületekhez és intézetekhez intéztek, az előjáró hatóságok által a három országos nyelv közül azon adandók ki, mely az illető törvényhatóság vagy község belügykezelési nyelve, vagy pedig melyet az egyházi, vagy más testület, vagy intézet használ.

14. §.

A községek és törvényhatóságok, ezek hivatalai és törvényszékei, valamint az egyházi és más testületek, nemkülönb az egyházi törvényszékek is a kölcsönös és az előjáró hatóságaikkal való érintkezésben saját belügykezelési nyelvöket használják.

15. §.

A cs. kir. katonai hatóságokkal való érintkezésben a községek saját nyelvöket, a törvényhatóságok és ezek hivatalai lehetőségig a német nyelvet használadják.

16. §.

A törvényhatóságok és törvényszékek belső hivatalos nyelve az, mely az illető törvényhatóság nyelve.

A hatóságok és hivatalok elnökei hivatalos közlekedésében a három országos nyelv akármelyikének használata minden megszorítás nélkül megengedett.

17. §.

A többi hatóságok és törvényszékek belső hivatalos nyelve, nemkülönb ezen hatóságok és törvényszékek egymásközi és Erdély Nagyfejedelemségen kívüli hatóságokkal való érintkezési nyelve rendeletileg fog meghatározatni.

18. §.

A nép- és középoskolákban, valamint a felsőbb tanintézetekben az oktatási nyelv meghatározása azok hatáskörébe tartozik, kiket az illető iskola és felsőbb tanintézet iránti gondoskodás illet.

19. §.

Az egyházi anyakönyvek az első §-ban egyenjogunak nyilvánított nyelvek egyikén vezetendők. Szabadságában áll különben az egyes hitfelekezeteknek, a főkormánysszékkal egyetértve, erre egy más nyelvet is meghatározni.

20. §.

Ezen határozatokkal ellenkező minden országos törvény megszüntetetik és érvényen kívül tétetik.

21. §.

Ezen törvényczikk kötelező ereje haladék nélkül érvénybe lép. Midőn kedvelt Erdély Nagyfejedelemségünk országgyűlésileg egybegyült képviselői ezen legalázatosabb kérését tetszéssel fogadnók, a fentebbi törvényczikket egész terjedelmében császári, királyi és nagyfejedelmi helybenhagyásunkkal megerősítjük és szentesítjük, és az ország említett hiv képviselőit biztosítjuk, hogy Erdély Nagyfejedelemség törvénykönyvébe iktatott ezen törvényczikket mind Magunk megtartandjuk, mind minden hiveink által megtartatandjuk, valamint azt jelen oklevelünk erejénél fogva elfogadjuk, jóváhagyjuk, helyesljük és megerősítjük.

Kelt

XIV.

Az országgyűlésnek ő felségéhez intézett előterjesztése, a fenn említett törvény szövegének jóváhagyás és szentesítés végetti felküldése alkalmából.

Szentséges császári és apostoli királyi Felség!
Legkegyelmesebb Urunk!

Erdély Nagyfejedelemsége országgyűlésileg egybegyült örökre hű képviselői a Felséged országgyűlési teljhatalmu kir. biztosa útján leérkezett f. é. Pünkösdhava 23-án tartott nyilvános ülésben legalázatosabb tisztelettel kihirdetett 1863 évi november hó 21-éről 5474. 1863 sz. a. kelt legfelsőbb leiratából a legmélyebb hála érzelmével megértették, mikép cs. és apostoli kir. Felséged az országgyűlésileg

megállapított és 1863 évi Szt.-Mihályhó 29-iki legalázatosabb előterjesztéssel legfelsőbb megerősítés alá fölterjesztett azon törvénycikket, mely a három országos nyelvnek a közhivatali közlekedésben használatáról szól, — teljes tartalmában legkegyelmesebben megerősíteni és ezen leghivebb országgyűlést fölszólítani méltóztatott, hogy ezen törvénycikket szokásos módon legfelsőbb szentesítés alá terjessze föl.

Engedelmeskedve ezen legfelsőbb fölszólításnak, a törvénycikket bévett forma szerint szerkesztettük és sietünk azt ./. ide zárva cs. és apostoli kir. Felséged elébe azon legmélyebb alattvalói tisztelettel párosult legalázatosabb kéréssel fölterjeszteni, mikép Felséged ezen törvénycikket legkegyelmesebben helybenhagyni, megerősíteni és szentesíteni kegyeskedjék.

Szentséges császári és apostoli királyi
Felségednek

legalázatosabb szolgálói és örökre hű alattvalói

Erdély Nagyfejedelemsége országgyűlésileg
egybegyűlt képviselői.

N.-Nzeben Szentiván hó 23. 1864.

XV.

Különvéleménye és egyuttal óvása, a Kolozsvárott 1865. évi novemberben megnyitott országgyűlés 19 román tagjának, az uniót illetőleg.

Sacratissima Cesareo Regia și Apostolică Majestate!

Prea îndurate Dómne!

Națiunea română din Transilvania, de și de seculi cea mai apăsată, a fost totdeauna credincioasa aperătoriă a Tronului, a Patriei și a intereselor Monarchiei.

Abia a trecut un deceniu și jumătate, de când s'a delăturat și în Țera acésta apesătoriul jug al feudalismului, și de când se părea a se ivi și pentru ea diorile unei libertăți constituționale.

Înse cu bucuria de a se vedé ridicată la demnitatea de Națiune politică de mult meritată, și de a întra și ea ca atare în sistema politică-națională de Stat a Transilvaniei, tot-odată se apropie ca un torente, cel mai mare pericol, care sub forme constituționale îi amenință stingerea vieței naționale.

Acel pericol deveni amenințătoriu chiar și pentru esistența Monarchiei și a Tronului Majestății Vostre.

În acele grele timpuri Națiunea română a fost rezolută și constantă întru aperarea Tronului Majestății Vostre și a existenței sale naționale.

Dacă după restituirea păcei publice dorințele și așteptările ei temeinice, de a se vedé în usuarea drepturilor constituționali, nu s'au împlinit, s'a consolat cel puțin în cunoscința curată cu aceea, cumcă dēnsa nu a causat acea asprime impusă de giurstări și aplicată preste tot întru guvernarea Monarchiei întregi.

Cu cât a fost mai ținurită libertatea și vieța nationale sub acei ani ai Regimului absolutistic, cu atâta a fost bucuria mai generale, când a fost Națiunea română fericită a saluta Diploma din 20 Octobree 1860, pe care Majestatea Vóstră V'ați îndurat a o emite și a o declara de lege fundamentale de stat nerevocabilă.

De odată cu emiterea acelei Diplome V'ați îndurat Majestatea Vóstră pré grațios a recunósce necesitatea înțroducerei unor schimbări afund tăietóre în constituțiunea Transilvaniei, ordinând prin pré inaltele Bilete de mână din 20 Octomvree și 21 Decemvree 1860 și ținerea unei consultări cu bărbați din diferitele Naționalități și Confesiuni ale Țerei, pentru asternerea proiectelor ei în privința statoririi și organizării reprezentanței Țerei.

Cu părintésca Majestății Vostre îngrigire prin Biletul de mână din 21 Decembre 1860 tot odată V'ați îndurat a statorí principiul, ca compunerea Diefei transilvane astfeliu se se întēple, în cât aceea întru asemenea măsură se mulțumescă pretensiunile Națiunilor și Confesiunilor mai nainte îndreptățite, pre cum si dorințele și așteptările Naționalităților și ale Confesiunilor mai nainte neîndreptățite.

În urma părerilor respicate în această conferență, și lipsind o basă dréptă și corespundétóre intereselor tuturor locuitorilor Patriei, s'a emis pentru Dieta convocată la Sibiiu prin înaltul Rescript din 21 Aprilie 1863 un nou regulament de alegere.

Națiunea română a salutat cu adevărată bucurie șiua deschiderii Dietei, șiua de 1 Iuliu 1863, ca una și, carea în analele Patriei Nóstre a facut epochă, și a prins radecini afunde în animele locuitorilor Țerei, și în specie în animele tuturor fiilor Națiunei române, căci acestei Diete 'i-a fost rezervată onórea de a primí cu consensul preagrățios al Majestății Vostre c. r. Apostolice pe

Națiunea română în sistema de Stat politico-naționale a Marelui Principat al Transilvaniei, ca egal îndreptățită cu Națiunea magiara, secuiă și sasă.

Prin pre'naltul Rescript salutătoriu din 15 Iunie 1863 îndreptat către Dieta Transilvaniei a dat tot odată una garanția tare, cumcă una compunere a reprezentanței Țerei după principiile evului de mijloc, pe basa instituțiilor vechi, nu mai e cu putință.

Prin pre'naltul Rescript regesc din 1-a Septembrie a. c. s'a conchiămat Dieta presentă în trăsurile ei generali; pe basa Art. XI din anul 1791, prin urmare pe basa unei instituțiuni, care fiind întemeiată pe sistema politico-naționale numai de trei Națiuni, nu recunoșce pe Națiunea română de factore politic al Țerei.

Majestate!

Pêtrunși de cele mai adânci simțăminte de reverință și supunere omagiale către pre'nalta voință a Majestăței Vóstre, s'au înfătoșat și prëumilit subscrișii în acéstă Dietă. Ne ținem însă de cea mai strinsă datorință de supuși credincioși ai Majestăței Vóstre, de a ne esprima pré umilita noastră convingere, cumcă Dieta acésta în compusețiunea sa presentă, nu e capace și competentă de a aduce concluse cu putere de drept, de óre-ce nu póte da espresiune pe deplin dorințelor celei mai mari și mai numërose părți a impoporațiunei țerei, prin urmare nu póte deslega momentuósa cestiune privitoare la uniunea Transilvaniei cu Ungaria, căci compunerea ei nu corespunde nici principiului de egala îndreptățire politico-naționale garantat prin Art. I. de lege din anul 1863, nici principiului de egalitatea de drepturi individuale; celui de ântâiu nu, pentrucă e basată pe Art. XI. din anul 1791, care pe Națiunea română ca atare o ignoréză cu totul, recunoscënd acest articol numai pre „Status et Ordines trium Nationum, nationis nempe hungaricae, siculicae et saxonicae;“ cel al doilea nu, căci pre când nobilii își esercéză dreptul de alegere în tótă Țérea, fără nici una țermurire, dela locuitorii nenobili se cere un cens de 8 fl. v. a. dare dréptă, fără darea capului și fără adause, pentru usuarea acelui drept.

Acéstă dispozițiune cu privire la împregiurarea, cumcă starea escepționale a nobilimei s'a desființat încă în 1848; cu privre la împregiurarea, cumcă principiul egalei îndreptățiri de 18 ani încóce a avut válóre până astăzi în tótă monarchia austriacă, e mai asupri-

tóre pentru toți cetățenii și locuitorii Ardeleni, de cât censul introdus în celelalte provincie austriace, care e cu mult mai mic, de și starea lor materiale e mai favoritóre decât în Transilvania.

Afară de acésta, după Art. XI din 1791 nu sunt îndreptățiți la alegere și alegiveritate Preoții, Profesorii, Advocați, Doctorii și Invătătorii, cari fac classa honorațiilor în popor și cari în calitatea acésta în tóte celelalte provincie ale Monarchiei se bucură de acel drept.

Pre când dară comune numérose și deci de mii de fi ai Patriei, cetățeni și țerani, cari nu se țin de clasa nobililor, cari însé plătesc 7 fl. 99 cr. și respective computând și taca capului și feliuritele adause, preste 16 fl. v. a. dare dréptă, sunt eschiși dela dreptul de alegere și alegiveritate; pre când Preoții, Capelanii, Doctorii, Profesorii, Advocații și cu un cuvânt clasa honorațiilor asemenea este eschisă dela folosirea aceluiași drept: toți nobilii majoreni, fără privire la cens, și fără deosebire dacă se țin séu nu, de clasa honorațiilor, esercéză per capita dreptul de alegere și alegiveritate.

Numai de aici a putut urma acea disproporțiune mare în compunerea Dietei, în care elementul magiario-secuiu, constatoriu abia din 600 mii locuitori, este reprezentat în ea prin 59 deputați, pre când Românii preste un milion la număr, cari afară de negoțul și industria, cu care se ocupă, afară de inteligența pe carea o au, posed la olaltă luați cel puțin atâta pământ ca și acela, abia potură reeși cu 13 deputați, și dacă se află în mijlocul nostru și Regalisti de nationalitate română, acésta nu în acea lege din 1791, ci numai în actul de grație al Majestăței Vóstre c. r. apostolice manifestat prégratios în pré 'naltul Rescript din 1-ma Septembre 1865 își are isvorul seu.

Fată însé cu acest număr de regalisti, cari și altmintrea nu vin a se privi de trâmii și aleși poporului, se află din partea ceealaltă 92 Regalisti, cari cu toții, cu pré puține exceptiuni, se țin de clasa nobililor.

Pentru aceea nu ne putem reținé, a nu da acelei convingeri espresiune sinceră, cumcă unei Diete compuse pe o astfelu de basă, după pré-umilita nóstră părere, îi lipsesce poterea morale neapărat de lipsă, de a asigura decisiunilor sale viéta durătóre.

Momentuositatea obiectului pus la desbatere prin pré 'naltul Rescript din 1 Septemvre 1865, care atinge așa de aprópe inde-

pendența Patriei, pretinde compunerea unei reprezentanțe, despre carea se se p^ota presupune cu ^ânimă liniscită, ca ea e eflucul încrederei publice a Țerei întregi, și întru adev^{er} e aptă de a reprezenta dorința Țerei.

De aici urm^{eză}, că o revisiune a Uniunii conchisă de Dieta presentă, ar susține opiniunea publică, cumcă precum în anul 1848 s'a adus Articulul despre Uniunea Transilvaniei cu Ungaria fără concursul și învoirea Națiunii române, așa și astăzi revisiunea lui s'ar privi de urmată fără participarea Națiunii române, carea ca atare nu este chiămată și reprezentată în Dieta presentă.

Fața cu astfel de giurstări, și voind a remâne credincioși convingerilor n^ostre, ce este una din cele mai morali datorințe a le Membrilor dietali cătră Tron și Patriă, precum și cătră sine însuși, nu ne putem lăsa în pertractarea asupra momentuosului obiect aflătoriu la ordinea țilei în Dieta presentă, fără periclitarea intereselor Patriei în genere, și în specie a pururea credinciosei Națiuni române, ai cărei fii suntem, ci ne vedem siliți de îndemnul celei mai curate convingeri a ne întorce cătră Majestatea V^ostră c. r. apostolică cu încredere fiiescă și cea mai omagiale supunere cu acea pré-umilită propunere, ca se V^e îndurați pré-grațios Majestatea V^ostră, a relega cestiunea privitoare la Uniunea Transilvaniei cu Ungaria la o Dietă Ardelénă conchiământă pre o basă corespond^{et}ore de o potrivă atât diferitelor interese ale Țerei, cât și dreptului public Ardelén restituit prin pré-nalta Diplomă împ^{er}rătescă din 20 Octobre 1860, amplificat și recunoscut din nou prin Art. I. de lege din anul 1863.

În fine cutezăm cu cea mai aduncă reverență a trage atentiunea părint^{escă} a Majestăței V^ostre c. r. apostolice asupra articolului de lege privitoriu la o lege electorale, și substernut spre pré-nalta sancționare cu préumilita representațiune a Dietei ardelene convocate în anul 1863 în libera regia cetate Sibiiu, care Articul de lege stabilit de Dieta amintită este — luând afară vre-o câteva modificări neesențiali — în t^ote consonă cu proiectul respectiv de lege împărtășit acelei Diete de Regimul Majestăței V^ostre în tip de propozițiune reg^{escă}.

Îndurându-Ve Majestatea V^ostră a sancționa pré-grațios acel Articulul de lege, s'ar câștiga prin aceea, după pré-umilita n^ostră părere, una base legale, constituționale, corespond^{et}ore atât diferitelor interese ale Patriei, cât și principiului egalității de drepturi

pentru toate naționalitățile și locuitorii ei, fără privire la naștere și confesiune, depus pregrațios de Majestatea Văstră c. r. apostolică în prenalta Diplomă împăratăscă din 20 Octobrie 1860.

Ai Majestăței Văstre c. r. Apostolice

Cluș, în 9 Decemvre 1865.

Cei mai umiliți și cei mai credincioși supuși și servi:

Alexandru St. Șulut, AEppul și metropolitul de Alba-Iulia și Regalist.

Andrieu Bar. de Șaguna, Archiepiscop și Metropolit al Românilor de rel. gr. or. din Ungaria și Transilvania, și Regalist.

Joane Cavaler de Aldulianu, Vice-preș. al Tablei reg. și Regalist.

Alexandru Lazar, consilariu guberniale.

Ladislau Vasilie Buteanu, consil. gubern.

Elia Macellariu, cons. reg. gub.

Allessandru Bohățel, căpitan suprem al Distr. Năseud, Regalist.

Ioane Cavaler de Pușcariu, căpitan suprem al Districtului Făgăras, Regalist.

Demetriu Moga, asesor la tabla r. Transilvană, Regalist.

Antoniu Stoica de A. Veneția, asesor la Tabla r. Transilvană, Regalist.

Georgiu Romanu, Assessor la Tabla r. Transilvană, Regalist.

Mateiu Pop de Gridu, asesor de tabla regăscă jud. și Regalist.

Nicolau Gaetanu, asesor de tabla regia judiciară și Regalist.

Dr. Paul Vasiciu, cons. de scôle și Regalist.

Dr. Ioan Major, consilariu de scôle și Regalist.

Servian Popoviciu, secretariu r. gubernial și Regalist.

Nicolau Barb, secretariu Guberniale.

Samuele Poruțu, Secret. Gub. și Regalist.

Ladislau Vajda, Secretariu Gubl. Reg. și Deputat al Comitatului Doboca.

Ioane Antonelli, Vicariu foraneu eppesc. gr. cat. al Făgărașului și deputat.

Ioan Mețian, Protopop și Deputatul Făgărașului.

Ioane Florian, Deputat din Districtul Năsăudului.

Dr. Ioane Raț, Deputat din Scaunul Mercurei.

Ioan Balomiri, Senator magistratual și deputat din scaunul Orăștiei.

Ioane Balaș, deputat opidului Hăteg.

Ioane Tulbaș, c. r. concipist financial și deputat al Scaunului Orăștiei.

Dr. Lazar Petco, Deputat.

Ioachim Mureșan, Deputat din Distr. Năsăud.

Ioan Măcelariu, Deputat.

XVI.

Különvéleménye az országgyűlés 28 szász tagjának, ugyan-
csak az uniót illetőleg.

Sondermeinung.

Es sind gewichtige, in jeder Beziehung beachtenswerthe Bedenken und Besorgnisse, welche sowohl vom Standpunkte des Verfassungsrechtes, als auch im Hinblicke auf die bereits einmal in Anwendung gekommene Wahlordnung vom 21. April 1863 gegen die Einberufung und Zusammensetzung des gegenwärtigen Landtages sich erheben lassen, und die in der allerunterthänigsten Repräsentation der sächsischen Nations-Universität vom 6. November 1865 auch wirklich geltend gemacht wurden.

Wenn dessen ungeachtet auch Vertreter der sächsischen Bevölkerung in dem Landtage erschienen sind, hat zu diesem Entschlusse bei ihren Sendern vor Allem der Wille des Monarchen den bestimmenden Ausschlag gegeben, dessen Rufe unter allen Verhältnissen zu folgen für die Söhne des sächsischen Bürgervolkes zu jeder Zeit eine heilige Pflicht war, und es auch immerdar bleiben wird.

Indem nun aber die Mehrheit der landtäglichen Versammlung den Beschluss gefasst hat, den Artikel vom Jahre 1848 über die Vereinigung Siebenbürgens mit Ungarn als ein vollkommen rechtskräftiges Gesetz anzuerkennen, sich demnach in eine Revision desselben nicht weiter einzulassen, sondern vielmehr um die Einberufung der Vertreter Siebenbürgens auf den gemeinschaftlichen

Reichstag nach Pest zu bitten, fühlen sich die gefertigten sächsischen Mitglieder dieses Landtages in dem Bewusstsein ihrer Pflicht gedrängt, gegen den Beschluss der Mehrheit Sondermeinung einzulegen.

Von dem Gebote tiefinnerster Ueberzeugung geleitet und ganz erfüllt von dem Ernste und der unermesslichen Tragweite der hier obschwebenden Fragen können wir die volle Rechtsgiltigkeit des siebenbürgischen Unionsartikels nicht anerkennen und glauben daher, im Sinne des an den Landtag gerichteten k. Begrüssungs-Rescriptes vom 6. Oktober 1865, eine Revision dieses Artikels nicht nur für gesetzlich zulässig, sondern auch im Interesse des Landes und des Reiches für unerlässlich nothwendig halten zu müssen, und zwar aus folgenden Gründen:

weil der hier in Rede stehende I. Artikel vom Jahre 1848 nicht auf dem, in der Repräsentation der siebenbürgischen Landstände vom 7. März 1791, vom 30. März 1838, vom 22. März 1842 und vom 3. November 1847 gerade bezüglich der Einleitung von Verhandlungen über die Unionsfrage beharrlich festgehaltenen Wege und auch nicht in der durch den XI. Artikel vom Jahre 1791 für Verhandlungsgegenstände von grösserer Bedeutung klar vorgeschriebenen und sonst auch immer strenge befolgten Weise, nämlich auf der Grundlage eines nach allen Richtungen hin erschöpfenden und sämtlichen Jurisdictionen des Landes zur Vorberathung mitgetheilten Operates einer systematischen Deputation verfassungsmässig zu Stande gekommen, sondern sogar ohne Beachtung des allerhöchsten k. Einberufungs-Rescriptes vom 5. Mai 1848 in einer einzigen Landtagssitzung entworfen, berathen, angenommen und der landesfürstlichen Bestätigung unterbreitet worden ist;

weil derselbe nicht in der durch den IX. Artikel vom Jahre 1744 als ein für die Rechtsgiltigkeit eines Gesetzes geradezu unumgängliches Erforderniss vorgezeichneten Form mit der allerhöchst eigenhändigen Unterschrift und dem Siegel des Landesfürsten auf den zur Kundmachung im Lande, zur Vertheilung an die Behörden und zur Hinterlegung in die Archive der glaubwürdigen Orte bestimmten Abdrücken des Gesetzartikels ausgefertigt, noch weniger aber nach Vorschrift des I. Artikels vom Jahre 1847 den Municipalvertretungen der sächsischen Stühle und Distrikte in einer ämtlich beglaubigten deutschen Uebersetzung jemals mit-

getheilt worden ist, ja sogar die mit dem allerhöchsten k. Sanctionirungs-Rescripte vom 14. Juli 1848 behufs der nochmaligen Unterbreitung zur landesfürstlichen Authentication herabgelangte Urschrift des Unions-Artikels bisher nicht wieder aufgefunden werden konnte;

weil derselbe das nach dem früheren Systeme auf dem Bestande von drei Nationen und vier Religionen, nunmehr aber, in Folge des Gesetzartikels vom 26. October 1863 auf der vollkommenen Gleichberechtigung von vier Nationen und sechs Religionen beruhende Staatsrecht Siebenbürgens in seinen Grundlagen erschüttert, auf den durch das Leopoldinische Diplom vom 4. December 1691 abgeschlossenen, die Rechte und Selbstständigkeit des Grossfürstentums Siebenbürgen feierlichst verbürgenden, Staatsvertrages gar keine Rücksicht nimmt, und in seiner thatsächlichen Ausführung das durch die pragmatische Sanction geknüpfte Band der unauflöselichen und untheilbaren Vereinigung aller Länder der österreichischen Erbmonarchie zu lockern und zu gefährden geeignet ist;

weil derselbe die Wirksamkeit des III. Artikels des Königreichs Ungarn vom Jahre 1848 auch bezüglich Siebenbürgens ausdrücklich anerkennt, der Inhalt dieses letzteren Gesetzes aber nicht nur die Einheit, Kraft und Machtstellung des Gesamtreiches bedroht, sondern auch mit den Grundbestimmungen des siebenbürgischen Staatsrechtes im Widerspruche steht, indem nach dem V. Artikel vom Jahre 1744 die oberste Staatsgewalt und die Majestätsrechte als lediglich den Erbfürsten zukommend, einzig und allein bei der Krone zu verbleiben haben, daher auch nicht an den Palatin von Ungarn übertragen und noch weniger durch das in dem obigen Artikel mit allzuweitreichenden Befugnissen bekleidete ungarische Ministerium ausgeübt werden können;

weil die Unionsartikel die sowohl nach der Volkszahl, als auch nach der Steuerleistung und Militärpflicht weit überwiegende Mehrheit der Bevölkerung des Landes in die grösste Unruhe versetzt, indem dieselbe in einer, ohne die vorherige Bürgschaft fester Bedingungen durchzuführenden, Vereinigung Siebenbürgens mit Ungarn ernste Gefahren für die Bewahrung und Pflege ihrer theuersten Lebensinteressen, Nation, Sprache und Religion erblickt;

weil endlich auch die Krone selbst zu wiederholten Malen, insbesondere aber in dem k. Rescripte vom 21. Juli 1861, der k.

Botschaft an den Reichsrath vom 23. August 1861 und dem k. Rescripte an den siebenbürgischen Landtag vom 15. Juni 1863 die im Jahre 1848 beschlossene Union des Grossfürstentums Siebenbürgen mit Ungarn mit voller Gesetzeskraft niemals zu Stande gekommen betrachtet und daher mit dem allerhöchsten k. Rescripte vom 6. October 1865 die Revision des Unionsartikels dem gegenwärtigen Landtage als alleinigen Berathungsgegenstand mit der Aufforderung vorgelegt hat, die Bestimmungen dieses Artikels mit Rücksicht auf die den beiden Ländern gemeinsamen Interessen neuerdings einer eingehenden Berathung zu dem Zwecke zu unterziehen, damit die Frage der Regelung der staatsrechtlichen Verhältnisse des Grossfürstentums Siebenbürgen, welche noch in reife Erwägung gezogen werden soll, bei dem innigen Verbande in dem Siebenbürgen zu der ungarischen Krone steht, im richtig verstandenen Interesse beider dieser Länder einer endgiltigen Lösung zugeführt werde.

Es versteht sich, nach allen Begriffen über die Bedingungen eines verfassungsmässigen Staatslebens wohl von selbst, dass ein auf einem siebenbürgischen Landtage zu Stande gekommener Artikel doch nur von den Vertretern dieses Landes selbst, rechtsgiltig einer Revision unterzogen werden kann; eben darum sind wir daher auch durchaus nicht in der Lage, der Bitte um Einberufung der Vertreter Siebenbürgens auf einen gemeinschaftlichen Landtag nach Pest uns anschliessen zu können und wollen nur noch bemerken, dass ein Gesetz, nach welchem Wahlen zu einem solchen Landtage vorzunehmen wären, nicht besteht, indem der II. Artikel des siebenbürgischen Landtages vom Jahre 1848 blos von dem Palatin von Ungarn und ausdrücklich nur für den damaligen Fall, ohne alle Rechtsverbindlichkeit für die Zukunft bestätigt worden ist.

Aus allen diesen Gründen halten es die gefertigten sächsischen Mitglieder des Landtages für ihre ernste Pflicht in vollster Uebereinstimmung mit den in der allerunterthänigsten Repräsentation der sächsischen Nations-Universität vom 6. November 1865 niedergelegten Anschauungen über eine neuerliche Verhandlung der Unionsfrage, bei ihrem dem Landtage empfohlenen Antrage, nunmehr aber bei der, der allerhöchsten Schlussfassung Seiner k. k. apostolischen Majestät zu unterbreitenden allerunterthänigsten Bitte zu beharren:

es möge, der in dem allerhöchsten k. Rescripte vom 6. October 1865 enthaltenen Aufforderung gemäss, die Revision des I. Artikels des siebenbürgischen Landtages vom Jahre 1848 von der Vereinigung

Ungarns und Siebenbürgens zu dem Zwecke vorgenommen werden, damit die Bedingungen dieser Vereinigung nach allen Richtungen hin, besonders aber auch zur Sicherung der Rechtslage der verschiedenen Nationen und Kirchen in Siebenbürgen näher festgestellt, und durch einen, unter Sanction der Krone, gegenseitig abzuschliessenden Staatsvertrag zwischen den beiden Ländern bleibend verbürgt werden.

Klausenburg, am 12. December 1865.

J. Rannicher, Abgeordneter von Hermannstadt.

Eduard Herbert, Abgeordneter für den Hermannstädter Stuhl.

Friedrich Haupt, Regalist.

Gustav Kapp, Abgeordneter des Hermannstädter Stuhles.

Friedrich Thiemann, Abgeordneter des Bistritzer Districtes.

Joseph Bedeus, Abgeordneter des Schässburger Stuhles.

Michael Georg Binder, Abgeordneter der Stadt Mühlbach.

Stephan Carl Gebbel, k. Gubern.-Secretär, Regalist.

Friedrich Birthler, Abgeordneter für S.-Reen.

Jos. Schuller, Abgeordneter von Broos.

Josef Schneider, Abgeordneter von Hermannstadt.

Dr. Eugen von Trauschenfels, Abg. des Mühlbacher Stuhles.

Friedrich Schreiber, k. Gub.-Skr. als Regalist.

Carl Decani, Abgeordneter der Stadt Bistritz.

Wilhelm Drotleff, Abgeordneter des Leschkircher Stuhles.

Carl Mangesius, Abgeordneter des Stuhles Leschkirch.

Carl Fluger, Abgeordneter der k. Fr.-Stadt Bistritz.

Heinrich Häner, Abgeordneter des Schenker Stuhles.

Carl Morscher, Abgeordneter des Reussmärkter Stuhles.

Dr. Johann Schwarz, Abgeordneter des Schenker Stuhles.

Johann Kraus, Abgeordneter des Schässburger Stuhles.

Friedrich Wagner, Abgeordneter der Stadt Schässburg.

Jos. Gull, Abgeordneter der Stadt Schässburg.

Carl Leonhard, Mühlbacher Stuhls-Deputirter.

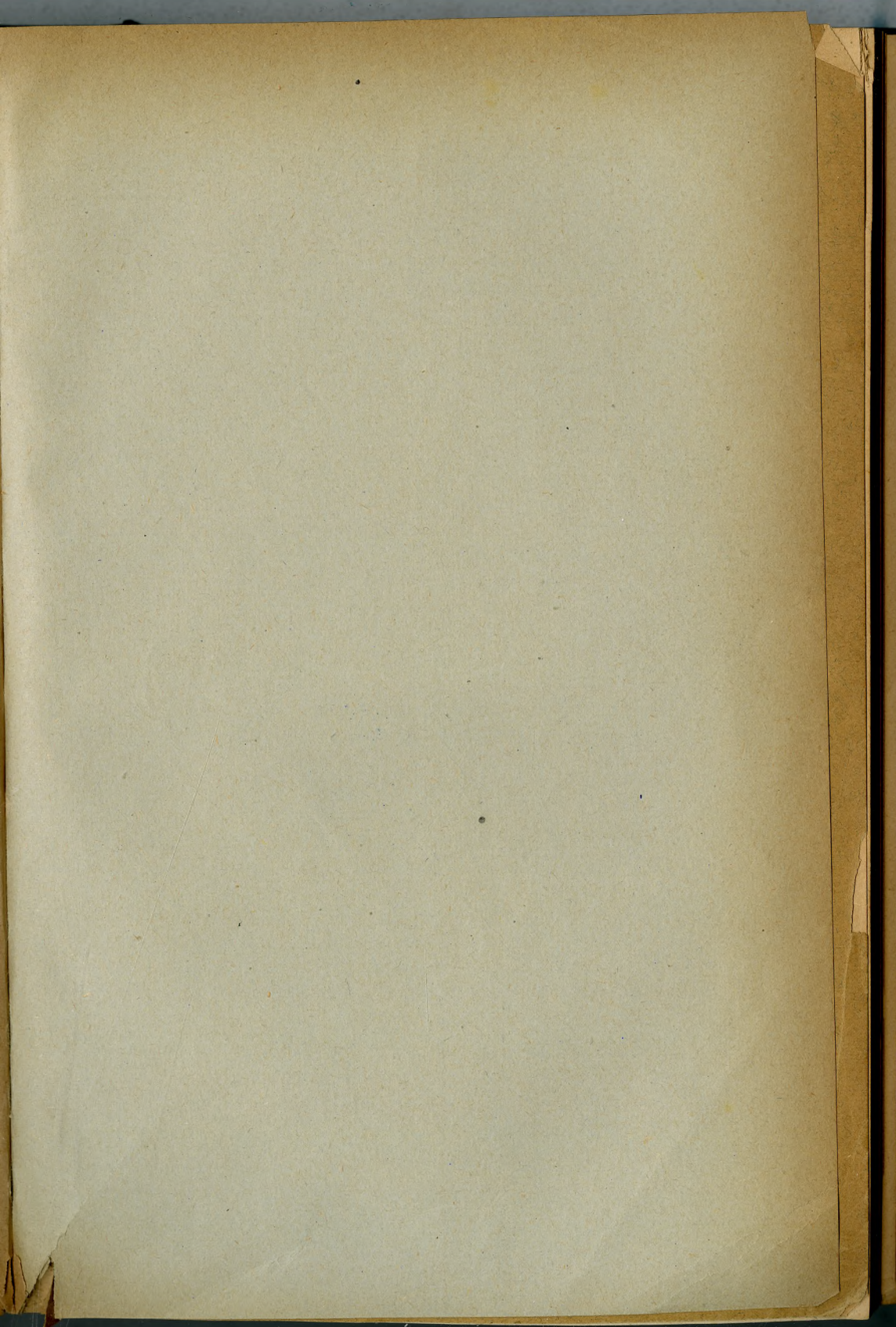
Dr. Ludwig Binder, Abgeordneter der Stadt Mediasch.

Samuel Meltzl, Abgeordneter für S.-Reen.

Wilh. Melas, Abgeordneter von Reps.

Carl Graffius, Abgeordneter des Mediascher Stuhles.

DE BALLAGI GÉZA.

NAGYSZEBEN 1882.
KRAFFT V. (FILTSCH S.) KÖNYVNYOMDÁJA.

